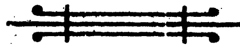
NAPUN, NGENI AT BUKAS

(LARAWAN NING BALEN)

Nobelang Kapampangan

SINULAT NENG

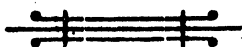
AURELIO TOLENTINO

ING DRAMANG «NAPUN, NGENI AT BUKAS» YAPIN ING KESUKUL NA NING GINAWA, AT MIATULAN YA KING APAT A KASALANANG PALACYUAN DANG SEDICION, CONSPIRACION, REBELION AT INSURRECCION, LABAN KING GOBIERNO AMERICANO

MUMUNANG PANGALIMBAG

LIMBAGANG NOLI.
206 G. TUASON, SAMPALOK, MANILA.
SEPTIEMBRE 1914.

PATUNGKUL

Kekao balen kung sulà ning pamisip
yampang ke ing bunga nining pamanalig:
malati neng binî ning wagas kung nais,
king pusu ning Lahi tatanam keng pilit.

Pablasang bunga ne ning lawing tanaman,
king patabang "lelut" sinakwil tugtugan,
inya maparas ya, mapait at maslam.
n akapangaplas ya king dilang sngatan.

Dapot karing dilang alang dit mang sakit
sidsad ya kanyaman, sakdal ya king linis:
yakmul mu ya sana, tumubu yang pilit,
layun mamulaklak king pusu mu't isip.

Apulu nang banuang kanaku yang tenam
king TETRO LIBERTAD iting bining pelam,
é ku na inukul maragul ing lulam
a babalang saldak king bié ning balayán.

¿At nanung milyari Ing bagyu mibugnus,
sigmit na kung biglá at pitataguyud;
sukulan Bilibid karin na ku bildug,
ing laman ku't butul mengalamug-lamug.

Dapot agyang misan é ku sinaingsing,
hingalu ning bie ditman é ku pinsin:
inawang mitagan gisan kung inain
king Napun at Ngeni at Bukas ning balen.

¿At nanung depat ku waring kasalanan?
¿Nanu ing sisian ku keta king sukulan?
¿Kasalanan wari ing tanam kalayán
king daklat nang paldas ning kanakung Tibuan?

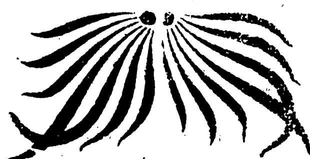
Tadtaran deng pusu, dunutan deng utak,
bugtuan deng dila, é balang marapat:
nung ing kaladua ku tahimik ya't wagás,
laksang kamatayan matula kung tanggap.

Ngeni mayayakit, pawa ta ngang lalbe
king pangabaligtad ning pamagtagumpe:
karing mengamate ting sinubling mebie
babo ra ding mabie á mistulang mete.

Inya pin mo ngening anti neng mamanlag
ing aldo mipampan king masinsing ulap,
itanam keng miuman ing bining paninap
á bunga ning Napun, Ngeni ampong BUKAS.

Aurelio Tolentino

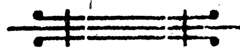
Menila, Oktubre 15. 1914.

KAPABALUAM

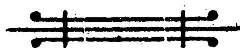
Ing aklat á iti bandi ne ning ginawa, at alang makapalimbag ninu man nung ala yang lubus á kapaintulutan.

ING GINAWA.

NAPUN, NGENI AT BUKAS

(LARAWAN NING BALEN)

DANGKANG I.

Talimhagang pamun.

Ketang panaun na ning gintu't kalayan,
pupul na ning tula, dangal at kamalan,
mig-ari ya keti itang Raxing nuan,
Raxa Lakhan-Balen á sibul ning kalam.

Lalaki yang bantug, kabayangnang ganap,
mabandi ya't biasa at kitmuan sampat;
sikan na't salpitik alang maging kabás,
nanan meng tamaro king tikdi na't bikas.

Itang kabislak na lugud ne ning lugud,
y Kalayáng dayî ring sugi at lusuk;
ing maslag nang leguan linaganap alus
keting mc1o yatu, libutad at suluk.

Ing bugtung dang supling téguriau deng Diwat,
kabás ne ning aldó bayung misasapwak;
kababayuang sibul, sula re ding utak,
kigli yang ligaya, king banua pinilás.

Tin lang kekaligud, itang Aring Samuel,
ausan neng kapatad Raxa Lakhang Balen,
kedame-dame ne king dusa't pagbitkil,
kin sablang kanawan, dangal anti mu rin.

Y Samuel tubu ya king aliwang labwad,
lahi yang maputi aibang dayat-malat;
pilan pa mung bulan keti ya sinadsad,
kang Raxang kuyug na ba ya mu ping gunyat.

At ing katutuan pin bmâ yang meganib
y Balen karetang kasaláng nang buangis;
dapot panyatang na ning Samuel á lawit,
ing bangis da't sakim lubus ngang melupig.

Samuel, nganang Raxa king kuyug nang malam
—"Maragul a binâ ing keka ku utang.
Uli ning siup mu minirian kalayan
ining kitmuang lumbe kakung kayarian.

Ngeni ukulan ku nung nanung ibayad
keting misnang dagul á utang kung tinggap.
Kanita y Samuel agad yang mekibat:
—Kanaku ala kang utang agyang ditak.

—Ginunyat ku keka, talagang tungkul ku,
karing malulupig kusang pamanlualu:
buri kung laganap keting moto yatu
iug pamipante ra ding ipus at ginu.

Talus mung matuyag, king kakung balayan
yuta lang busabus ding dinin kalayán:
at iti daptan ku, maging kapilan man,
kalagan ko gapus ding sablang alipan.

Mebina king malam, nganang Lakl.ang Balen,
—Mébina yang banal pusu mung maningning.
Ikang sakdalan da ring sablang magbitkil
at ikang batbat da ring anggang masakim.

Ikeng seupan mu taktak ning pangaku
kaba na ning bie mi keka ke sumuyu;
ampanganan da ka ketang kekeng agyu
at dangalan mi ya ing lawit mung lagyu.

E mu kabud iti, ing agpang nang Samuel:
—ing daptan ku keting kalulu mung balen
dinan da kang bandi't sikanang panyupil
karing keka bisang dapat pamagtaksil.

Uling iting yatu siksak yang déwakan,
ing sablang kimut na katampalasanan;
talimhagang lihim, balatkayung kalam,
king pamamiraya gagamitan na ngan.

Samsaman king gintu, samsaman king pilak,
king ligaya't dangal, king upaya lakwas;
king gamat á kaili sanga yang bulaklak,
king gamat á wanan sundang yang matalas.

Labi mamanupang lang timan á malabis,
pusu babala yang kataksila't bangis;
ing tulá ning metung atiyu king tangis
ding laksang misaldak king mebigung nais,

Ing bie ning metung inya mitaluktuk,
nung ding kasalang na mamin lang mabaldug;
ing pamagtagumpe inya mu mibaitug,
nung alus mapuksa balen a mesambut.

Ing bisang magkabie tahimik, maratun,
kailangan yang gayak king pamakilumpung;
ing magdulap bie dapat yang sagumun
king sablang patayan, ali ya mumurung.

Ding tau king yatu ala lang keliwan
karing tune lasip, ayup ampon asan,
detang mangalati at alang ilaban,
panaplak nong danup nitang masikanan.

—Wa, tutu pin,—ing agpang nang Raxa,
—ding tau nung misan mipapanasan la;
dapot aku naman pakitulad ku la
karing asung bandal ngening managal la.

Nung ing tatagalan pawaga yang takut,
galeung ya't saka magsayu-sayukut,
ding kaya tatagal nanan mong alisus,
pindangan deng kinis, dit man alang lunus.

Dapot nung pakit ya dit mu mang tepangan,
palto nong ipan na't layun nong bungilan,
ding kaya dadamba pawa la ngang sundal,
kaung la saguli't saka ra ne lakwan.

Pakibat nang Samuel:—E ku sasausig.
Ing kekang simbitlan e ata matulid.
Lumaba't ali ya ing malati, pilit
laklakan de retang maragul a buangis.

Uling mag-ari pin keti king sikluban,
king bie ning tau at sablang lelangan,
e ing «Sikanan ning tune Katuliran,»
nune ing «Matulid ning tune Sikanan.»

Balu kung matuyag,—nganang Lakhang Balen,
—Sikana.t Matulid mililaban la pin;
dapot king keluatan magtagumpe ya rin
banal a matulid king sikanang insil.

Ing sablang síkanan ating kapupusan,
dapot ing matulid alang kamatayan:
sikán pasari ne ning taung busalsal,
matulid aslag ne ning Ginung Linalan.

Ing Sikán ning tau atiyu pablasà
king bigung katawan at mapamirayà;
uli nita, lubus mawawalang kusà
king banké lakwan na ning inawang mainà.

Dapot ing Matulid alâ king katawan
tiyu king kaladwang aláng kamatayan;
inyà sumangid na ning sâ mang lumpungan,
kabud ing Matulid ya mung mitatagan.

Ing agpang nang Samuel:—Gingkas mu maustâ
agpang king kabiasnan a mapamikudtâ,
dapot ilapat mu king sibukang maldâ,
akit mu'it bala ung, kalaramang pawà.

Panaun yang gungkas, nganang Lakhang-Balen
nung ninu kékata ing ting matulid pin.
Panyatang ning oras milalako kambil
ing nanu mang bage malalam a lihim.

King minsan á aldó keti ting sinadsad
saken à mipawang maragul, masampat;
magdalá lang kawal at kailangang ganap,
baril at lantaká king pamakilamas.

Ding saken á deta bandi no ngang Samuel,
mipapatlalu la king tibe at santing;
ding saké rang kawal pinili no man pin,
pawa lang maragul, makapangalimgim.

Panakit nang Raxa, tambing migtingangás
ing pilubluban na't sablang pamibalák,
iné neng kuyug nang anti mong kapatad
at layun neng kitnan malugnd, banayad.

"Samuel, ngana kabud,—¿nanu kasangkanan,
keti sidsad mu la deng saken á dakal?
Mitmû la ngang baril, lantaká at kawal,
ubat at aliwang gamit king patayan.

Ing agpang nang Samuel.—"Sasadya ko deti
king pamaminguâ ku king dangal yu't puri:
buri kung milusuk ing kalayan keti,
ngeni't kapilan man ban é maduahagi.

Nganang Lakhan-Balen. ¡Kasampat ning lud mo!
¡Ing pusu mung lawit kalugud na kako!
Sumpa kung matakták isuyu kekao
anggang katataúliang patak ning daya ku.

Mapilan mung aldó, manibat kanita,
inutus nang Samuel karetang kawal na,
king ding pirulunan kusang lagpusan la,
saklo at sumakup adwang dalan kabpa

Migsalupsupan ya Raxa Lakhang Balen,
lub na't pami-isip mebalisang tambing.
Agad neng inayan ing lawit á Samuel,
kapatad nang dame, kuyug á tainitm.

—¿Nanu't linagpus ka karing pirulunan
á tildu ku keka?,—nĝaning kayang kutang.
Pakibat nang Samuel.—"Ban mirin kanawan
ing binang makiput á kakung karinan.

Raxa Lakhang-Balen dit man é mekibat,
dingdung neng buntuk na't minuli yang agad;
sayâ na king pusu milibian pagsalbat,
ing datun na king lub tikpan ning lingasnĝas.

Ing utak nang lusuk tane bnbugbugan
ning mamalimpuyut laksang gunam-gunam;
ing paldas ning bie anting tátakap nĝang
king aldo nang maslag ning paintunĝulan.

Ketang kaladwá na tayu sasalisul
kapigáganakang maki samut lasun;
kule dayang salà anti ngang sisibul
king banua nang guintu ning sadyang panaun.

At íbat kanita itang pamanalig
kang Samuel nang kuyug, kapatad nang lawit,
milibiàn pagsalbat á binang mapait,
bagyu na ning lungkut, pisak ning ligalig.

¿Mánulâ mo kayá karug ning salú na?
¿Dapat pin mó kayâ ing mabalisa ya?
¿Pawagâ na kayâ ning malam á banua
ing anting paninap ning kaukulan na?

King misan á benging mitmung karatunan,
seluput ning lihim at kapanganiban,
ating ginulisak á biglang meramdam
karing pirul unang babanten dang kawal.

Gulisak papiglo, makapangilabut,
at makapangablad, misasalbag takut.
—"¡Kataksilang taktak!"—ngarang mangapáyus
ding kawal nang Kaxa á biglang mekubkub.

¿Nahu ing milyari? Tabalu nung nanu!
kabud na mu mitdas ing bangis ning gulu:
keta minalisus at sinalikbubu
karing anggang pusu ing lablab ning kasbu.

Linaganap karing sablang pirulunan
itang aláng lunus á pamipatayan.
barilan, tabakan, ungsulan, batbatang,
atin na ngang karing, lubus mipamisan.

Talu makilamas ding kawal nang Balen
karing mangaragul á kaspi nang Samuel
talu mangapindang, talu sasaingsing,
talu maghingalu nung nù karin karin.

Kaba na ning bengi alâ ping meramdam
nuné ing kalugkug na nitang labanán:
akbung ding lantaká, kalaksing pataram,
sumpáng mangapayo, singap kamatayan.

Inyang mibukasan keta na na ing sakit,
keta na ing dalung, keta ing aklis,
karing sablang nangun keta no meakit
salbag-salbag detang kalulung mepulid,

Keta na melasak kayariang timawà,
keta ne melupig ing lalting a alayà,
ing diwat ning Tibuan keta ne miragsà
king labak ning bigung pangapanganyayà.

Raxa Lakhang-Balen yang katatauliang
misaldak king bangis ning pamilumpugan,
Libutad ding bangke, mengalasing laman,
tayu maghingalung tadtad á katawan.

Daya nang dalise mimin nang misalwak,
ta na mapapatlud ing tauli nang singáp;
balang metung karing malalam nang sugat
pawang kamatayan ing karelang yawad,

Ding sablang sugat na talu kilig-kilig,
nanan mo ring asbuk á mangading tikis;
king bagul ning angin karelang sisitsit
sinta na king Tibuan nitang pusung lawit.

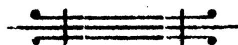
Ing katataulian á tinggap nang saksak
nitang Lakhang-Balen a'yari tang matas,
yapin ing kang Samuel, kuyug na't kapatad,
matimid yang unsul, king pusu ya tamak.

Ing dame nang Samnel bang lalung milusuk
ketang kapatad nang lubus kekálugud,
siklulu neng biglâ at besibas kabud
king kalalaman na ning metung á saug.

Kagpa na king gabun nitang Lakhang pantas,
at bayu ne bignus ing tauli nang singap,
linawe ya babo, nganang ginulisak:-
—"¡Mamun na ku, Samuel! ¡Mikit kata bukas!"

DANGKANG II.

Ing kutkutan nang Lakhag Balen

Detang makalunus á mi-indang malam,
Kalayàn á maslag at Diwat á nuan,
talu mitmung lumbe, talu manyambitan,
talu mikakaul king kapanganiban.

Inyang ding kaspi ra mimin nong mepuksà,
bangis ding kasaláng lalu nang sinasà:
sélakayan da la ding karelang kutà,
layun deng kibkuban ing matas dang dulà.

Libutad na nitang bagyu ning panganib
kalulung mi indâ papigló lang aplit;
talu gugulisak, talu kukulait,
kayagnan ning dalúng, kayagnan ning tangis.

Dapot, ¿ninu kayáng lumapit karela?
Ding bangké talagáng migló é la biasa:
ding karelang kawal mimin meapas la;
metung mang talibà maustang ala na,

Pablasang ding pasbul nitang duiang matas
pawà lang matibe, layung páka-kabat,
inyâ ding mabagis á karin memagbag
sindigan deng eran at sakâ re silab

Keta no tinakas kalulung mi-indá
king gugulutan na ning mesabing dulà
lablab á mamakbung telasan dang kusà
dapot miligtas la lugud nang Batalà.

King metung á gubat karin la migpampan,
karin la sisilip busal kasukalan;
maibug lang miragsâ, gagalgal lang pagal,
magmu lang mabungsul king takut at kasdán.

Tare tatangalan ngening matatampus
ing pugad dang gintu ding nunu rang lusuk,
ing masiring lablab dirilat na'yalus
king banuang durungdung á kitmuang lunus.

Ing aske ra detang kalulung mi indâ
árapan na nitang mataram á salà,
nanan mong kaladua, tinikdo bangkalà,
tinakas king kukû ring Parkang mamuksâ.

Y Kalayan ngana:—"¡Mepupus nang palad!
¡Ing sablang bandî mi gisan da nang silab!
¡Alâ nang mitagan nuné abung ditak,
mengaspak á batú, kutang mengabitas!

¿Nanu't pisakit yeng lesunan ligalig
ing malayang diwa ning bie ming tahimik?
¿Nanu't piglinguan yu kekeng pamanalig?
¿Pangaku yung lugud nanu't meging bangis?

¿Nanung dépatan mi waring kasalanan,
at linipul yu la ding kaspi ming kawal?
¿Pusu't kaladua yu bat é la ginalgal,
ngéning ing bandi mi gisan yung silaban?

¡Taung alang tarus! E yu na binalak
king ing puhunan mi king sabla yung silab
pawang kasakitan, é pa sabing pawas
ning lahing kékayu milsintang matapat.

Tayu karin ng̃eni mikakaluku ya
ing silid kung kitmuan dangal at ligaya;
tayu karin ng̃eni, tayu mibabaya
dulà kung maningning á kabás ning banua.

At ding tanaman kung sari king kalabung,
ding atis, ding mangga, ding matabang tampuy,
dalayap, lansonis at ding suang Sungsung,
at laksang sampaga tano kaku mamun.

At ding é pa bilang á sese kung ayup,
sari-saring denas, batarlawing bunduk,
ding kanariong Japon, ding labuyung manuk,
talu gugulisak, kaku la mamaus..... ..“

Biglang kinalabug, ¡¡¡Sus!!!“—ng̃aring mi indâ,
ikit deng misaldak bubung̃an ning dulà.
Tiglung nang Kalayan:—¡“Mepupus nang sablâl:
¡Mepupus nang sampat ding aring malayà!

Ing kalugkug á yan á binang mákasdan,
ng̃ening malasak ya dulà ring arian,
yapin ing sumpâ ring kekeng pipunpunan
á gugulisak dang ibat king kutkutan.“

5

Keta ne mibulang ing kalulung Diwat,
sibsub ne king gabun ing lupa nang maslag;
é na buring lawan ing miraralakdak
bigang alipatu king alisus tulad.

Telanan ne gamat ning indung malugud.
layun neng tinikdó, malambing teguyud.
—"Mako katá keti, ó bungsu kung irug'
lakwan tang malagwâ yang balen á dapug"

Kaba na ning bengi é mu nanung tangis
é mu nanung dalung, é mu nanung aklis;
kaba ning lakad da é la babalikid,
ing dapug a balen é re buring akit.

Ding mi indang siwal Kalayan at Diwat,
talu sulmuk sulmuk king bunduk at gubat,
é la pepasakup kanitang mamagbag
a Samuel a bantug king bandi at katas.

Paninintunan de busal ding kakewan
itang Lakhang Balen a sibul ning kalam,
itang Raxang lawit, bugtung nang sakdalan
ning karelang lambing, tula't kapalsintan.

Itang imalan da lakhang.bining piblas,
inabalan gintu, pemaltakan iyas,
tayu mengasabit, tayu mengagabak,
tayu mengalasi, tayu mitmung burak.

Ding bitis da't gamat a'yanti mong serià,
sari king kaimpis at malating binâ,
talu menga-bangal, talu menga tapâ
at menga salubsub, sasagese dayà.

Ing sari kalinmis a karelang buak
a pengaririan na ning sutlang makintab,
tayu menga gutgut, tayu salbag-salbag,
tayu menga-butnul, tayu patad patad.

Ding karelang iyas a sadyang makinang,
gintung penampukan brilyante king Transval,
mimin nong mebating layun mialilan
sulput, suksuk, buluug a makapanggatal.

Ding karelang lupang ligayang mistulà,
pengagli rang lugud, salamin nin tulà,
talu mitmung galus, gasgas ampon dayà,
larawan ning sablang pangapanganyayà.

Ing abú na nitang balen a misaldak
gisan dang penambun king dayang dinanak,
at babo na niti karin do telakad
ding bale rang lusnk ding ginung memagbag.

Ding batú na nitang kutang mipalamang
pepatibag na la ning Samuel a malam,
gisan dong penakut at pengasangkapan
king dula nang gintu nitang bayung Cesar.

Ding butul da retang kawal a mepulid
gewa rong bakud ning metung a kamalig,
at kîng lub na niti karin do titilmid
ding bayung kautusan king lahing melupig.

¡Kalulung miindâ! Dit man alang puknat
king aldo at bengi lasun dang pagsaibat,
managulele la busal da ring gubat,
lalam da ring saug, laut da ring gutad.

Ing katutubu rang bandi at sikanan,
tula't pamanalig, maningning a leguan,
mimin nang mebating at alang mitagan,
nuné na mu kabud ing luang masasal.

Labing limang aldo e la pepatugut
busal ding kakewan memaltang, sinulmnk;
tilandungan da la malalam a saug,
inukyatan da la mangatas a bunduk.

Penakap dang danup sari-saring bunga,
ubud, uyat, tulud at miayaliwa pa,
paninintunan de ing tali ning bie ra,
itang Lakhang-Balen, ing mayubung Raxa.

King pamamaltang da keta re atuklas
ing metung á saug á mamampang paldas,
king saug á ità karin ne bélabag
Samuel itang Raxang kuyug na't kapatab.

Keta ra ne ikit ing pagdiwatan da,
dapot melaso na ing sablang laman na,
anti man ding butul lubus dong kilala,
uli ning imalang kasusuluran da:

Maki atlung kule ing sutlang imalan,
maputi at iro at malutung sulbang
inambal na iti ning Kalayang nuan,
ban na ping isulud ning Raxa nang irang.

Kalulung Kalayan menagulele ya,
ngana—¡"Oh bandi ku, sinta ning kaladua!
¿Nanu t tikusan mu ing bie ming saliwa
king kuku rang lasun ding buangis a Parka,

¿"Nanu't e mu ke pin tiking peki agnan
king payapang balen á kekang inayán?
¿Nanu't é mu ke pin kelunusang simsam
king sakim ding taung alang tarus dit man?

"Ika ing bugtung ming tulang alang kabás,
ika ing bugtung ming maligayang aslag,
king sablang lungkut mi ika ing panaplak,
at king ligalig mi ika ing kalasag.

"Ligaya mi't bie ing gunâ mung timan,
pali ning lambing mu yang kekeng sikanan,
at ing amanu mung sibul ning kabiasnan
daklat neng matulid ning paintugulan.

"King gugulutan mu ing yatu pangit ya,
dapot arapan mu mitmû yang ligaya;
ding salut ning sakim at pamag-marangá
pawá lang mimiral nung ika't alâ ka.

"Nung ala ka irug, lulusuk ing bangis,
ding sablang gagamgam pawà la ngang lasip,
at ing kalaraman iyang mititilmid
king pita ning sablang bukut á matulid.

"Pamugtuan da la ding dila ring pantas,
pandunutan da la ding maslag á utak,
panadiaran da la sablang pusung wagás
king danupang sakim saka ra palaklak.

"Ganid á sikanan ya pin ing miniral,
meduahaging luhus tanang kabanalan;
ing dangal ning lahi tara pamatbatan,
keladkad king burak at pandakurakan.

"Saka ike ngeni ti ke lungad-lungad
king laut ning bangis, seluput ning pisak,
alâ na keng tulà nune mu pagsalbat
luang sasagese.....¡Oh, sumpang mataktak!.

Y Diwat ali ya malyaring mingutgut
king pamanangis nang dit man é patugut,
ing lupa nang maslag pilit neng panyugsub
karetang butul na ning ibpa nang irug.

Lele ra ding butul ting karin disan da,
atlung batung-mabie, mialiwang kule ra;
metung yaug maputi, metung malutu ya,
metung ya ing iro kakule banua.

Nanan mo ding seriang pitungkung pírungut,
semasnan à tabas, titlunan á suluk,
pilatan da reti karin do pin kitkut
ding nuan naug butul ning Lakhan à lusuk·

Ing pamikawang da sakâ ra pitagnî,
tepalanan balás maki samut apì
karin do pemaku sandatang bayanì,
babo telakad de watawat ning lahì.

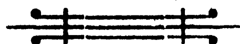
At karing lupa na ning mal á kutkutau
layun dang inukit iting kasulatan:
—"Keti ya painawa ing Balen à Lakhan."
Tikdó ya pángaras ning panaung tipan.

Kalulung mi-indang Kalayán at Diwat
karin la tinuknang laut ning pagsabat;
bintayan deng kusa y Raxa rang liag,
bekuran 'deng lugud, kimbilan deng linga.

Kaklis ngan banua karelang pagbitkil,
at panenayan deng subling mie ing Balen.
Daralum da king Dios ing bangis nang Samuel
mamawad lang atul king depat nang sakim.

DANGKANG III.

Watatwat ning pangayatbus.

Itaning melupig a malayang balen
sekupan ning bayung ginung aring Samuel;
ing kayang upaya leganap nang tambing,
kayagnan ning buis a misapin-sapin.

At pepairal yang dakal a kautusan,
karaklan agpang la king bayung kabiayan,
sibul no ning lugud, babie lang kabiasnan
king pamipante ra ding ginu't alipan.

Nganang aring Samuel;—" E ku sinun keti,
ba ra kong lupigan at dinan palsimi;
nune ban ibugnus ing dakal yung bandi,
at ing kalayán yu ban é maduahagi.

Sinun ku pin keti king ban isaplalà
ing katuliran yu at layun paminguà
nasa ku ngang patdan ing dakal yung lugmà
layun alilan kung é mu nanung tulà.

Keti misalbag kung lusuk a kabiasnan,
ing maina yung lahi dinan keng sikauan,
keta ban atin kong ganap a ilaban
king sablang sigalut ning paintungulan.

King pangayalipan inatbus da kayu,
leko kung upaya ding buangis yung ginu,
nasang paki-arle ing malukang bie yu
karing sablang lusuk a balen king yatu.

Nung makanyan,—ngana ning metung a matua,
—¿ing ari ming Balen bakit pete mu ya?
Ing agpang nang Samuel:—Uling kening pita,
king ikakayap yu makabatabat ya.

Ning ari yung Balen é na buring dinan
liwalas itaning maskup kung karinan,
ukul na ban é ku agyung ibugnus ngan
isaup kékayu ing sabla kung sikan.

E na na génaka, é na na pibalak,
karing kekong dungan bayu ku sinadsad,
arapan ning yatu pengakung mataktak,
king kasakitan yu aku ing miligtas.

Mausta rang ikit deang kekong matá,
nune ing saup ku, melupig ko sana;
é yu sa alasak itang upaya ra
ding sadya yung ginung keko babie dusa.

Dapot ing ari yu, y Balen a Lakhan,
ing sablang depat ku e na pikautangan,
bagkus pignasan nang kaku ra kong lakuan
king laut ning dakal a kapanganiban.

Y Lakhang Belen yu palalu yang binâ,
migmatas yang anting damulag a layà;
bagu anti ya mung panas a bitasâ,
malati yang lubus at sari kainà.

Ukul na metung neng takde ning Linalang
á dapat mibekut king bie king Aslagan;
bagu pungul ya mu keti kung sikluban,
ding lusuk á bansâ é re pa kabilang.

Nung ketang balak na lubus kung menusig,
at likwan da kayu laut ning panganib,
mebigu mu sana pangakung matalik
á pamanatbus ku keko king ligalig.

King sariling bie yu iya sang ginamgam,
bistat é na balung palakaran dit man;
iya sang mibekut king paintugulan,
bistat é na agyu't alá yang sikanan.

¿Nanu ing malyari lalam nang upayà,
bulag king kabiasnan at bitasang mainâ?
Alâ nune mu pin kabud panganyayâ
king ikakayap yu at nasang lumayà.

Ding aliwang bansa keta no mamagbag,
keta no mag ari keting kekong labwad,
keta no malupig ding sabla yung anak,
ing dakal yung bandi keta na misalbag.

At nung sakali mang é ra ko gamgaman
ding aliwang lahing keti bisang samsam,
é kayu ring ligtas king sakim dang siwal
detang kapatad yung mag-ari arian.

8

Nung salangsang kayu't é yu paintulut
ing katuliran yu king pangabayutuk,
ing sablang daya yu kanita na magus,
at é tuknang angang é ko ngan busabus.

Keting kekong balen atin pang mapilan
mag-aring balakwit á magmayakayan,
ukulan da reti king ding kautusan
king sabla rang pita dapat lang milalam.

Ing lawe ra deti kékayung maluka
e ko tau nune lasip kong mistula,
tikusan dakayu, sikwil da kong kusa,
king arle ra é ko dapat salamuha.

King pamisabi yu é ra ko gagalang
king pamidungut yu é man palukluhan;
tutumbas da kayu at ipakibilang
karing damulag dang é ra papapuan.

King sa mang pamangan maustang balu yu,
pikakarine rang sumulu kekayu
anti mo ing é ra kabud pamanyulu
karetang babi ra't sesesen a'yasu.

Pakasalikut da mayap á pamagan,
bahie ra kekayu simi ampon tagan,
karetang pusa ra ala kong kelivan,
iti dapat yu pang kilalanang utang.

Ing peka matakıak à karelang lugud
tapik tapikan de ing tundun yu't buntuk,
tulad ko karetang kabayu rang lusuk
á karing saken da mabilis gugulyut.

Nung ting é ra buri ditak mu mang ditak,
sikaran da kayu maragul nang palad;
uling é marayung mabangis yang kumpas
ing king mabilug yung katawan manatdas.

At é man salakbat king karelang ukul
king ikong maluka iko ding sasarul,
ikong mananaman, iko dîng pupupul
iko pang babayu, at iko pang tutun.

Iko ding sesese at ikong darakap
karing sablang ayup at lasip king gubat,
iko ding manligo karing dayat-malat,
ban ting ulaman da ding lusuk at pantas.

Iko ding gagawang bale rang tuknangan,
layun anti mu rin ding tete at dalan,
ding karelang saken, sablang kasangkapan
king pamagkabie kekong pipawasan.

Kekayu pang yapag sablang pamangan da,
lingapan ing sablang kailagan da't pita
linisan yo bale at sakâ pipian pa
ing sablang imalan á gagamitan da.

Utusan da ko pa king sabla rang nais,
at pamingua yo pa king sablang panganib,
at darame yu pa ing bie yung tahimik
king nanu mang bage datang dang ligalig.

At ing kalibe na ning sablang simbitlan
yapin ing é ra ko bitasa mang papuan,
karing asu't babi saka pakibilan
damulag at pusa, kabayung pataban·

Tulid ding simbit kung mayakayang muslak
tin mu ring mapilang malukang márawak,
at ila na pin mang pilit dadakurak
king kumpit dang puri at dangal á wagas.

Ing pamakiupa gagawan dang sangkan.
ban manakitan lang è mipawas dit man,
pupuhunanan da gawing katamaran,
ing kekasundu ra ba reng pilaitan.

Madalas mayakit ing gawî rang bukut
detang makikiupang mamagpapatikut
karin ing urirra, karin la midungut,
nung alang babante, tunganga la kabud.

Ding kasangkapan da karin do itais,
pagmumúlalan da ing sabla ran akit,
nung tatabak la man ó kaya kakalis
nanan mo ding alang butul agyamang dit.

King lalung saguli ing agyung daptan da
lub ning patigapun pikabakaba ra
á ra na ukulan ing makibayad ya
ing balang saguling ipagpatikut da.

Libe ning karelang kapagpatikutan,
pikasundung upa nung kekong bawasan,
ila pang manabak, ilang mikalatang,
bagu pilait da tampang kabayaran.

Kareting binggit kung paslang é malukà
karen ko manakit mangapanganyayà,
karen la ding gumun king hilig á lisyà,
mamagsugal-sugal, mamag-hampaslupà.

Ing karelang bungsu bayu re lapitan
ing lusuk dang manuk muna reng kumanan,
ituru reng manuk king pamibugnusan,
dapot ding anakda é ro man aralan.

Karen la ding liling makipangalugud
mamanako dangal king aliwang bakud,
pagkatiwala re ing karelang dungus
king pagbangisan dang asawang malugud.

E balang magmain nung mamisan misan,
é mu sâ paigumun king "vicio" at sugal:
nasang paturan ku kabud mu ding siwal
king dawak magbabad, é magbayung asal.

Mitan yang saguli ing lusuk á Samuel
bilang pepainawa, saka nganang tambing:
"Pilatan da reti akit yu no man pin
detang magbibiasang sisira king balen

Kîng dangal ning lahi deti ilang salut,
king katuliran yu ilang babaluktut,
king sabla yung bandi ila ding mag-imbut
at king kalayan yu ilang bubusabus.

At é la manalig king Ginung Linalang,
ing Tibuan dang labwad ali re palsintan,
ing karelang lahi é ra kaluguran,
diwat da ing dungus a'yalang pikabsian.

Ila deti kabud ding magpusa.pusà,
laman ning dulang ku matunud sisilà,
pamumulutan da't sisipsipang kusà
ing mangatalandang á simi kung sablâ.

Deti ila kabud susumbung kanaku,
ngara matamad la't tekas ding kalulu;
king uli na nita amuyutan da ku
munye kautusan ban masukal kayu.

Ngara king isik la ding kakung dakitan,
keting kekong gabun ilang pasarulan;
é ra na genaka king ing gabun á yan
tigtugan dang pawas ding nunu yung malam.

Deti matako lang mangatas á tungkul,
bagu makmak la pin at binang basulsul
sablang kabiasnan da pawang mititipun
king amanung «opu» king sabla kung payul.

Nung akung karap da, ngara taksil kayu
nung ikong karap da, ngara marawak ku;
nung magsarili la ngarang mangamanu
king ikayu't aku pawa ta ngan lilu.

Ing sablang simbit ku lubus ngang umanan
lalam ning malugud á kakung kautusan,
ing kekong matulid dinan kung sikanan,
layun pasibul kung bandi at kabiasnan.

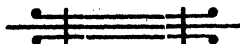
Ing kekeng watawat yapin ing tanda na
ning sablang kalayan lalam ning banua;
ding madudwahagi ya pin ing payung da,
king bagyu ning sakim ban e mabingbing la.

Ing kekeng watawat nu ya man miladlad
salá ning kalayán pilit lalaganap,
anti mo ing aldo magkapilit saslag
kangatba ning bengi, sumangid ning ulap."

Ing sablang ginkas na nitang aring Samuel
anting mipaltutu, anting meakit pin;
ing matuang ugali binayu nang tambing,
ding mag-ari-ari lubus nong sinupil.

DANGKANG IV.

Ding miindang bihag.

Lalam na ning saug, arap ning kutkutan
nitang Lakhang Balen a'yaring milamang,
makasiklawd la ding mi-indang nuan,
a sibul ning lugmá, Diwat at Kalayán.

Gunam-gunaman da ing tulang mebating
at mebigung kalma laut ning pagbitkil;
managulele la,t mangading taimtim;
katambal ning lua ra itang panalagin.

Sari-saring lasip á karin daralan
pagugumasdan de malumbe kutkutan,
kanitang aske rang mitmung kalungkutan
anting pawaga rang mangadi la namun.

Laksa-laksang ayup karin la magtangas,
nung nu karin-karing bunduk la manibat,
tulid na ning saug, kaibat dang linimpad,
babo ning kutkutan miayo lang kuldas.

Kanitang gaga ra dakal lang mamius,
gulisak á binang makapangilabut,
anting pawaga rang tututul lang lubus
king kamatayan na nitang aring lusuk,

At dakal la mu rin detang anting kaklis,
siwalang mamampang lumbe misnang pait—
kanitang aske ra karelang papakit
ketang meangubie taimtim dang tangis.

Dapot ding karaklan pawang masaya la,
binang makawili ing sablang gaga ra,
anti rang daralit ing anggang ligaya
nitang Lakhang Balen a'yaring maula.

Ding palagyuan dang taksil at tulisan,
detang masalpitik at bayaning kawal,
ding anak ning lahing tagan kamatayan
talu karin ngeni at mipapamisan.

Detang mangabinti, kang Balen malugud,
ketang bayung Cesar e la pepasakup;
birian da pang muna, magkabie king bunduk,
laut ning panganib mangadanup-danup.

Tutu't king pamibnu maustang meakit,
itang sikanan da bitasang melupig;
dapot lalaban da karelang matulid,
busal ding kakewan tututul dang pilit.

Talu karin ngeni, é ban mangadi la,
lusuk a kutkutan é ban tangisan ya;
nune ban pamali ing pangasamsam na
ning malayang balen a kemulatan da.

King kalalaman na ning malumbe saug
arap ning kutkutan ning Lakhan dang lusuk
karin la susumpang makapangilabut,
pipirma lang daya king pangasiklaud.

Manalumpati la king makapangablad
bala rang matalik layun gugulisak
karin da titilmid itang pamanlabag
king kayupayan nang Samuel á memagbag.

Detang masalpitik at bayaning kawal
mengaslak a mata, maputla't danupan,
lasi-lasi alus karelang imalan,
galús ing balat da at burak-burakan.

Ing metung kareta anak ya mung lubus'
dapot matikdi ya king aske na't ayus;
ing takde nang baru angang pago alus,
lislis yang sasol na angga nang babo tud.

Itang kabayagnan a mesabing anak
king metung a batu karin ya minukyat
pangaras na babo nganang ginulisak:
—"Damdam ko ngang sabla pengari't kapatad.

"Ing tune kabiasnang dapat kilalanan,
e ing pamaglingu king kapanaligan,
e ing pamanlupig, e ing kasakiman
king banding aliwa at e pipawasan.

"Ing tune kabiasnan yapin mo ing lugud
karing parang tau galang a tibubus,
karing parang balen kusang pamanyaup,
karing lahing lupig kusang pamanatbus.

Ngara king itamu pawa tang tulisan,
pawang mapanako a dapat lipulan;
uling bungang dutung kekatang kakanan,
o ditak a nasing bungang kamatayan.

"Dapot ding sasabi marangal lang pawa,
uling asamsam da ing banding aliwà,
at ing kakanan da pawas ding malukà,
bunga ning karelang paslang a pirayà.

"Ngara king itamu taksil ta king Tibuan,
at itang sisira king paintungulan,
uling ing bie tamu kusang pepabustan,
libe ning pamaling balen a milamang.

"Dapot ding sasabi pawa la ngang lusuk,
pawa la ngang lawit, pawa la ngang bantug,
uling ing king Tibuan pengaku rang lugud
minuli mu't sukat king karelang dungus.

"Ngara king itamu sukib tang salangsang
karing leganap dang banal a kautusan,
uli ning e tamu sinuku ing dangal,
ing pangabusabus e tamu inamyam.

"Dapot ding sasabi matunud lang sablâ,
sibul no ning lalung banal a ganakâ,
uling ing tepangan a pisumpang dayà
minuling kaduagan, pamagpakumbabâ.

"Ngara king itamu pawa ta ngang mangmang,
pawa ta ngang makmak, pawa ta ngang butang
uling sikwil tamu ing siming pamangan
a babalugse ra lalam na ning dulang.

"Dapot ding sasabi pantas la ngang pawà
sibul no ning sablang pagdiwatang tulâ,
uling ing kalayan a karelang nasà,
mebaldug king lilung pamagpusa pusà."

"Ding magpusa-pusa labán la king banal,
uli na ning purí't katatubung dangal;
dapot lalu lapang laban karing paslang
uling ka-ayo re't layun kasamsaman.

"Ding mag-pusa pusa saláng no ning mayap,
dapot lalu la pang saláng ning marawak;
saláng no ning balen king ligayang diwata
at lalu nong saláng ding sablan nang anak.

"Ngara king pawa lang biasa't matunud ngan;
makanyan pin mekad, nung balak-balakan;
uling ing mag-pusa yapin ing kabiasnan
at pekalusuk dang tunud ding alipan.

"E ko pataniran detang sablang mayap,
sinuka king balen magkabie masampat;
ding pataniran ku kabud mu ding makmak,
magpusa kang Samuel, kekata lilibak.

"Dapat pibulayan king ing paksa tamu
king tune matulid kusang pamanlualu,
laban karing utus ning Samuel a ginu,
ginamgam linupig king balayan tamu.

"Tiyu kékatamu sablang katuliran,
ing tiyu karela kabud mu kautusan;
dapot ing «matulid» yapin ing Linalang,
at ing «utus» yapin ing taung busalsal,

"King uli na nita ing «matulid» tamu
e dapat sumukù king «utus» dang bayu,
uling ing Linalang, nu man karing yatu
e dapot sumukù king mangmang a tau.

"Tangalan yo sana kalulung mi-indâ,
Kalayán at Diwat a bangke mistulà,
managalele là,t balag-balag a luâ,
larawan ning sablang pangapanganyayà.

"Ing kabalkugan na ning lua rang mamagus
king lalam na niting malungkut á saug
yapin ing kalayán at diwat á lalbug
king dusang mapait ngeni malulumud.

"Basan yeng kutkutan:- "Ing Balen á Lakhan
Tikdo ya pangarás ning panaung tipan,"
pakatandanan ye, aklat ne ning Tibuan,
aslag ne ning aldo king paintungulan.

"Itamung ausan dang tulisan at taksil,
makmak at salangsang king ginung minyupil,
mayap ta karetang dilang mangatabil
á magpusa-pusa ketang aring Samuel.

"Mausta't tutu pin ditak ta king bilang,
maigit lang é palak kékata ding paslang;
dapot balang metung à taung marangal
maigit ya pa karing laksa mang alipan.

"Aring Lakhan—Balen kayá pang minayap,
bayu ya sumuku, ing bie mayapas;
ing maté malalà mayap á é palak
king mie alipan---"¡E na mirin wakas!

Misan mu memakbung ¡Makapangilabut!
nanan meng lantankang mitdas kinalugkug;
itang talumpati mitda na mu kabud,
ginalgal lang sabla ding tiyu king saug.

Ing manalumpati mebaldug yang biglâ,
misalbag ya buntuk sinalpik ya dayà;
libutad nang kanuan tinamak deng sadyâ
ing metung à punglung bignus king lantaka.

Keta no meakit ding kawal á dakal,
agnan tutulandung dane king kutkutan;
deti kawal na la ning Samuel á nuan,
ganap la sandata at pawang masikan.

Keta na meramdam ing matning gulisak;
—"Metung kékatmu ala ping tatakas;
lele nang kutkutan ning ari tang liag
karin magtagumpe, o kaya mayapas."

Ding tiyu king saug sigmit dong sandata
baril at talibung at miayaliwa pa;
karing batú't dutung memamagpanpan la,
detang tutulandung saka ro penaya.

King kalalaman na ning malumbe saug,
lele nang kutkutan ning Balen a lusuk,
karin la milaban, karin la mipamuk,
nanan mo ding tigreng milipasan danup.

Ding sablang sandata talu kakalaksing,
babyung la dung punglung makapangalimgim,
ding tandus at panà talu darabilbil,
kayagnan ning akbung ding lantaka't baril.

Talu manyulagpo buntuk a metabtab,
mangabalugse la ding takde metigpas,
tayu sasalitsit, tayu mangasalbag
ing dayang susulpit, mangasabing utak

Dayang salwak-salwak nu ka man malikid,
butul a melamug, lamang kilig-kilig,
mengalasing bangke taro tataginis
diug punglung latakang sari king kabangis.

Tulakan at pantuk, maplit a batbatan,
kusutan king gabun, kinis da ring ipan,
paldak maghingalu, sakalan a batal
karin mayayakit, karin mipisan.

At ing sablang iti libutad ning libak,
pangadi at sumpa, saingsing, sagakgak,
sunga na ning pagal, payus a gulisak,
biru ning tagumpe, kamatayang singap...

E binang meluat, ta no ngan mepuksà
ding kawal nang Balen a lahing malayà;
ala nang tulisan, ta no ngan bankalà,
talu ngan lulungad king wagas dang dayà.

Kaibat ning labanan keta no meakit
Kalayan at Diwat miabe manangis;
makapagmulala, ginalang nong tikis
nitang pamipamuk a sari kabangis.

Inutus nang Samuel karing kayang kawal
kulkul la lele ning kutkutan nang Lakhan,
pepakutkut na la ding bangke milamang
layun aldo't bengi karing do bintayan.

Kaibat minuli ya king dula nang matas,
kalulung mi-inda daralang nong bihag,
kaba na ning dalan ing lua rang papatak
gugulis king gabun á karelang dilpak.

Miras la king balen bihag á mi-indâ,
penik do kanitang maningning à dulà,
dapot é ing dulà ding aring malayà,
nune ing kang Samuel a yaring kagagà.

Masanting á piblas layun nong dininan,
gulis á maputi at malutung sulbang,
dapot ing king salu iro pemaltakan
tabas batwing batung diamanteng makinang.

Ing imalan á iti sutlang sari kintab,
sadyang inabal da ngatbang dayat-malat,
sakdal king kasanting, alang akatumbas,
mamampang ligaya king matang magmalas.

King metung á silid á pangangayamnan
ding mi-indâng bihag karin do siniduan;
pawa ngang mabanbi sablang kasangkapan,
at birdahang sutla tabing karing awang.

Dapot ing pamuting lalu king kasampat
metung yang ágilang pepalamnan bulak,
babo na ning pasbul inarle reng timpak,
nanan me ing mabie anting lilipakpak.

Layun dong ámpagan ketang tuknangan da
mialiwang pamagan, mabanglung sampaga
ding bungang tanaman niipapatlalu la,
ing yumu ra't santing tutung makayama.

Ing sablang palayo, malambing á lugud
nitang aring Samuel karin na dudurup,
at karing mi indâ lubus nang durungut
ing mayumung timan at sabing malambut.

Dapot libutad na nitang banding dakal,
nitang malimpuyut á tula't kanawan,
ding mi-indang bihag, Diwat at Kalayan
managulele lang dit man alang tuknang.

Gunam-gunaman da itang pangabili,
ing piblas dang gulis malutu't maputî,
at detang diamanteng batuin á mibilì
king babo rang salu, pawang é ra bandî.

Ing laman na nitang silid á maninguing,
sablang kasangkapang sakdal king kasanting,
king pilubluban da babie ngang pag[illegible]kil,
uling é karela, é ra tune angkin

At ing pamagang dang sari king linamnam,
sampagang mabanglu at bungang tanaman,
king pusu't utak da pawang lalasun ngan
uling é ra pupul mausta mung dinam.

Ing bagul ning angin â pangisnawan da,
ing sala, dalumdum, gabun at banua,
pawa ngang mamampang mapait á dusa,
uling é ra bandi, uling é karela,

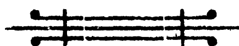
Paninintunan de libutad ning aklis
ing lalaking bantug, biasa't masalpitik,
itang Lakhang Balen a'yari dang lawit,
batis na ning lugud, sibul na ning lambis.

Itang Lakhang Balen a bie na ning bie ra,
pusu ning pusn ra, bugtung dang ligaya,
itang sapning irang á pagdulapan da
memun ne king yatu, likwan nong lalasa.

¿Angga pa kapilán kayâ ing pagsalbat?
¿Angga pa kapilan ing lihim dang paldas?
¿Kapilan ya kayâ pasibayung sunlag
karela ing aldó ning masayáng bukas?

DANGKANG V.

Pangakung mataktak

Ing lusuk á Samuel à ginu rang malam
liban no king silid sangkan pamatulan,
ding mi-indang bihag kayá lang lepitan,
nganang mengamanu, kayagnan ning timan.

"Kinua ra ko karin king busal ning lungkut,
king pigkarinan yung malalam á saug,
é uling nasa kung gawan da kong ipus,
ó isukul kayâ, bidbiranan gapus.

"Ali, é makanyan; ing tuné nais ku,
ituru ra kayung gamgam king balen yu,
kaibat, oh Kalayan, keta ing daptan ku
gawan da kang ari keti king labwad mu.

"Keta ku ne dinan ing bungsu mung Diwat
alananggang bandi kabiasnan at sampat
keta ku na pakit ing leguan nang ganap
keti king Aslagan maligayang sunlag.

"Nasa nang matutus ninifig pilubluban
tairan da kong yukyat king trono ning dangal
buri ra kong yarle karing aring nuan
magparayo samyat keti king sikluban.

"Layun pigisanan ing sablang agyu ku
king ban misaplala itinang balen yu
buri kung ipalkas ing sablang bandi yu
king ba'rang tangalan keting meto yatu."

Saka no tinaid ding mi-indang bihag,
tindo no king awang, nganing kayang ginkas:
—'Tangalan yu ngeni iting kekong labwad,
nung é makayama king matang magmalas.

"Itang larawan na ning matuang panaun,
ding tete kawayan, dalan à bakulkul,
bale mangalatî, sapang alang tambun,
pawa na ngang limbug, keting yatu memun-

"Ding pagumasdan yung bale sari katas,
magparayo ningning, magpaririang sampat,
nanan mong higanteng mamalitang gagkas
king palkas nang bandi ning panaun bukas.

"Ding mipapatlalung tete pawang bakal
at batung sementong sakdal king sintingan,
ing bulus ding ilug at bagyung masasal
anti rang susunu, anti rang amunan.

"Deang misnang tulid lansangan á patag,
timbakan buligang mabie ampon balás,
bekuranan la pin akasiang mangatas,
king ba'rong payungan ding taung maglakad.

"Deang lalaganap á pipagaralan
karing sablang nayun, balen, lalawigan,
den pin ilang tune sibul ning senayan,
batis ning bandi yu, uyat ning kabiasnan,

"Ding mikakasanting á paliging mame
tutugtug pátaba king kekong marangle,
mamampang lang tula, mamampang lang bie,
kanawa't ligayang alang akapante.

—

"Ing ababatyo yung bunduk Paralaya,
dane karin Bengget ning «Bagyu» pugad na,
napun mamampang yang lumbe ampon dusa
at laksang panganib karing kakewan na.

"Dapot ngeni oyan, mibayu yang tambing,
meging mulahan yang pugad na ning lambing:
pagpariria na la ding bale masanting,
bekuran sampagang mabanglu't maningning.

"Bukud la pa naman dalang maliwalas
at ing pepakulkul maligayang pinak,
karin la kakawé mialung kildap-kildap
sari-saring asan king yatu kinalap.

"Ing sablang itinan gunâ king pamisip,
sula karing mata, panaplak ligalig,
yaping tune saksi ning pamagmasakit
á kakung dépatan king balen yung lawit.'

Keta y Kalayan minte yang banayad:
—"Pawang mangasanting ing sabla mung depat,
¿Nanu kaya ngeni ing sukat ibayad
keka king utang na niting kakung labwad?"

Ing agpang nang Samuel—"Ala ka ping utang
kanaku agyang dit a sukat bayaran,
uling ing ginugul king sablang depatan
salapi nang dili ning kekang balayan.

—"Ah makanyan wari,-ngara ding mi-indâ,
—Ukul mi saup mu at ambag mung kusá-„
Ing agpang nang Samuel:—"Bandi yu ngan pawa
ing kakung ginugul king dépatang sablâ·

"Oren ding kautusan pagaralan yu la,
basan yong manene, lasan ing laman da,
at ika Kalayán magpakasane ka
king pamagsarili ba'ka ping mabiasa."

At mausta pin mo king ing aring Samuel
biasa yang pairal at gamgam king balen;
sablang depatan na pawa ngang masanting,
sablang kautusan na pawang senayan pin.

Pablasang y Samuel maragul yang ari,
ngatbang dayatmalat maragul ya lahi,
inya mangaragul ing dapat nang gawî,
at lalung maragul gugul nang salapi.

Mangangaragul la balé nang dépa'an,
pawa lang maragul tete at lansagan,
at lalu la pa ping mangaragul namán
ding buis á pabayat king bie ning balayan.

Pawang mangaragul ing salaping luluh
king Kaban ning baleh a kayang sinakup,
dapot lalu la pang mangaragul kabud
ding salaping gugul king sabla nang kimut.

Metung mu ing bage é na balung daptan,
bage á maragul á lubus kailagan,
yapin ing maragul á'yarimuhanan
lubus nang é balu, lubus nang kelinguan.

King lalung kalukán ing balen misaldak,
uli na ning tauling labanáng linipas,
dapot ding utus na kabud la mu dapat
king kakawe balen king gintu at pilak.

King misan a'yaldo ngana kang Kalayán:
—"Keti ing mag-ari kekang pilubluban,
at ala na ku ping aliwa pang daptan,
nuné ipatupad sabla mung kaburian.

"Aduan mu ing bage kekang minamayap,
king lalung masulit, masakit marapat,
pakabitasan mu't pangakung mataktak,
alang pangakabla kamtan mu ing balak."

—"Salamat,--oh ari,—binte nang Kalayán,
—ing pusu mung lawit mebina yang malan;
lubus kung manalig king lusuk mung dangal,
sablang pangaku mu sasalpantayanan.

"At yarin king ngamu pagkalub mung sablâ
ing balang apita nining kakung nasà,
adwang ku sa keka malunus kang kusà
king pangarate na ning balen malayà

"King tauling labanan, balu mung matutus,
ing sablang bandi mi melasak, metampus,
atin mang mitagan, gisau na ning salut
a mituki-tuking dit man e patugut.

"Ngeni pagnasan ku keka sang bawasan
ing mangangaragul a buis ning dakal;
iti yang pasakit king kekeng kalukan,
matimid a batbat king kekeng balayan."

—"Ali, é malyari, ing agpang nang Samuel,
—ing kayadwanan mu é pin mo masanting,
insa mang nagnasang milusuk a balen
king bayat ning bwis é dapat saingsing.

«Bisa kong milimpi karing lahing matas
keting méto yatu magparayo sampat,
dapat yung ibekut buis a mabayat,
keta ban mipakde katutubung tamad.

«Mawad kang aliwa, pakabitasan mu,
alang sulit dit man keka pagkalub ku».
Agpang nang Kalayán:—«Ngeni sa ustan mu
ing aliwang bage pita ning pusu ku.

"King pamangasiwa karing kautusan,
lahi ku't lahi mu pawa lang mapagal,
dapot maigit pa pin ing kekeng daraptan.
pablasan talus mi ing ugaling tibuan.

"King uli na nita kaku sanang awad
lahi ku't lahi mu mipante la bayad".
—"Ali e malyari,—ing agad nang sabat
nitang aring Samuel a sakdal king katas.

—"Ding kakung kalahi maigit la kabiasnan
karing tubu keting kekayung balayan,
king uli na nita dapat lang mirinan
maigit a upaya ampon kabayaran.

"Mawad kang aliwa.--Y Kalayán nğana:
—Oh lawit a Samuel, adwan ku sa keka,
ipaintulut mu king isulud mi na
misan-misan mu man ing piblas ming sadya.

"Anti mi na mu ping pamigaganakâ
kanitang meanğubie milamang a kalmâ
itang Lakhan Balen a sibul ning tulà,
panaplak ming lungkut, ligaya king lugmâ."

"Ali e malyari,—nğaning aring pantas,
—itang imalan yu pawa na nğang gabak,
layun nang gigising panaung milabas,
maki salpik daya. mibalutang paldas.

"Ipaganaka na lungkut á masasal
á milibian tula, bandi at kalayán;
mawad kang aliwa at kekang bitasan,
alang pangakablâ, malagwa mung kamtan."

"Agpang nang Kalayan. 'Keka ku sa yawad
din mung katimawan iting kakung labwad,
aku na ing gamgam, aku ing makibat
king bie ning balen ku aku nang sumiasat'"

—"Lalung é malyari,—pganing aring lawit,
—iting kekang awad mebinang masulit,
kulang kang senayan dapat king matulid.
ala kang sikanang marap king panganib.

"Manalig na ka mu king kanakung kalam;
pamikayatin mung ganap á sikanan,
keta pagkalub ku ing kekang balayan,
ika nang mag-ari, ika na ing gamgam.

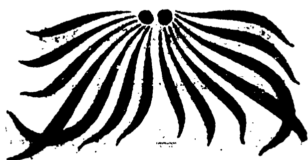
"Pakatandanan mu, pangakuug mataktak
alang pangakablâ akit mung marapat:
«Iting Filipinas a Malayang Labwad
«Bandi Reng Sarili Ding Tune Nang anak.»

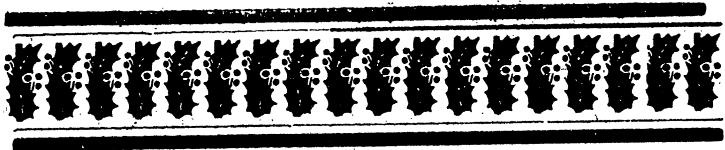
Ikeng dayu keti tungkul mi mu kabud
ing tupad king sablang nais mu at utus;
ika ing diwat mi, at ikang tibubus
ing panusigan ku king sabla nung kimut.

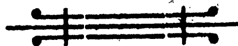
"Mawad kang aliwá at kekang bitasan....."

—'Dakal á salamat,—agpang nang Kalayán:

—Akakit ku na pin king pagkalub mu ngang balang inawad ku at sablang kailangan.

DANGKANG VI

Maligayang mala.

Ing mapilan banua malagwang linipas,
dalumdum at salà miayo bisang lungkas;
bista't kapitangan bangi pilit saslat
ing munag-sumala ning masayang abak.

Anti mu rin naman ngening mibukasan,
king laut ning abak, pisak mitatagan,
at nung ugtung-aldo batuin saslag no man,
at nung sisilim na biga maging sulbang.

Libutad ning bagyu banua titiman ya,
nanan meng mangakung misalbag ligaya;
kaibat na ning kildap duldul salisi ya,
dapot é makasdan, bagkus babié sayá.

¿Nanu kayang malâ nanu kabaldugan,
ing babalita na ning sablang simbitlan?
¿Miras na pin kayâ talimhagang tipan?
¿Mepupus na kayâ dusa ning balayan?.

Itang pekapun da ring kawal a bantug
a babante ketang kutkutan a saug,
king lawit a Samuel pepabal yang balus
sulat a mebinang makapangalibut.

Ngana anti keni;—"Oh ari kung malam,
manibat nabengi, ganap kapitangan,
lalam na ning gabun keni king kutkutan
masikan a kurug kabud mi na dimdam.

"Kurug á malalam at makapangablad,
kabas ning king bolkan á marapal matdas,
kayagnan ning ayún a'yanting makibat,
ngana nang masikan, ngana nang banayad.

"Mekabulad keta, libu-libung ayup,
tiktik at kulayu minyatang la kabud,
limpad limparan de mabilug á saug,
saka la gagagang binang makatakut.

"Galingaldo pa mu, inyang kabukasan,
laksa-laksang ayup lalu nong merakal,
malatìt maragul miayo dumpa la ngan
kening kutkutan na ning Balen a Lakhan.

"Saka la ginaga nanan mong migdalit,
nanan mong megaral, migsane tinigtig;
ing pami-agpgang da maligayang tikis,
dapot makatakut, makapangaligkig.

"Kaba na ning .aldo minyatang la naman
miyaliwang lasip, sari-saring kawal,
usa, babi, matsin, tamaro at musang,
nanan mong talagang keni mitipanan.

"King gilid ning sáug tutuknang lang saglit
at layun lang mamius saka magumasid,
at mumulagatan da keng misnang bangis,
anting buri ra keng panlaklakang tikis.

"At ibat pa nanding bagyu kapitangan,
ing kurúg ning gabun lalu pang mésikan,
ing yutyut ning ayùn lalu pang makasdan,
lalung makatakut ing biung ning kakewan.

"Ngening gagawan ke iting kakung sulat,
bistá't alang uran, duruldul, kikildap;
ding sablang batuin limbug na lát sukat,
bistá't alang lulam a sukat sang takap.

"Ngeni ing binggit kung kurúg ampon ayun
é na mararamdam lalam na níng gabun,
minukyat na babo, anti ngang mitipun
king lub ning kutkutan, king lalam nang bubung"

Kabud abasa ne ning lawit á Samuel
ing sulat á iti, misip-isip yapin,
ding sabla nang kawal geyak na lang tambing,
ine reng kutkutan ning meangubie Balen.

Sablang kasangkapan pigisan dong dela,
baril at lantaka't miáliwang sandata,
at ding mangaragul á kabayung mula
ilang sasaken da retang manimuna.

Itaning aske ra bina ping makasdan,
kalugkug, kalaksing, kildap ding pataram
karetang lupa ra anting milimbag ngan
bangis ding halimo mébinang danupan.

Marayu la pa pin king kutkutang saug,
daramdaman da na masikan á kurug:
ing kildap at 'duldul, ayùn at alisus
king lalung matapang makapangilabut.

Dapot itang Samuel matatag ya isip,
matibe ya pusu king sablang panganib,
pablasang ating yang lubus pamanalig
ketang sikanan nang é biasang malupig.

Anti man ding kayáng mangabinting kawal
king gilid ning saug agnan lang ginalgal,
kinapak la baba, kinilig la laman
at detang bitis da é no bisang takbang.

¿Ninu pin mo kayang é magdalang takut?
Ing biung ding kakewan makapangilabut,
at makitambal pa ing makasdang pamius
ding lasip, at gaga ding mamenging ayup.

Panakit nang Samuel karing kayang kawal
king gilid ning saug bigla la ngang sindal
iyang menimuna, at nganang masikan;
—"Tuki la gulut ku diug sablang matapang"..

Itang gulisak na é pa man mepupus,
tilandungan na ne malalam a saug;
mabilis ya lakad, dit man é minudlut
anggang é ne disan ing kutkutang lusuk.

Arap ning meangubie Lakhan a mayubù,
itang kekuyug nang inungsul a pusù,
tinuknan ya't layun tahimik dinukû
at pigunam-gunam iug dakal naug suyù.

King pami-isip na mlmin nang tinipun
itaning milabas paldas a panaun,
itang kule daya aldo pamilumpung
ding lahing malaya at ding kayáng kampun

King panimanman na miuman mibuntalag
itang sari bangis a pamakilamas,
anti nang akakit ing dayang dinanak
karing anggang dalan, mulahan at gutad

Anti nong akakit tumpang-babo bangke,
buntuk á metabtab, katawang mewane
detang mengatigpas bitis ampon takde,
mengalasing laman at mengabalugse.

Nganang miukul-ukul, iti pasari na
ning imbut king labwad á piglayunan da,
dapot ngana mu rin maustang tungkul na
ing palkas na keti bandi at ligaya.

Aplit mipapate king lub na't pamisip
ing mayap at marok a depat nang tikis;
alangan nang sisian itang kayáng bangis,
alangan nang purian depat nang matulid.

Malabab neng aldo é ya pa kinimut
king pangaduku na't pamikunut-kunut,
dapot mekabulad itang kayáng buntuk
telanga neng anting mipakde king tudtud.

Nganang menalangin:—"Oh Ginung Linalang,
Pun na ning Matulid, Sibul ning Kabiasran,
tangaran mu sa pu pisak ning kaukulan,
tairan meng bulag kung pusu't pilubluban.

"Ituru me kaku daklat ning matulid,
king ban e malili ining pamanalig;
nasa kung matutus é munye ligalig
karing parang tau nu man karing sulip.

"¿Méganap na galáng tunkul a mabayat
a minagyag kaku king Malayang Labwad?
Nung yeta buri kung agad atalastas,
king sabla mung kalam matula kung tupad."

Keta na kinildap a misnang kataram,
y Samuel anti yang mitda panimanman,
mabilis á'yalti sinalisi ne man,
memaksing ya ketang kutkutan nang Lakhan.

Ing bubung na niti tambing yang mebislak,
king siwang ting linual maligayang aslag;
ing ayún at kurug at biung da ring gubat
anti ngang pinikpik, migtahimik agad.

At sinarigalgal ing banglung malambing
á pisalbag-salbag ning bagul ning angin,
y Samuel at kawal keta no migising
king pangatulig dang anting mipaimbing.

King lub ning kutkutan ting dimdam dang dalit,
marimla't matarling a'yalang kaparis.
dalit ning ligaya, siwalang malambis,
katambal ning mitmung kapalsintang sunis.

Ngana nitang dalit:—«KETI YA PAINAWA

"ARING LAKHAN BALEN A SUGU NING BANUA,

"MIBANGUN YA NGENI KING BAN MAGKABIE YA

"KABA NING PANAUN KING BANDI'T LIGAYA.

Maulang kutkutan keta ne mibuklat,
keta ne tinando aldo misasapwak,
ing sablang yata na gisan nang tinamak
king pekapasbul na ning batung mebislak.

Ing lusuk á Lakhang keta ne tinikdo,
aslag ning lupa na binang makasilo,
at ing kayang aské anting magparayo
kayupaya't kalam king arap ning yatu.

SINUBLI KUNG MEBIE--nganig kayang gingkas,
KING BAN PAMAHALAN ING TIBUAN A LABWAD
ITI YANG YUTUS NING LINALANG A MATAS
KABA NING PANAUN KAKU NA PATUPAD.

ITANING PANAUN A'YANTING DIMPULAN
KING DAYANG KIKILIG KEKATANG KALINGUAN.

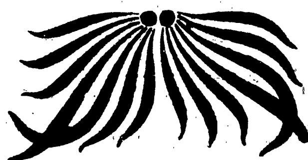
MIKALUGUD TAMU AT PISAUP-SAUPAN
ING PAMISAPLALA KING KASALUKUYAN.

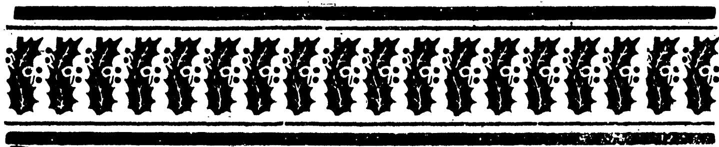
MIPALSINTA TAMUNG ANTING MIKAPATAD,

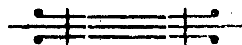
MIDAMAYAN TAMU ANGGA NA KING WAKAS

ING BANDI'T LIGAYA BAN MALAGWANG LUNGKAS

AT BA'RANG NABANGNAN DING KEKATANG ANAK.

DANGKANG VII

Metupad Ing Tipan

Emunanung tula, suyu at parangal
ing pasalubung nang Samuel ketang Lakhan,
kilala neng ari at kinaul miuman
ing anting kapatad a kayang pilsintan.

Libutad ding kawal saka re inatad
inuli king balen itang Raxag matas,
kabang lalakad la ngarang gugulisak:
-¡Luid ya ing Ari na ning Malayang Labwad!"

Bilís ning balita nanan mu ing kildap
king meto kayarian malagwang kinalat,
inyâ ding mémalen matua at anak,
babayi't lalaki mipakde lang agap.

Bagyu na ning nais, alisus ning tulà,
ing minalimpuyut king Lahing Malayà
anti yang mibuklat banuang mayupayà
at misan na bilus ing sabla nang sayâ

Sinalubung la ngan king ari rang Lakhan
terak ampon dalit misasalimbayan,
sampagang mabanglung pawang bayung agtal
iyang sasaibag da karing sablang dalan.

Ngarang gugulisak:—Luid ya ing ari mi,
ing peka-mabinti ding sablang mabintí,
karing sablang lusuk peka lusuk dili,
Raxa Lakhang Balen a mutya ming kasi."

Layun deng inatad king dulang ginintuan
ning lawit a Samuel, mabanding tuknangan:
kalulung mi-indang Diwat at Kalayán
mabnu lang mabangsul king tulang masasál.

Miuman deng akaul ing sapning sinta ra,
sibul na ning lambing, guna ning ligaya,
pusu ning pusu ra at bie na ning bie ra,
kaladwa ra detang wagas dang kaladwá

Ing alang katumbas a karelang leguan,
a pitda ning bangis ning kapagsalbatan,
miuman sinlag ngeni at migparangalan
ibat king Aslagan anga king Albugan.

Inanyayán nó ngang ning Samuel á lusuk
ding sablang ariang masikana't bantug;
king matas nang dula karin la mirungut
maulagang pulung karin da pinupus.

Nganang mengamanu king katataulian
—"Linipul ko keti ding ginu-ginuan,
pematlud ko gapus ding sablang alipan
at pepasibul kung bandi at kabiasnan.

"Ing sablang tungkul ku lubus nang meganap
itang pengaku ku buri kung matupad,
inya titilmid ku't pakatibe lakwas
ing pamagsarili ning Malayang Labwad.

"Raxa Lakhang Balen ya na pin ing gamgam
king tune nang bandi at Balayang Tibuan
at kadadangal keng ipaki-arlayan
karing sablang ari keti king sikluban."

Tinikdo ya keta Raxa Lakhang-Balen,
aske nang maratun kalang-alangnan pin,
at nganang menasbuk:—Salamat, oh Samuel,
ding banal á pusu ika ing salamin.

Ngeni pangaku ku kékayung karungut,
ing bie ning balen mi agyu ming ibekut;
karing sablang bansa ganap keng makiutus
at luguran mi la ding keke malugud."

Keta ra ne gewa itang kasulatan,
nung nu ra tinilmid Sariling Kalayán;
karin masasabi; lubus dang igalang
karapatan tamu king meto sikluban.

Anti mu ring naman ing sablang labwad na
niting Kapuluan, lubus igalang da,
ninu man ing mangkin ditak king sakup na
mausta yang saláng, dapat lupigan ya.

Sablang pisangguni ban tumibe lubus
pesipirma la ngan ding tanang karungut,
layun ginulisak, ngara: «Luid Yang Bantug
á Malayang Balen Ning Lahing Malusuk.

Ing King Aring Samuel Pangakung Mataktak
Keta Na Misundu, Keta Na Métupad-
"Iting Kapuluan á Malayang Labwad
Bandi Reng Sarili Ding Tune Nang Anak"

WAKAS.

PALATANDANAN

---)o(---

DANGKA PISNĜI

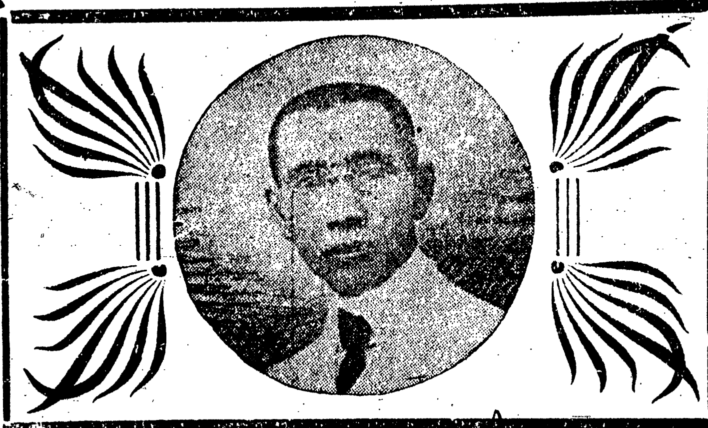
Volume One.

ANG

BUHOK NI ESTER

Nobelang Tagalog

KATHA NI

Aurelio Tolentino

UNANG BAHAGI

BAWA'T ISA 40 SENTIMOS
PAKYAWAN: MAY MALAKING BAWAS

LIMBAGANG NOLI

G. Tuason 206, Sampalok, Maynila

DICIEMBRE NG 1914.

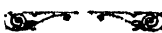
ANG BUHOK ni ESTER

NOBELANG TAGALOG

6/19/26

ANG BUHOK ni ESTER

NOBELANG TAGALOG

UNANG BAHAGI

SINULAT NI

Aurelio Tolentino

UNANG PAGKALIMBAG

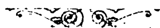
LIMBAGANG NOLI
G. Tuason 206, Sampalok, Manila.
DICIEMBRE NG 1914.

PALATANDAAN

—«o»—

PAUNAWANG LIHAM

NI Dr. FELINO SIMPAO

G. AURELIO TOLENTINO

Pinakamamahal na kaibigan:

Nabasa ko ang sulat kamay ng nobela ninyong «ANG BUHOK NI ESTER», at ng aking matapos, ay nasabi ko pagdaka, na anaki'y may gayumang panghalina sa saganang-inam ng kaniyang salaysay.

Gayon ang palagay ko, sapagka't pagdakang natapos kong basahin ang unang kabanatà, ay ako'y hinikayat na habulin ko ang kaniyang mahalagang salaysay, at kahit ko ninais, ay hindi naaring siya'y lisanin ko sandalî.

Ako,y hinikayat sa ikalawang kabanatà, at pagkatapos nitó ay ako,y hinikayat pa rin sa ikatlong kabanatà.

Ako'y sumunod, at ang wika ko'y pagkatapos nitó ay siya'y sandaling lilisanin, at bukas ko na itutuloy ang pagbasa sa kaniya.

Subali't ang gayóng balak ay hindi rin nangyari, sapagka't pagdakang natapos kong basahin ang ikatlong kabanatâ, ay akoy pilit na hinikayat sa ikapat na kabanatà.

—"Ito na lamang,"—anakin. Subali't nang ang ikapat na kabanatà ay aking natapos, ay lalo pa akong pinilit na pumasok sa ikalimang kabanatà, at ako y hindi na nilubayang itinaguyod hanggan di ko sinapit ang kaniyang katapusan.

Marami ang mahalagang bagay na napansin ko sa nobela ninyong aking nabanggit sa itaas:

Una:—Ang kasamaan ng karunungan, kung ito'y mahilig sa kasakiman, at walang kapaslangang di gagawin, walang dangal na di yuyurakan at walang pagmamahal na di paglililuhan, gaya ng inasal ni Gerardong gumawa ng lahat na kapaslangang sinasalaysay ng iniyong nobela.

Ikalawa:—Ipinakikita sa babayi ang katotoha-

nang bagá mát siya'y mahinà, kung tatatagan ang kaniyang dangal, ang kaniya ring sariling kahinaan ay siyang magiging saganang lakas na lulupig sa mga salot ng kapaslangan, gaya ng inyong ipinamalas, sa kagitingan ni Glorang pinaka-kaluluwa ng inyong salaysay.

Ikatlo:—Ipinakikita rin naman sa lalaki ang lalong dalisay at taimtim ná pag-ibig, gayá ng ginawâ ni Oscar na hindi nag-alanganing umakyat na kusà sa bibitayan, bagá mát siya,y walang kasalanan, huwag na di maganpanan lamang ang kaniyang kapangakuan sa babayng sinisinta.

Ikaapat:—Ang pagmamahal sa magulang, sa kapatid at sa kapuwa tao, sampu pa ng katatagán ng kalooban, laban sa malambing na hikayat ng lalong malagablab na pag-ibig, gaya ng napagmamalas kay Ester, sa lahat niyang mga kagagawan at kilos.

Ikalima:—Itinatanghal na ang isang tulisan, gaano pa man ang kaniyang kasamaan, kung siya'y magbalik loob, at ipakita sa gawâ hindi sa salitâ, ang kaniyang pagtatanggol sa katarungan, ay siya'y may karapatang

magkamít ng kapatawarán, at mamuhay na takimih at mapalad, gaya ng inyong Dimas na nagligtas kay Gloria sa bundok.

Ikanim:—Ang pagkabingit sa kamalian ng mga kasalukuyang hukuman, at ang kakapusán ng mga kautusang umiiral; na lagi ng nakapagpaparusa ng taong walang kasalanan, gaya na nga ng nangyaring makalawang hatol bitay, una'y laban kay Rubén, at sumunod ay laban kay Oscar, na kapuwa walang munting pagka-alam sa kapaslangang sa kanila'y ibinintang.

Ikapito:—Aag lakí ng kahulugan ng isang halal (voto) sa pagpili ng mga pinunon magtataguyod sa buhay ng bayan, at ipinakikilala ang mabubuti at masasamang kandidato at "politiko," upang matutuhang hirangin iyong makapagpaparangal sa Lahi.

Ikawalo:—Itinatanghal na ang katarungan ay sapilitan magtatagumpay sa ibabaw ng kapaslangan, kung hindi man ngayon, ay bukas, upang siya ang maging tanging timbulan ng buhay sa habang panahon.

Gayon pa man ang wika ko, ay nababatid

PAUNAWANG LIHAM

NI Dr. FELINO SIMPAO

G. AURELIO TOLENTINO

Pinakamamahal na kaibigan:

Nabasa ko ang sulat kamay ng nobela ninyong «ANG BUHOK NI ESTER», at ng aking matapos, ay nasabi ko pagdaka, na anaki'y may gayumang panghalina sa saganang-inam ng kaniyang salaysay.

Gayon ang palagay ko, sapagka't pagdakang natapos kong basahin ang unang kabanatà, ay ako'y hinikayat na habulin ko ang kaniyang mahalagang salaysay, at kahit ko ninais, ay hindi naaring siya'y lisanin ko sandalî.

Ako,y hinikayat sa ikalawang kabanatà, at pagkatapos nitó ay ako,y hinikayat pa rin sa ikatlong kabanatà.

Ako'y sumunod, at ang wika ko'y pagkatapos nitó ay siya'y sandaling lilisanin, at bukas ko na itutuloy ang pagbasa sà kaniya.

Subali't ang gayóng balak ay hindi rin nangyari, sapagka't pagdakang natapos kong basahin ang ikatlong kabanatâ, ay akoy pilit na hinikayat sa ikapat na kabanatà.

—"Ito na lamang,"—anakin. Subali't nang ang ikapat na kabanatà ay aking natapos, ay lalo pa akong pinilit na pumasok sa ikalimang kabanatà, at ako y hindi na nilubayang itinaguyod hanggan di ko sinapit ang kaniyang katapusan.

Marami ang mahalagang bagay na napansin ko sa nobela ninyong aking nabanggit sa itaas:

Una:—Ang kasamaan ng karunungan, kung ito'y mahilig sa kasakiman, at walang kapaslangang di gagawin, walang dangal na di yuyurakan at walang pagmamahal na di paglililuhan, gaya ng inasal ni Gerardong gumawa ng lahat na kapaslangang sinasalaysay ng iniyong nobela.

Ikalawa:—Ipinakikita sa babayi ang katotoha-

nang bagá mát siya'y mahinà, kung tatatagan ang kaniyang dangal, ang kaniya ring sariling kahinaan ay siyang magiging saganang lakas na lulupig sa mga salot ng kapaslangan, gaya ng inyong ipinamalas, sa kagitingan ni Glorang pinaka-kaluluwa ng inyong salaysay.

Ikatlo:—Ipinakikita rin naman sa lalaki ang lalong dalisay at taimtim na pag-ibig, gaya ng ginawâ ni Oscar na hindi nag-alanganing umakyat na kusà sa bibitayan, bagá mát siya,y walang kasalanan, huwag na di magampanan lamang ang kaniyang kapangakuan sa babayng sinisinta.

Ikaapat:—Ang pagmamahal sa magulang, sa kapatid at sa kapuwa tao, sampu pa ng katatagán ng kalooban, laban sa malambing na hikayat ng lalong malagablab na pag-ibig, gaya ng napagmamalas kay Ester, sa lahat niyang mga kagagawan at kilos.

Ikalima:—Itinatanghal na ang isang tulisan, gaano pa man ang kaniyang kasamaan, kung siya'y magbalik loob, at ipakita sa gawâ hindi sa salità, ang kaniyang pagtatanggol sa katarungan, ay siya'y may karapatang

magkamít ng kapatawarán, at mamuhay na takimih at mapalad, gaya ng inyong Dimas na nagligtas kay Gloria sa bundok.

Ikanim:—Ang pagkabingit sa kamalian ng mga kasalukuyang hukuman, at ang kakapusán ng mga kautusang umiiral; na lagi ng nakapagpaparusa ng taong walang kasalanan, gaya na nga ng nangyaring makalawang hatol bitay, una'y laban kay Ruben, at sumunod ay laban kay Oscar, na kapuwa walang munting pagka-alam sa kapaslangang sa kanila'y ibinintang.

Ikapito:—Aag lakí ng kahulugan ng isang halal (voto) sa pagpili ng mga pinunong magtataguyod sa buhay ng bayan; at ipinakikilala ang mabubuti at masasamang kandidato at "politiko," upang matutuhang hirangin iyong makapagpaparangal sa Lahi.

Ikawalo:—Itinatanghal na ang katarungan ay sapilitan magtatagumpay sa ibabaw ng kapaslangan, kung hindi man ngayon, ay bukas, upang siya ang maging tanging timbulan ng buhay sa habang panahon.

Gayon pa man ang wika ko, ay nababatid

namán ay tungo sa silìd ni Gerardong kaniyang pamangkin. Sa dakong kánan ay may dalawá ring pintô: ang isá'y tungo sa silid ng naturang kápitang Luis, at ang isá namán ay tungo sa silid ni Ester na marilag niyan anak. Sa dakong likurán ay dalawa rin pintô: ang isá'y tungo sa hagdanan at tulóy sa kakanan at lutuan, at ang isá naman ay tungo sa isang mahabang dalaydayang nilalabasán ng magkakasunod na anim na silid na pawang laan sa mga panauhin at dalaw.

Sa pagitan nitóng hulìng dalawáng pintong nabanggit, ay may isáng marikit na pianong yari sa pagawaan ni Pio Trinidad, bukod sa isáng violonchello, at sang violíng nangakasabit sa mag kábilang dako.

Si kápitang Luis ay talagáng mahiligin sa tugtugin.

Sa dakong likurán noong maringal na bahay ay naroon ang isang panig na lalong maaliwalas at malamig kay sa lahat. Ito'y linigiran ng tambusan (balcon) at binakuran ng maririkit at nilalik na talasok. Buhat sa tambusang itó ay natatanawang walang kubli ang malapit at ma-

yabong na bundok noong lalawagan.

Buhat sa paa ng naturang bundok ay nakalatag na parang malapad na banig na kulay lungtian (verde), hangang kabayanan, ang malawak na palayang ari ng bantog na mayamang kápitang Luis Gatsalían.

Ang maaliwalas na panig na yaon ay siyang kakanán sa nasabing bahay.

Doo'y nakahandâ ang isang mahaba at ma yamang hapag na naghahandog ng dalawang puo't limang "kubiertos" na pilak, pinggang susón-susón at maririkit na singgalong. Sa gitnâ ay nangakahanay ang limang "palilyerang" yari sa Apalit, na nagpaparangalan ng sari-saring panghiningang dapat kainggitan ng tunay na sampaggita, kampupot, uhay· ibon paru paró at iba pa, bukod sa maraming bulaklak na kasalit sa gitnâ ng hapag, mga bulaklák na nagsasabog ng masamyong bangó sa gayong karikit na kakanán.

Sa panig na yaon ay doon nagsasayahan at nagkakaingayan ang anim na alila ni kápitang Luis: tatlong babayi at tatlong lalaki.

Ang isá sa mga itó ay tumutugtog ng

kudyapî, at ang dalawa naman ay nagsasayaw sa gitnâ, sayaw bukid, na kung saan ang babayi ay makiring umi indak, hawak ang kalong ipuputong sa lalaking kaniyang kalibad.

Naroon ang palakpakan, ang maingay na tawanan, ang malambing na biruan: naroon ang ibinabalitang kaluwalhatian sa langit.

Biglang dumating ang isang magarang lalaki, si Gerardo Mata, may dalang kumpás na pamalò sa kabayo.

—¡Mga kalabaw!,—ang kaniyang mabalasik na sigaw sa mga alila.

Ang mga ito ay pawang nangatal ng takot.

—¿Anóng kaguluhan at kaingayan ang gawâ ninyó rito?,—ang lalong mabalasik niyang tanong.

—Poon ko po,—ang sagot ng isnng matandang ubanin,—kamí po lamang ay nagsasaya, dahil sa ngayong gabi ay darating si Ruben. Kami po ay sasalubong sa kaniya at pararangalàn namin ang kaniyang pagtatagunpay sa maluwalhating pagkatapos ng kaniyang pag-aaral.

—Maglubay ka, matandang kalakyan,—ang bulas ni Gerardo,—maglubay ka, kung ayaw mong magputok ang iyong likod.

—Poon ko pô......

—¡Ah tulisán!......

At anyong hahagupitin ng palò ang mga alilà. Biglang dumating si kápitan Luis.

Kung malaki man ang kaniyang kayamanang salapî at lupain, ay lalò pa namáng malaki ang kayamanang buti ng kaniyang mabait na kalooban.

Siya'y pinamamagatáng «amá ng mahihirap», dahil sa walang dukhang lumapit sa kaniya, na di nagtamó ng kaniyang kailangan.

Si kápitang Luis ay balo, at sumasakay na sa anim na puong taóng gulang. Ang mga mayayama't dukhâ, marurunong at mangmang na nakakikilala sa kaniya ay pawang nagpipitagan at pumupuri sa marangal at malingap niyang pakikipamayan. Bukod tanging duligás at lapastangan sa gayong kabait na matandâ ay si Gerardong kaniyang pamangkin.

—¿Bakit?—ang dagling tanong ni kápitang Luis, sa bigla niyang pagdating.—¿Anó yoon?

—Ang mga kalabaw na itó,—ang sagot ni Gerardo,—ay maingay pa kay sa isang kawang . . . . .

—¿Kung anó nga yaon? —ang lalong madiin tanong ng matandà.

—Kami po'y nagsasaya,—ang sagot ng tumutugtog ng kudyapi,—dahil sa ngayong gabi ay darating si Ruben, taglay ang katibàyan ng kaniyang pagka-doktor, at.....

—Oo, mabuti: gayón nga ang ibig ko,—ang sang-ayon ni kapitang Luis.—Kung hinggil sa aking anak na si Ruben, ay di kailangang magibâ man itong bahay sa inyóng mga kasayahan. Suiong at magsayawan nga kayó.

—¡Mabuhay si kápitang Luis!,—ang malakás na sigawan ng mga àlila.—¡Mabuhay ang amá ng mga mahihirap!

Muling kinulantingting ng matandang alila ang kaniyang kudyapi, at ang iba'y nagsayawan, nag-awitan, nagtawanan at nagsigawang maingay pang di hamak kay sa dati Sa malaking galit ng makisig na Gerardo, lalo't siya,y walang magawang laban sa kaniyang amain, ay umalis na dumadabog.

—Ganiyan nga ang ibig ko,—ani kapitang Luis sa mga alilà —Kayo,y magsayawan at magsaliwan, parang pagsalubong sa pagdating

ni Ruben, sa pagkatapos ng kaniyang pag-aaral. Napagod mandin ang mga alilà, at sila'y sandaling naglubay. Sila'y pinalakpakan ni kapitang Luis, sa malaking tuwâ at pagmamahal.

—Marikit,—aniya.—Napakarikit at naibigan kong lubhâ. At ang lahat ng iyan ay ipinatu tungkol ninyo sa aking anak na si Ruben. Sala mat. Minamahal ninyo siya, ¿di ba tunay?.

—¡Poon ko pô!,—ang sagot ng isa.

Oo, nalalaman ko, minamahal ninyo siya.—ang sabat ni kapitang Luis. Nalalaman kong siya'y minamahal ninyong gaya ng pagmamahal ninyo sa isang manunubos sa karalitaan; nalalaman kong siya'y minamahal ninyong mahigit pang di hamak kay sa akin, at . . . .

—Hindi po naman . . . .

—Di kailangan ang gayón. Ako'y hindi nagagalit, bagkos ko pa kayóng lalong mamahalin kay sa dati. Kayóng mga lelaki ay magsipamilí ng mga bagong parokang (zapatos) at kalô. Ayàn ang tatlong puong piso: ang kalabisan ay paghati-hatiin ninyóng parang mabubuting magkakapatid. Kayóng mga babayi ay magsipamili rin ng mga bagong parokang na

sapatilyang terciopelong pelusa, at panyóletang sutlâ, yaón sanang malapad, marikit at may masayáng kulay. Ayáng ang tatlong puong piso ang magiging kalabisan ay inyó ring paghati-hatiing parang tunay na magkakadtid. Ang salapíng iyan ay hindi kabilang ng dating nakukuha ninyó sa akin, at hindi ko sasaklitin sa inyóng sahod na buanan dito. Ang sa, laping iyan ay pabuyà ko lamang sa inyó. dahil sa pagdating ni Ruben ngayong gabi... ¿Ano? ¿Nahahanda na bagá ang bagong damit na bibihihisin?

—Handâ na pô.

—Kung gayón ay mangagbihis na kayó. Nais kong kayo'y datnang makikisig ni Ruben. Sinabi niya sa akin na kayó'y kaniyang ipinagmamalaki at ikinadadangal. Akala niya'y kayó'y mabubuting tao, at marahil ay hindi siya nagkakamali sa gayong sapantahà, datapuwa't pagpilitan naman sana ninyong patunyan sa gawâ na siya'y hindi nagkakamali sa paniniwalang kayó nga ay mabubuting tao.

Hayo't mangagbihis na kayong madali.

—Satamat pô dito sa bigay ninyong.....

—Walang sala-salamat. ibig ko lamang na kayó'y mangagsayahang ubos-kaya. Hayo na't magsipagbihis.

Ang mga alila'y nagsipagpaalam ng tigib ng tuwa, át ganap ua tinupad ang mga bilin ng kanilang poon.

Ng si kápitang Luis ay maiwang mag-isa, ay tinutop ang kaniyang noo, sakâ nagnilay-nilay.

—Hindi ko mapagwari kung anó ang nangyayari kay Gerardo,—aniya sa sarili.—May kung ilán ng araw ngayon na siya'y namamasdan kong napaka masungit at malupit sa mga kaawa-awang alilà. Ngayón pa namang siya sana ay dapat pisanan ng malaking tuwà, dahil sa pagdodoktor ni Ruben, ay ngayon pa siya lalong nahahalatàan ng malubhang kasamaan. Kahapon ay binaril niya at pinatay ang kabayo kong moro, dahil lamang sa siya'y nagtatarang sa malaking tuwa marahil. Kanginang umaga ay binayó ng martilyo sa ulo ang kaawa-awang Negro, iyong minamahal kong asong inalagaan sapol sa pagkatuta, dahil lamang sa siya'y dinilaan sa kamay at naglambing sa kaniya. Saka ngayon kung siya'y hindi ko dinatnan, ay hinatak sana

palô itong mga alilà, dahil lamang sa ipinagsasayá nilá ang pagdating ngayong gabí ng aking anak na si Ruben... ..

At akó, akong nag-alaga sa kaniya sapol pa noong siya'y batang paslit, palibhasa'y ulila sa ama't sa ina, at dahil sa siya'y sariling anak noong nasirang kabutó kong kapatid na babayi, ay siya'y pinapag-aral ko sa Maynila, at pinapagtuloy ko pa sa América, hangang sa natapos nga niya ang karunungang "Ingeniero Agrónomo," at ngayo'y inilagay ko pa siyang tagapamahalà (administrador) sa aking mga lupain, may sahod na isang daan piso sa isang buan, dito pa siya tumitira at kumakain, may automovil, carruage at matutuling kabayong ginagamit na parang tunay na kaniya, at ang pinaka bayad ng lahat ng itò ay dili iba kungdi ang matalim niyang sulyap sa akin at ang lapastangang sagot sa aking mga mairuging tanong. ...

¡Ah! Hindi mangyayaring lumawig ang ganitó. Gerardo,—ang kaniyang tawag.

—Po,—ang sagot ni Gerardo buhat sa ibabâ, at dagling pumanhik at humarap sa kaniyang amain.

—Dinggin mo,—ang simulâ ng matandâ.—
—Hindi ko ibig na ikaw ay magkaroon ng kahit kaunting samâ ng loob, kahit munting ligalig, ngûni't kailangang lubos na kitang dalawa'y magkatalastasang maliwanag. May kung ilan ng araw ngayón na ikaw ay namasmasdan kong masungit. ¿May ikinamumuhî ka bagá rito?

Ang tanong na itó ng matandâ ay kasabay ng isáng makahulugang titig kay Gerardo, titig na anaki'y sundang na tumarak sa kaniyang kalulua. Ikinulubot nito ang pagitan ng kaniyang kilay, walang pinag ibhan sa asong umaangil, at sumagot ng ganito:

—¿Akó po? Malayo sa gunita ko ang gayón! Malaking lubhâ ang utang na loob ko sa inyó sapol pa noong ako'y sanggol.

—Gerardo,—ang pakli ng matandâ,—huwag kang magkailâ at magsabi ka ng buong katotohanan. Ikâw ay isang lalaking nag-aral, may saganang karunungan at sapat na gulang sa pakikipamayan. Kung ikaw ay nairoong kinamumuhian dito, ay maaaring ikaw ay mamuhay na sarili, maging saan pa man ang iyong ibigin. Ipinagkakaloob ko sa iyo ang aking lupaín sa bayan

ng Z. Batid mong yao'y nagkakahalagá ng sampuong libong piso. Subalit huwag mong isipin, na ito'y nagiging parang kapalit ng pakikisama mo sa akin. Hindi gayón, sapagka't nagangasiwa ka man sa aking mga lupaín, ay may malaki ka namang bayad na sinasahod, at labis pa marahil sa kaunti mong kapagurán. Ipinagkakaloob ko sa iyo ang lupain ko sa bayan ng Z., dahil lamang sa ikaw ay pamangkin ko, at walà kang sukat maipamuhay sa sarili.

Si Gerardo ay parang tinampal sa mukhâ; parang nagpanting ang kaniyang mga taingá. Ang kaniyang mapagmataas na damdamin ay nasaktang lubhà sa malambot na himók ni kápitang Luis.

—¡Oh!—ang kaniyang buntong hiningá.

—Huwag kang mahiya at mag alanganin: tanggapin mo ang lupaíng ipinagkakaloob ko sa iyo ng walâng bayad. Ibinibigay sa iyo ng kapatid ng iyong iná, kailangan lamang na ikaw ay tumupad muna sa isang mahigpit mong katungkulan, hinggil kay Qintina. Siya'y dapat mong pakasalan.

—¿Ako?

—¿Anó ang iyóng ikinagugulat? Hinimok mo ang kaniyang pag-ibig, at ngayo'y kasalukuyan kayóng nagsasama. Hindi ko maaring pahintulutan ang ganiyan mahalay na gawâ. Si Qintina ay maralita nga lamang, nguni't ang karalitaan ay hindi kapintasan sa isang tao kailan pa man. Sa ganang akin, ay darakilang lubhâ ang kayamanan ni Qintina, kayamanang walang katapusan, na dili ibá kundi ang talas ng kaniyang pag-iisip, puring dalìsay, mahinhing bait, banal na damdamin at kasipagang hindi marunong mahapò sa lahat ng kapaguran. Madalang ang matutuklasan mong babaying gaya ni Qintina. Kung siya'y iyong pakasalán, ay asahan mong mapapanuto ang inyong buhay: malaking lubhâ ang maitutulong niya sa iyo sa lahat ng bagay. ¿Pakakasalan mo bagâ siya?

—Iisipin ko po muna,

Ang sagot na itó ni Gerardo ay parang isáng dulingas na hamon sa matandâ, kaya't ito'y biglang napaurong, tinitigan ang kaniyang pamangkin ng kakilakilabót na bangis, sakâ nagsalitâ ng ganitó:

—¿Bakit?,—aniya. —¿Hindi mo pa bagá inisip ang bagay na iyan hangga ngayon? Kung hindi mo ibig na ikaw ay mabilang sa hayop, ay kailangang lubos na pakasalan mo si Quintina. Si Quintina ay walang ibang kayamanan sa silong ng langit kungdi bukod tanging ang kaniyang puring wagás Ang puri niyang iyan ay ginibâ mo. ¿At nag-aalaganin ka ngayong magtayô ng puring iyong ginibâ? ¡Gerardo! . . . Nagdaramdam ng hapdi ang aking kaluluwa, ngayong nakikita kong ikaw ay nagugumon sa kapaslangán, Ang isang lalaking dumaya sa isang babayi upang gawin lamang laruan ng kaniyang maruming pita, ay hindi tao, hayop na mistulá, isang tunay na Satanâs. ¿Naringig mo? Isang diwà ng lahat ng kasamaan.

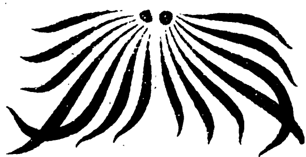
—¡Oh!

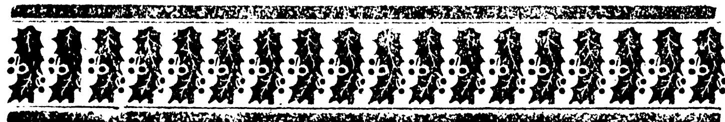
—!Sinabi ko na! Pumili ka sa dalawa: ó itayô mo ang iginibâ mong puri ni Qintina, ó ikaw ay manaog na walang baon dito sa bahay na umampón sa iyo sapol pagkabata, at ako'y huwag mo nang pakibalitaan kailan pa man. Hindi ko ibig na madungisan ang aking mga uban sa dumi ng kataksilan ng bugtong kong

pamangking kabilang ng aking mga anak, kataksilang kakilakilabot na lumalapastangan kay Qintina, isang kaawa-awang babaying walang nagawang kasalanan, liban lamang sa pag-ibig niya sa isang hayop na gaya mo.

Binigkás ni kápitang Luis ang kaniyang mga huling salitâ, madalang, maliwanag, malakàs, kalagim lagim, nanginginig ang kaniyang tingig at buong katawán, saka biglang tumalikod at umalis·

Siya'y hinabulan ni Gerardo ng isang matalim at panakáw na irap. Ang irap na iyon ay parang isang kidlat na nagbabalita ng malakas na unós na may bantang bumugsô sa matahimik at maligayang buhay ni kápitang Luis Gatsalian.

KABANATANG II

Bagyo sa loob ng isang puso.

———o———

—¡Kalabaw na matandâ!—ang marahang angil ni Gerardo.—Akò raw ay mananaog dito ng walang baon . . ¡ Sakâ na makikita kung sino ang mananaog na walang baon!

Kailangang ipakilala si Gerardo sa mahal na bumabasa, palibhasa'y ang lalaking ito ay siyang pinaka-kalulua ng lahat na kakilakilabot na kapaslangang sinasalaysay nitong aklát.

Batid na nating si Gerardo'y anak ng bugtong na kapatib na babayi ni kàpitang Luis, siya'y nag-aral sa Maynilà at sa America, at kaniyang natapos ang karunungan sa panghahalaman, kaya't siya'y tinatawag, na "Ingeniero Agrónomo."

Siya'y bagong-taong may tatlong puong taóng gulang, mahagway, malakas at may marikit na pangangatawan; may maaliwalas na noo, tandà ng matalas niyang pag-iisip; malagô at nagkaka-abot ang kilay, tanda ng kaniyang maba ngis na damdamin; makislap at matalim ang matá, tandâ ng kaniyang taksil na pusò, makapal ang labi at malapad ang babà, tanda ng kaniyang matatag na kalooban sa gitna ng mga panganib. Sa lahát niyang mga pagkilos at pananalitâ ay nahahalatâ ang masagwâng pagmamalaki at walang kabusugang sakim sa ari ng ibá.

Si Gerardo ay may kinakasi: isang marilag at marangál na binibini: si Qintinang binangit kangina ng kaniyang amain.

Gayón pa man, si Gerardo'y kulang lamang ay maulol ng pagsintá sa isang dalagang nagngangalang Gloria, hindi dahil sa maluningning na kagandahan nitó, kungdi dahil sa mahigit sa sampuong laksang pisong mana niyang sarili sa kaniyang ina. Subali't si Gloria, palibhasa'y kasintahang matalik ni Ruben, ay hindi lumingon kaunti man sa mga pagsuyò at pamimintuhó ni

Gerardo, at dahil sa gayón, ang Gerardong itó ay nag akalang gumawâ ng kapaslangán, huwag di kamtan lamang ang minimithi niyang kayamanan.

Siya'y tumanaw sa pintong linabasán ng kaniyang amain, at ng makita niyang itó ay umalis na, ay itinangô • ngô ang ulo, sakâ nagsalitâ sa sarili ng ganitò;

—Ang Matusalem na itó, kung kailán tumatandá, ay lalo pang nababaliw. Ako'y kaniyang inalagaan sapol pa noong ako'y batang paslit nguni't hindi niya nabanaagan, na sa loob ng aking katawan ay may kaluluang halimaw na sisila sa buô niyang pagkatao.

«At si Ruben..... si Ruben ay Doctor na ngayon, at sa madaling panahón ay makikipag-isang-pusò sa mayaman at marilag na Gloria.... ¡Anóng karikit! ¿Sino ngâ kayâ ang maghihinalà, na ang naturang nagkakasintahang Ruben at Gloria, ay nangabibingit ngayón sa malalim na ba ngin ng kapanganyayaan?

«Nahahandâ ng lahat ang gagawin. Magsisimulà ng iyong gabi ang aking darakilang palabas: kalagim-lagim ang lahat na mangyayari, nguni't

maluwalhati ang katapusán. Si Qintina ay manánaog sa libingan, si Ruben ay aakyat sa bibitayán, si Ester at si kápitang Luis ay mangamamatay sa dalamhati, si Gloria ay magiging asawa ko, at sa hulí ay ako'y magmamana ng dalawang kayamanan: ang kayamanan ni Gloria at ang kayamanan ni kápitang Luis.

«¡Magaling!

Siya'y anyong aalis, nguni't pagdating sa pintô ay biglang tumigil, tinampal na malakas ang kaniyang noo, sakâ marahan bumalik at naupo sa tabi ng hapag. Itinukod ang dalawang siko sa hapág na itó at sinaló ng dalawang kamáy ang kaniyang noo na kusang napapayukayok, dahil marahil sa mga mabibigat at malalaking balak sa kaniyang linalagnat na pâg-iisip.

—Datapuwa't......—aniyang nagnilay—¡Mayka pal! Ang pusô ko'y tumututol sa kakilakilabot na kapaslangang nagtataguyod sa akin sa landás ng sakím. Si Quintina ay sumusuyo sa akin, parang alipin kong tunay; ako'y minamahal ni Ester na parang tunay na kapatid; si tio Luis ay siyang pinagkautangan ko ng buhay,

karunungan at dangal na ipinakikipamayan ko ngayón; si Ruben, ang halos kapatid ko, nga-yong kasalukuyang namumukadkad ang kaniyang kabataan, ngayong nakasampa na siya sa tu-gatog ng pinagkapuyatan niyang karunungan, ngayóng umáalingawngáw ang kaniyang panga-lan upang siya'y ihalál na Gobernador dito sa lalawigan, ngayóng malapit na niyang kam-tán si Gloriang minithî niya gabi't araw, ay ngayón ko pa siya itutulak sa isáng bibitayán, kahit waláng munting kasalanan, nguni't parang tunay na namilit ng babayi at nakamatay......

«¡Ah¡ ¡Hindi mangyayari! Si Satanás pa man ay mangangatal sa laki nitong kapaslangáng balak,......¡Hindi ngâ mangyayari!

Lumitáw sa pintô ang isang lalaking pandak, nguni't masaksák ang katawán. Ang lalaking itó ay siyang pinunò ng mga tulisáng namu-mugad sa bundok ng Irig. Siya'y may isang kalapating dalá.

—Magandang gabi po, senyor,—aniya.

—Dimas,—ang sagot ni Gerardo.

—Ang mgâ tao ko, senyor, ay nahahandâ ng lahát: silá'y naghihintay ngayôn ng inyong

mga utos

¡Maykapal!—ani Gerardo sa sarili.—¿Anó kayâ bagá ang gagawin ko?

—Pinili ko po, senyor, ang lalong may malalakas na loob, at silá kong ipinagsama dito. Sinabi ko sa kanilá na silá'y inyong kailangan at ibinigay ko sa bawa't isà ang salaping ipinabibigay ninyó. Sinabi nilá sa akin na kung kayó raw po ang mag-uutos, ay maging si Satanás pa man ay kanilang agawin sa infierno.

—¿Ano kayâ ang aking gagawin?—ang tanóng sa sarili ni Gerardo, samantalang nama malisbis sa kaniyang noo ang malalaking patak ng pawis na anaki'y luhà ng kabaitang naghihingalô ngayóng sa kaniyang nagbabagang utak.

«¿Akó kayâ.—ang patuloy niya sa sarili,—ay sumisid na sa nais kong kataksilan? Hindi, hindi mangyayari. Tunay at ako'y may katutubong paslang na hilig, datapuwa't ako'y may pusong tumututol sa kasamaan niaring layon Ako'y isinusumbong ng pusong itó sa harapan ng Maykapal at sa harapàn ng sang katauhan. Hindi: hindi mangyayari. Ang karangalan ay dapatpumaibabaw sa lahat ng bagay; ang ka

rangalan ay dapat lumabág sa lalong masidhing udyok ng sakim.

Itinaas ang kaniyang napayukayo'k na ulo.

—Dimas, — aniya, —utusan mo ng umuwî ang iyong mga tao.

¿Hindi na po bagá ninyò silá kailangan?

—Hindi na.

—¿Walâ na po baga kayong ipag uutos?

—Walá.

—Paálam na pô.

Niyukô ni Dimas ang kaniyang ulo, sakâ umalis

—¿Anó ang kaululáng ginawâ ko,¿—ani Gerardo sa sarili.—¿Pababayaan ko na bagá't sukat ang aking mga balak, ngayon pa namang na kahanda ng lahat ang gagawin? ¿At papaano ang mithî kong kayamanan? ¿At sa loob nitong bahay na aking linakhan, ay makakaya ko kayang tanawin sa kandugan ni Ruben si Gloriang ikinasira ng aking pag-iisip? . . . . ¡ Ah!¡ Hindi ko pa hihintulutan!

Siya'y humabol sa pintong linabasan ni Dimas.

—Dimas,—ang kaniyang tawag.—¡Wálá na

siya!

Siya'y mabilis na nanatungo sa mga linib na harap sa lansangan sakâ dumungaw at anyong tatawag ng malakás, nguni't biglang umurong at nangatal ang kaniyang buong katawán. Ang sigaw na "Dimas" ay sumagabal sa kaniyang lalamunan.

—Kakilakilabot, —aniya sa sarili.—¿Akó na rin bagá ang papatay sa mga taong pinagkautagan ko ng buhay, dangal at karunungan? ¿Sasangalin ko kayang isá isá itong mga kapatid ko,y magulang, tanging buhay ng aking pagkaulila, kapilas na tunay ng kalulua kong .....¡Hindi!

Siya'y napaupóng hindî sinadyâ sa isang likmuang malapit sa kaniya, sakâ nagnilay.

—Nguni't,—aniya,—ako'y sinusunog at tinutupok ng mabangis na panibughô. ¡Para kong nakikita si Gloriang malanbing na humahalik sa mga labi ng aking mapalad na kabasangal (rival) .... Oo: sulong ang kapaslangan.

Siya'y biglang tumindig at dumungaw sa linib.

—¡Dimas!,—ang kaniyang malakás na tawag.

—Ikaw ay bumalik . . . . . . narito na siya.

Si Gerardo ay muling napaupô sa likmuang pinanggalingan.

—¡Kataksilan! ¡Pagpatay sa kapuwa tao!,— aniyan nagsisisi,—at sa kabila nitó ay isang walang katapusan libak sa kaawa awang Ruben, sa wagás na dangal ng aking angkan . . . . . .

Siya'y tumindig na sumusuray.

—¡At si ina!, aniya. Ang pinakamamahal kong inang nagmamasid sa akin bubat sa langit, nagmamasid sa kaniyang bugtong na anak na dumudungis sa kaniyang kagalang-galang na libingan, nagmamasid sa aking kabuto niyang anák na papatáy kay kápitang Luis na kapatid niyang umampon sa aming mag-iná.....

¡Oh, ináng ina ko!

Siya'y napaluhod ng dalawáng paa sa sahig, itinaas ang dalawang kamay. sakâ tumingalâ.

—¡Hindi!,—aniya.—¡Hind! mangyayari! Hindi mangyayaring patain ko sa dalamhati ang iyong giliw na kapatid, ina ko. Ibig ko pang akóy magkadurog-durog na magdaganan nitong magampong bubungáng sinilugan ko hangga ngayong, bago ko tanggapin ang madiing sum-

pang bibitawan mong ukol sa akin buhat diyan sa maluwalhating sinapupunan ng Maykapál....

Si Dimas ay bigláng dumating.

Senyor,—aniya.

Si Gerardo ay tumindig sa pagkaluhod.

—Dimas,—ang kaniyang nangingiming sagot.
—Yumaon ka na.

—Akó po'y tinawag ninyo: ¿anó po Senyor, ang inyong ipaguutos?

—Walâ: yumaon ka na.

Si Dimas ay umalis.

Si Gerardo ay muling napaupô sa isang likmuan, at nagnilay-nilay, tutop ang kaniyang kumakabáng dibdib.

Bumabagyo sa loob ng kaniyang pusó: ang kasamaan ng hayop at ang kabutihan ng tao ay naglalabanang mahigpit sa kaniyang damdamin. Ang isang taong may katutubong hilig sa kapaslangán, gaya na ngâ ni Gerardo, ngayon anyong simulán ang unang hakbang sa paglusong sa labak ng mga pagtataksil, ay sapilitang paglalahuan ng malakás na pag-aalanganin. Datapuwa't mámayang madiit ang kaniyang paa sa karumaldumal na burak ay magpapakabalahô

ng hanggang tuhod, ilulublob na ang buong katawan, hanggang liig, at hindi tutugot hanggang hindi lumubog sampo pa ng ulo, hanggang hindi nalulunod na lubos sa kailaliman.

Walang pinag-ibhan sa gayón ang nangyayari kay Gerardo.

¿At papaano ngayon.?.—aniyang tumatanong sa sarili.—?Papaanó akong mamumuhay? ¿Hindi bagá sinabi ngayon lamang ng aking amain, na ako'y mananaog dito ng walang baon?......Akó, akong lumaki sa malambot na hihigáng sutlâ, sa maligayang lilim nitong maluningning na dulà, akong gumala galà sa maraming bayan, sakay sa mariringal na karruage at automobil; akóng umakyat at namayani sa lalong matataas na baitang ng pakikipamayan; akong hari-harian at poon sa lahat ng malalawak na lupaing pinang, hahalamanan ko, ay bigla akó ngayong lalagpak sa karalitaan, marumi at wasak ang damit na magpapalimos ng isang subong kaning maipagpawing gutom, lagalág, walang kaibigan, walang kamaganak, walang angkan ...... samantalang si Gloria at si Ruben ay nangasa tugatog ng dangal at masagwang kayamanan, at akoy pag-

mámasdan niláng gagapang-gapang na parang karimarimarim na uod sa bangin ng kahirapan. . . ¡Oh! ¡Hindi mangyayari! Ang kapaslangán muna, bago ang pagsukó: sinimulan ko na ang paglusong sa pagtataksil, kayá't kailangang ako'y sumisid hanggang sa kailaliman.

Siya'y tumakbong lumapit sa linib.

—¡Dimas!,—ang kaniyang malakas na tawag. —Ako'y hintin mo.

—¡Mabuhay ang kapaslangan!,—ang huli niyang salita, saká nanaog na mabilis.

KABANATANG III

Simula ng kapaslangan

—o—

Hinabol ni Gerardo si Dimas sa lansangan.

—Dimas,—aniya,—sumunod ka sa akin.

—Opó, senyor,—ang sagot ni Dimas.

Sila'y matuling lumakad na tila waring hinahabol.

Sa anyô ni Gerardo ay nalilimbag ang bangis ni Neron; sa anyô ni Dimas ay malilimbag naman ang samâ ng alipin.

Sila'y nagtuloy sa isang bahay na tabláng may katatagang laki at taas. Ito ay siyang bahay ni Quintinang kasi ni Gerardo.

Si Gerardo ay hindi tumitira sa nasabing bahay, at palibhasa'y bihibihira siyang pumaroon, kaya't si Quintina'y halos maulol sa malaking

tuá, sa tuwing siya'y palaring dalawin ng kaniyang kasi.

Pagtugtog ni Gerardo sa pintuang harap salansangan, sa tapat ng hagdanan, si Quintina ay dumungaw sa linib.

—¿Sino?,—ang kaniyang tanóng.

—Akó,—ang sagot ni Gerardo.

—¡Gerardo! ¡Gerardu ko!,—ani Quintina, sa bay takbó at mabilis na nanaog sa hagdanan.

Sa pagmamadalî ng kaawa-awang babayi, ay dumaplis ang kaniyang paa sa unang baitang sa itaas ng hagdanan, kayá'y siya,y nahulog hanggang sa ibaba. Pumutok ang kaniyang noo paglagpak sa lupá, nguni't gayon pa man ay hindi inalintâ na: siya'y maliksing tumindig, at samantalang binubuksan ang nakapinid at may simang pintô, ay inu-ulit-ulit ang malambing na tawag na «Gerardo, Gerardu ko».

Pagkabukás ng pintô, ay pagdaka'y niyakap sa liig si Gerardong kaniyang kasi, at anyong hahagkan sa mga labi; datapwat ang walang palad na halik na iyón ay tumunóg na malakas sa hangin. Yoong malambing na halik ay hindi umabot sa mga labi ni Garardo, sapagka't

biglang itinulak nitó ng ubos lakas ang kaawa-awang babayi.

—¡Tabi!,—ang malupit niyang bulas.

Si Quintina ay napatapon sa ilalim ng hagdanan. Siya'y hindi man lamang liningon ni Gerardo, at nagtuloy na pumanhik, kasunod si Dimas.

Sa pagkábulagtâ ni Quintina sa ilalim ng hagdanan, ay siya'y bumagon, naupong paningkayad sa lupá, tinakpan ng dalawang kamay ang mukha, sakâ lihim na tumangis. Ang kaniyang malaking tuà pagkakita kay Gerardo, ay biglang napalitan ng mapait na hinagpis.

Si Gerardo at si Dimas ay pumasok sa kabahayan, sila'y naupong magkaharap, sakâ nag-usap ng marahan, halos anásan.

—¿Nahan ang mga kasama mo?,—ang tanong ni Gerardo.

—Nangarian po sila sa dulong nayon,—ang sagot ni Dimas.

—¿Ilan silá?

—Anim po, pati akó?

—¿Malalakas bá ang loob?

—Mga sana'y pong pumatay ng kapuwa tao.

—¿Sino-sino?

—Si Tiktik pô, si Kidlat, si Buhawi, si Kulog at si Bagyó.

—¿Bakit at hindi ninyó kasama si Pugot?

—Siya po'y sugatan at siya'y tinamaan ng punglô ng pulis sa Nagkarlang, noong linggong nagdaang hinarang namin ang mga mangangalakal doon.

—¿At si Simarón, ay bakit naiwan?

—Siya po'y iniwan kong lumalapa nang kalabaw

—¿Iláng kabayo ang inyong dalá?

—Anim pong ganap: kami ay tigi-tigisa.

—¿Iniwan baga ninyô sa ibayo ang dalawa?

—Opó, alinsunod sa inyong utos.

—¿Nangasa-Dulong Nayon ang iba?

—Opó, alinsunód ding sa inyong utos.

—¿Makakaya kayâ ninyong gawin ang ipaguutos ko ngayon, kahit kayó ay aanim katao?

—Kami pong anim, kung kayô ang may utos, ay kakayahin naming sapilitan ang lahat ng tao rito.

—Huwag kang umasa sa gayón, Dimas: dito'y marami ang nagmamabuting lalaki.

—Ang mga ganiyan nga po ay siya kong

ninanais na makatagpô.

—Makikita ko ngayon ang inyong galing. Mamayang ikasiam ng gabi ay darating si Ruben na pinsan ko, at dahil dito ay may malaking piging sa aming bahay, at doo'y dadaló ang lahat na mga kaibigan namin. Isa sa manga magsisidalo ay si Gloria.

«Si Gloria ay isang binibining minimithi ko, at siya'y maluwat ko nang kasintahang mahigpit. Gayón paman, si aling Mercedes na kaniyang iná ay hindi akó ang nahihirang, kungdi si Ruben na pinsan ko. Dahil dito, ay pinagkasunduan namin ni Gloria ang kami ay tumaanan ngayong gabi. Lamang, ang ibig niyang mangyari, ay huwag lumitaw na taanan, kungdi parang siya'y inagaw kunuwari, upang huwag wikain ng kaniyang iná, na siya'y talagang nagtaanan, bukod sa hindi paghihinalaan akó sa pamamagitan ng gayong paraan.

—¿Sa makatwid po palá naman ay kapahintulutan ng babayi ang pag-agaw sa kaniya?

—¡Papaano'y siya'y kasintahan kong talagá! ¿Siya kaya'y maaagaw ninyó ngayong gabí?

—Asahan po ninyó.

—Datapuwa't kailangang lubos na si Ruben ay mauna munang agawin.

—¿Bakit po?

—Kung hindi natin maunang agawin si Ruben, ay di malayong siya'y inyong mapa tay, ¿hindi ba?

—Talagá pô.

—Ngayón: kung siya'y palarin at hindi mamatay, ay pakaasahan ninyong kayó ang kaniyang papatayin, at sakali mang may mga ilang lumigtas sa inyó, palibhasa'y siya,y kaibigang matalik ng punò ng Costabulario, ay kayo'y paguusigin ng mga itó kahit saan pa man kayó magsiksik, at sila'y hindi tutugót hanggang hindi kayó malipol na lahat, hanggang hindi matuklasan at mabawi si Gloriang mithi ng lahat niyang layuning.

«Subali't kung mauna nating agawin si Ruben, ay waláng tutugis sa inyo hanggang sa bundok, at walâ kayong makakalabang mahigpit, liban lamang sa mga magsisihabol sa inyó, sa aras ng sakunâ: ang habol na iyon ay hindî dapat katakutan, sapagka't pakitang-tao lamang,

pabalat-bunga, tunay na ningas-kugon, sisiklab sandalî at sukat na. Si tio Luis ko ay hindi maaaring humabol, sapagka't siya'y matandâ nang gumugupò; si Ester ay lalo ng hindi maaaring humabol, sapagka't siya'y babayi at dalaga pa; si matandang Mercedes ay kabilâ pa ng hindi maaari, sapagka't siya'y mahiná na at hindi makatatakbó.

—Tunay nga po ang sabi ninyó, senyor,—ang sagot ni Dimas—Kailangang mauna munang agawin si Ruben.

—Ganitó ang inyong gagawin,—ang patuloy ni Gerardo.—Kayo'y maghandâ ng isàng bangkâ at......

Biglang tumigil si Gerardo sa pagsasalitâ, sapagká't si Quintina ay nasok at nagtuloy sa sa silid. Dahil dito, at sapagka't talagáng ipinaglilihim ni Gerardo kay Quintina ang pangalan ni Gloria, na isá sa mga pangalang kaniyang tuturan, ay inianas na lamang sa tainga ni Dimas ang kaniyang mga ipinagbibiling biglang naputol, sakâ nagsalitâ ng ganitó.

—¿Natatandaan mo na ba ngayón ang lahat kong mga bilín?

Opò, natatandaan kō ng lahat.

Dinukot ni Gerardo sa kaniyang munting kalupi, at dito'y kumuha ng isang "tarheta" sakâ binigay kay Dimas.

Binasa nitó ang "tarheta,,

—¿Bakâ po kayó nagkamali, senyor, aniya.

—¿Bakit,? —ang tanong ni Gerardo.

—Hindi po Gerardo Mata, kundi Benardo Sanchez ang pangalang natititik sa "tarhetang bigay ninyó.

—Iyan nga at hindi akó nagkamali: si Don Bernardo Sanchez ay kaibigang matalik ni Rubén. Kapag nakita nitó ang "tarhetang" iyan, ay di sasalang hindi siya mananaog.

—Siya nga po palá, siya nga pô.

Si Quintina ay lumabas sa silid, masaya ang mukhâ at marikit ang bihis.

Ang babaying umiibig na taimtim na gaya ni Quintina ay talagáng gayón: isang hiwagang hindi mahulilip. Kung hinggil sa kaniyang kasi, ay may pusong hindi maaring dalawin ng galit, may kaluluang hindi maaring lamnan ng paghihiganti; isang munting langit na nahulog sa lupa, walang munting bahid, walang ibang laman

kungdi pawang lugod, pagibig na walang katapusan.

Dahil sa gayón, ang bangis ng buhong na si Gerardo ay napalaban sa malambing na pagmamahal ni Quintina; kayá't bagá man kasalukuyang humahapdi ang putok ng kaniyang noo, bagá ma't masakit pa ang kaniyang katawán sa pagkapatapon sa ilalim ng hagdanan, bagá ma't isinisigaw ng kaniyang damdamin ang mahigpit na tutol noong kaniyang napahiyang halik na tumunog sa hangin, ay siya pa rin ang lumapit kay Gerardo, taglay sa mga labi ang isang napakalambing na ngiti.

—¿Nagagalit ka pa ba sa akin?,—ang kaniyang malugod na tanong.

—Huwag mo kaming linlagin,—ang mabagsik na tugon ni Gerardo.—Kung hindi mo ibig na ikaw ay masaktan, ay mabuti pang kami ay iwan mo.

Ang kahabag-habag na babayi ay lumabas, kulang lamang ay di mawasak ang dibdib sa malaking hapis.

—¿Añó ang dalá ninyóng mga sandata?,—ang tanong ni Gerardo kay Dimas.

—Mga sundang po lamang.

—Hindi maaari ang mga sundang.

—Laló na pong hindî maaari ang aming mga baril na "Remington," sa pagka't makikita sa anim sa daan.

Hindi kailangan ang "Remington," sapagka't ako'y may nahahandang anim na revolver dito parang inilaan sa inyo, sapagka't kayó namán ay anim din.

—Lalong mabuti po.

—¡Qintina!,—ang tawag ni Gerardo.

—Gerardo, narian naakó.

Lumapit na nakangitî si Quintina kay Gerardo.

—¿Anò yaon, ha?

—¿Nahan ang mga rovolver?

—¿Anong revolver.

—Ang mga revolver, ¿walá ka bang tainga?. Ilabas mo rito ang mga revolver.

—¿Meroon bang revolver dito sa bahay?

—¡Anóng pagkahangal na babayi nitó! Ilabas mo iyong munting baul na dala ko dito noong isang gabi: madalî.

Kinuha ni Quintina sa loob ng silid ang isang

munting baul, sakâ inilapit kay Gerardo.

—Buksán mo,—ang utos nitó.

—Walâ sa akin ang susi niyan,—ang malambot na sagot ni Quintina.

—Ah, na sa akin nga palá,—ang amin ni Gerardo.

Siniyasat ang kaniyang mga bulsá.

—Naiwan ko sa bahay,—ang kaniyang dugtong,—nguni't di kailangan: kumuha ka ng itak.

Si Quintina ay tumupad.

Binalungkit ni Gerardo ang takip ng baul, nabali ang simá at nabuksan.

—¿At itó?,—ang sumbat niya kay Quintina sabay turo sa laman ng baul.—¿Hindi, baga mga revolver itó.

—Hindi ko nalalamang revolver palá ang lamán ng baul na iyan.

—¿Hindi mo nalalaman? Dapat mong alamin; dapat kang manghula: talagáng ang ulo mo ay ulong lamok.

Sakâ kinuha sa loob ng baul ang anim na revolver na pawang bagó, at makikinang.

Ang mga revolver na yaon ay binili ni Gerardo ng tatlong daang piso sa isang capitan

12

ng isang vapor na naglalayag sa Hongkong.

—Kayó,—ani Gerardo kay Dimas,—ay tigi-tigisa sa mga rovolver na itó. Ang mga punlô ay narian sa loob ng baul. Ngayon ay hindi na ninyo masasabing makikita pa iyan, gaya ng fusil na "Remington," sa pagdadala ninyó sa lansangan.

—Salamat po,—ang lubhang masayang sagot ni Dimas.

—Quintina,—ang baling ni Gerardo,—kami'y iwan mo.

Si Quintina ay lumabas.

Isinawli ni Gerardo sa loob ng baul ang mga revolver, at inilabás ang dalawáng talikalang pawang makikinang din at bago, may mga galang na may simá sa dulo.

Itong muntî at mahiksî,—aniya,—ay tinatawag na "esposas" talikalang sadyang panggapos sa dalawáng kamay; itong malaki at mahaba, ay tinatawag na "grillete," at ito'y sadyang ginawáng panggapos sa dalawang paa. Ang mga ito ay tig-isa ng susi, at ganitó ang paglalagay: iyabot mo ang iyong dalawáng kamáy.

Binuksan ni Gerardo ang mga simà ng mga

galang ng dalawang talikalang nabanggit, sakâ nilagay na mahigpit sa kamay at paá ni Dimas.

—Ganiyan,—aniya,—ang pag-gapos ng talikalang iyan. Ilagay mo lamang ang galáng sa kamay ô paá, at samantalang hinihigpitan mo, ay na sisimà siyang mag-isa; ganiyan . . . . . ganiyan . . . .

At hinigpitan ng ubos lakas ang isang galang sa kamay ni Dimas.

—¡Naku!,—ang sigaw nitó.—Madudurog po ang aking butó.

—¿Nalalaman mo nang ilagay ngayón?

—Nalalaman ko na po, nalalaman ko na po.

Kinuha ni Gerardo ang dalawang susing ukol sa mga nasabing talikala;

—Ganito ang pagbukás.

Saka binuksan ang mga galang, sa pamamagitan ng dalawáng susi.

—¿Nalalaman mo ng buksang ngayón?

—Opo.

—Huwag mong pabayaang si Ruben ay makita ó mabalitaan kayâ ni Gloria, at gayón din, si Gloria ay huwag mabalitaan ni Ruben: ka ilangang lubos na sila'y huwag magka-alam.

«Si Gloria ay dalhin mo sa inyong bahay, at si Ruben namán ay sa kabilang bundok. Pagpasok na ninyo sa gubat ay takpan na ninyò ang kanilang mga matá, upang huwag makita ang landas na dadaanan, hanggang sa kayo'y ma karating sa talagang dapat kalagyan ng isát-isá, sakâ pa lamang ninyó alisan silá ng takip sa mata.

«Upang si Ruben ay huwag makatakas, ay lagyan mo ng "esposas" sa dalawang kamay, gaya ng paglalagay ko sa iyo kangina, at isaklang mo ang dalawang paa sa puno ng isang kahoy, at sa kabilâ nitó ay lagyan mo ng "grillete."

—E talo pa po ang napangaw,—ang papuri ni Dimas.

—Samantalang inaagaw ninyó silá Ruben at Gloria, ang patuloy ni Gerardo,—ay ako'y makikihalobilo sa kanilá sa bahay, at akoy hindi mananaog, upang huwag maghinalá sa akin.

—Gayón nga po.

—Ngayon ay dalhin mo itong baul, at gamitin ninyò ang mga lamáng revolver.

Dinukot sa lukbutan ang kaniyang munting

kalupi, at kumuha sa loob nito ng pitong salaping papel na pawang tigdadalawang puong piso bawa't isa, sakâ ibinigay na lahat kay Dimas.

—Bigyan mo,—aniya,—ng tigi-tigisa ang iyong mga kasama, at ang dalawá ay iyong sarili.

—Salamat po.

Si Dimas ay kumuha sa lukbutan ng isang lapis at isang munting pilas ng papel, saka sumulat ng ganito:

JUANA, WALANG LIGALIG. AKO'Y DARATING DIAN BUKAS NG UAMAGA.

DIMAS

Binalot niya ng sulat ang dalawang salaping papel na ukol sa kaniya, tinuping maliit, binilibiran ng leteng, itinali sa paa ng dalang kalapati, sakâ pinawaláng sa linib.

—¿Bakit mo pinawalán ang kalapati?,—ang nagtatakang tanong ni Gerardo.

—Ipinadalá ko po kay Juana ang biga'y ninyong salapi.

—¿Sino ang magdadalá?

—Ang kalapati ku po.

Iyan ba ang tinatawag na "paloma-mensagera"?

—Iyan nğa po.

—¿At saan ka kumuha nğ ganiyang angkan nğ kalapati?

—Iyan po ay dadalawá: isang babayi at isang lalaki, bigay na ala-ala sa akin nğ isang pamunuang japón na natagpuan ko sa gubat at napasama sa akin sa mğa bundok nğ Aparri, hanggang Kagayan at Isabela, at kinunan niya nğ larawan, sa pamamagitan nğ isang marikit na "makina" ang lahat na baybaying aming dinaanan.

—¿At papaanong madadala nğ kalapati sa iyong bahay ang taglay na salapi?

—Ang kalapati pong iyan ay kakaibá. May matalas na mata kahit sa dilim, hanggang sa malayo, may malakas na pakpak na mahigit pa kay sa lawin, at mabilis pang lumipad kay sa limbás. Ang kalapati pong iyan, kahit saan pa man ninyo dalhin, sakâ ninyó pawalan, ay lilipad pagdaka nğ mataas, at tatanawin kung saang dako naroon ang bundok naming tirahan, at pagdaka'y sasalibad na kasing bilis nğ punglô, at hindi dadapo saan pa man, hanggang di makarating sa aming bahay, at pagdaka'y dadapo sa harapán ni Juana.

—¡Kay buting hayop!

Mabuti pa pong di hamak kay sa masasamang tao, ang kalapati ko po ay hindi marunong magtaksil, at ako'y makalawa na nilang iligtas sa kamatayan.

Si Gerardo ay tumindig.

Si Quintina ay pumasok na nakangiti at lumapit sa kaniyang kasi.

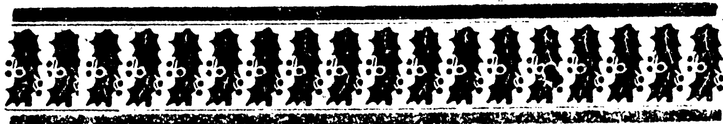
—¿Hindi mo ba akó sasaluhan ngayon sa hapunan?—ang kaniyang malambing na tanong.—Ikaw ay ipinaglutò ko ng anim na pugong kay tatabà.

—¡Huwag mo akong linlangin, Quintina,—ang bulas ni Gerardo —Ako'y lisan mo.

At silang dalawá ni Dimas ay nanaog.

Sila'y inihatid ni Quintina hanggang sa pintuan sa lansangan. Ng ang dalawa'y na sa labas na, at samantalang ipinipinid ng kaawa-awang babayi ang pinto, ang luha niyang matipid ay namamalisbis sa kaniyang mapupulang pisngi.

KABANATANG IV

Namitak ang pag-ibig

Samantalang nangyayari ang mga bagay na nakita natin sa katatapos na Kabanatà, si Ester namán, yaong Ester na nabanggit sa Kabanatang I, kapatid na bungsô ni Ruben, bugtong na binibining anak ni kápitang Luis, ay sumusulat na mag-isá sa kaniyang silid.

Sino pa mang makamasid sa kaniya sa mga sandaling iyón, ay makapagwiwikà marahil na siya'y isang babaying halíng, sapagka't kung minsa'y nagsásalitâ at kung minsa'y tumatawa ng mag-isá.

Nguni't hindi: si Ester ay hindi halíng. Talagang siya'y may masayáng ugalì, maliksing pag-iisip at matamis ua pananalitâ. Dahil sa

gayon ay siya'y tinagurian ng "Mandolina" sa "Cantro Escolar" na kung saan siya nag-aral, sapagka't ang buong katotohanan ay si Ester anaki'y "mandolinang" tunay: may marikit na anyo, mataginting na kawad at malambing na tugtugin.

Si Ester ay hindi lubhang kagandahang; datapuwa't ang katutubó niyang kulot na buhok, matang nakangitî, ilong na palabirô lalo't ikinukulubot sa panunuksò, munting bibig na lalong lumilit kung magtampó at magmaktol, marikit na gawing pamimihis, balingkinitang katawán malugod na pagkilos at ang kaniyang lalabing siam na taóng gulang na siksik ng dunong at kabaitan, ay pawang nagbibigay sa kaniya ng di mahulilip na panghalinang dapat kainggitan ng bulaklak na "alejandriang" bagong namumukadkad.

Natapos ang ginágawà niyang sulat. Tinupi at ilinulan sa isang "sobre," sakâ dinaláng lumabás sa kabahayán

—¿Anó kayâ,—aniya,—ang sasabihin ni Oscar, kapag kaniyang nabasa itong aking sulat? Ngayon ko masusubukan iyang bantog na

Abogado.

Ang Oscar na kaniyang binanggit ay isang bagong-taong basal, makisig at pantas. Si Oscar ay kaibigang matalik ng magkapatid ni Ruben at Ester, at siya'y kinalaro-laro sapol pagkabatà.

Isáng taón ng natapos ang kaniyang pag-aaral sa pag-aabogado.

—Siya'y sápilitang tututol sa sinasabi nitong aking sulat,—ang kaniyang idinugtong;—nguni't akó namàn ay lalaban, at makita ko lamang kung . . . . . .

Si Oscar ay biglang lumitaw sa pintô.

Pagdaka'y itinagó ni Ester sa tapat ng dibdib ang hawak na sulat.

—¿Ester?, —ang bati ni Oscar.

—¡Abaaaaá!—ang birong sagot ni Ester.—¡Mabuhay ang bagong Abogado! ¡Mabuhay ang magiting na pantás! ¡Mabuhay ang masiglang makabayan! ¡Mabuhay ang bantog na Jùpiter! ¡Mabuhay ang darakilang Oscar Dimatinag!

Sakâ tumawa.

—Halina't magtuloy,—ang kaniyang malugod na dugtong.

Si Oscar ay pumasok.

—Ester,—ang malumbay na simulâ,—talagá bagáng masarap na sa loob mo ang gantihán mo ng biró ang lahát kong...,.

—¡Abá, choy!, ang pakli ni Ester.—¡Napaka-maktul mu namán ngayón ah! Walâ kang pinag-ibhan sa isáng arzobispong nagpuyát magdamág, nagkulasión, at sa umaga'y nagkantá pa ng "duminus vobiscum."

Sakâ ikinubut ang kaniyang mánunuksong ilóng.

—Ester, ¿anót ako'y linilibak mo?

—¿Akó?

—Hindi mo man lamang pinarapatan ng kahit iisang talatang sagot ang na sa iyo'y aking ipinadalá.

—Sinagot ko na eh.

—Hindi pa.

—Oo.

—Hindi

—Oo sabi eh. ¡Ke ulet!

Dinukot ang sulat sa loob ng barò sa tapat ng dibdib.

—¡Heto, oh! ¿Anò itó? ¿Hindi ba sagot itó?

—¡Ah!......

—Kundagan ka lamang eh...... Oh, basahin mo na.

Tinanggap ni Oscar ang sulat at samantalang kaniyang binabasa, si Ester ay nagsàsalitâ ng ganitò.

—Hindi ko ipinadala sa koreo ang sulat na iyan, sapagka't nalalaman kong ikaw ay darating ngayong gabi dito sa bahay; upang tayo'y magkasalo-salo ng mga kakâ ko at ibá pang mga kaibigan. Ibig kong akòng sarili ang mag abot ng aking sulat sa iyong mga mahal na kamáy...... Datapwa't......

Pinagmasdan si Oscar buhat sa ulo hanggang paá.

—¡Nakuuuú, choy! ¡Anóng pagkaganda ng tikas mo ngayon! parokang (zapatos) na nagaalab amerikana't pantalong hukom korbatang kahulihulihang "moda," buhok na hinati at sinuklay na anaki ay..... ¡Abaaa! ¡At ang palawit ng talikalang gintô ng kaniyang "relos," Poong may kapal, ay nagluluningning na walang pinag ibhán sa talà ng madaling araw!...... ¡At ang singsin sa kalingkingan... tila waring tunay na munting araw na nagniningas, sakâ...... ¡Oy,

Oscar, pinag-ubus mo ngayong gabi ang lahat ng pistá sa buong isang taón ah!

At muling kinulubot ang kaniyang marikit na ilong.

—Walâ akóng natausán kahit iisang salitâ,— ani Oscar, matapos basahin ang sulat ni Ester.

—¿Sa alin?,—ang tanong nitò.

—Sa sulat mo.

—Hindi namán salitang inglis eh.

—Hindi nga.

—Iyán ay taganás na wikang tagalog, at maliwanag ang salaysay. Datapuwa't ..... maupu ka muna, choy.

Si Oscar ay naupô.

—Napakaliwanag nga marahil ang salaysay,— aniya,—kaya't nasilaw ang aking pag-iisip, at walâ akong nataosán kaunti man.

—¿At anó sa akin? ¡Magtiis ka, bungsô, magtiis ka.

—¿Papaano kong matataosán ang iyong sulat, sa dito'y sinasabi mong walang pag-ibig sa buhay ng tao?

—¿At anó? ¿Mayroon bagá?

—Ayán ang hindi ko mataosán. Natatalastas

mong lubos na ang pag ibig ay umiral at naghari sa buhay ng tao, magbuhat pa man kay Adang kanunu-nunuan ng lahat ng lahi. Dahil sa di mapaglabanang kapangyarihang ng pag ibig, ay lumaganap ang mga tao sa sangsinukuban; at dahil din sa kapangyarihan ng nasabing pag-ibig ay lalaganap ang mga bayan sa lahat ng gubat at bundok, sa panahong sasapitin. Ang pag-ibig ay sibol ng langit na pumapatak sa mga puso: kung gaya ng wika mong waláng pag-ibig, ¿ay anó pa kayâ ang isisibol ng langit, ukol sa buhaya ng tao? Ikaw mang iyan, Ester, ay bunga ka lamang ng pag-ibig, ikaw ay bunga ng pinagbuhól na pag-ibig ng iyong mga maarugang magulang. Ang pag-ibig ay siyang binhi, at ang tao'y siyang bunga. Samantalang may bunga, ay hindi mawawalán ng binhî. Ang ibig kong sabihin ay: samantalang may tao, ay hindi mawawalán ng pag-ibig.

—¡Nakuuuuú!,—ang birò ni Ester.—¡Mabuhay ang nananaginip na "filosofiá" ng bantog na "poetang" palakâ!

—¡Ester!

—Tunay, Oscar, walâ kang pinag-ibhan sa palakâ; walà kang lubay ng pag-kokak, tingalâ

sa langit, bago'y batid mong hindi mo aabutan ng talon ang langit na iyan.

—¿Anó ang ibig mong sabihin?,—ang manhâ ni Oscar.

—¿Sa akalà mo palá,—ang patuloy ni Ester,—ay kayâ dumadami ang tao, dahil lamang sa pag-ibig?

—¿At hindi nga ba?

—Sa makatuwid, alinsunod sa salitâ mo, ang mga kalabaw, ang mga aso, ang baboy, ang mga pusà at lahát ng hayop, mga ibon, mga isda. mga parú paró, mga kahoy, mga bató at lahat ng bagay sa buong linalang, ay nagsisidami rin namán dahil sa pag-ibig?

—¡Oh! ....

—Dingin mo, Oscar: ako'y hindi nag-aral sa piling ni Aristóteles, datapuwa't nalalaman kong lubos na ang tao ay hindi bunga ng pag-ibig, na gaya ng sinasabi mo Ang tao ay bunga ng lamán, bunga ng katutubong gawî sa pagsupling, gawing laganap sa lahat ng bagay na may buhay, gaya ng halaman, ng hayop, ng tao at ibá pa. Ang gawing sinabi ko, Oscar, ay hindî maaaring tawaging pag-ibig, sapagka't

ang hilig niya sa laman ay malaki kay sa hilig niya sa kaluluwa; sapagka't ang hilig niya sa kahalayan ay malaki kay sa hilig niya sa kabanalan; sapagka't ang hilig niya sa sadali malaki kay sa hilig niya sa walang-hanggán. Ang sinabi kong gawî ay dili iba kungdî ang laman, ang kahalayan, ang sandalì; at hindi maaaring tawaging pag-ibig, sapagka't ang pag-ibig ay dili iba kungdi ang kalulua, ang kabanalan, ang walang hanggan.

—¡Ester!......

—¿Akala mo bagá, Oscar, na kapag nagkasama na ang isáng babayi at isáng lalaki, ay nagkakasintahan na? Kapag nagkágayón, ang buhay dito sa silong ng langit ay hindi dapat tawagina "batis ng luha," kungdî "Kaluwalhatiang mithi ng laha't ng kabanalan. Kung tunay nga sana, na sukat ng magkasama ang isang babayi at isang lalaki, upang sila'y magsintahan, ay paka-aasahan mo, Oscar, na sila'y bibigkising matalik ng walang-hanggang pagmamahalan, pagmamahalang magbububô sa kanilá sa iisan kalooban, upang huwag magká-galit at magkáhiwaláy habang buhay, magpahanggang

sa libingan

—¡Ester, nápakabiga't ng bitiw mong hatol.

—Mabigat ngâ, nguni't matuid:

—Kung ikaw 'ang may sabi, ay oo; datapuwa't kung ibá ay......

—Labagin mo.

—Huwag: ako'y naparito, Ester, hindî upang tomutol, kungdi upang tumalima sa lahat mong sasabihin. Talo na akó: ako'y tinalo mo ng walang laban: ¿anó pa ang ibig mo? Nguni't, yayamang sinabi mong walang pag-ibig sa bnhay ng tao, ¿ay turan mo namán ngayon kung anó ang dapat maging pamagat nitong marubdob na nais na naglalagablab sa kaibuturan ng aking kalulua, nais na nagtataguyod sa aking buhay, upang lumuhod sa harapan mo, at dalanginin ka gabi't araw?

—Pamagatán mo ng "birò," kung di kayá'y "pangarap."

—¡Oh, hindi! ¡Hindi mangyayari! Ang birò ay ugát ng kasinungalingan at ang pangarap ay bungang tulog lamang. Ang nais na sinabi ko sa iyo ay ugât ng katotohanan at bunga ng matiyagang pagpupuyat, at ang katunayan ay ang

nais na itó ay nararamdaman kong tumitibok sa aking utak, nararamdaman kong sumisigaw sa aking pusò...... Huwag, Ester, huwag mong tawaging "birò" ó "pangarap" ang nais kong itó: para mo ng awà, at yayamang sinasabi mong walang pag-ibig, ay lapatan mo ng ibang pamagat.

—Pamagatán mo ng "kahalingán," "kaululán"

—¡Oh, Ester! ¡Lalò ng hindi! Ang kahalingán, ang kaululán, ay siyang pumapatay sa pag-iisip ng tao, upang gumawá ng waláng malay. Ang nais na sinabi ko sa iyo ay hindî maaaring tawaging "kahalingan" ò "Kaululan," sapagka't siyang bumubuhay at nagbibigay ng saganang sinag sa aking pag-iisip, at ako'y inaakay na mamintuhò sa iyo, upang ikaw ay suyuan ko habang buhay......¡Ester! ¡Ibang pamagát! ¡Para mo ng awá! ¡Bigyan mo ng ibang pamagát!

—¡Abá! ¡Nápaka-poeta mo ngayón, choy!

—!Ester!......

—Huwag kang mag-ulit, at bakà.....

—¿Bakâ ano?

—Bakâ ikaw ay isumbong ko kay Ruben.

—¡Magsumbung ka.! Akala mo palá'y hindi niya nalalaman?

—¿At nalalaman bagá niya?

—Oo ipinakita ko muna sa kaniya ang aking sulat, bago ko ipinadalà sa iyo.

—¿Tunay nga ba?

—Tunay.

—¿At anó ang wikà niya?

—Ang wikà niya, ay kung siya nga raw lamang sana ang masusunod, at siya ang pipili ng magiging kaisa-mong dibdib, ang kaniyang hihirangin ay dili ibá kungdi . . . kungdi . . . kungdi . . . . .

—Kungdi ikaw, ¿anó?,—ang biglang sabat ni Ester.—¿Di ba gayon, choy?

Sakâ ikinulubot ang kaniyang ilong.

Si Oscar ay napangití.

—¡Nasarapan mo ah!,—ani Ester.

—¿At anó ang palagay mo?,—ang tanong ni Oscar.

—Ang palagay ko ay ikaw at sampu pa ng ka Ruben ko, ay dapat kayong ipasok sa Hospicio.

At muling ikinulubot ang ilong

—¡Lunukin mo iyan!,—ang kaniyang marahang dugtong.

—¡Ester,—ang tugón ni Oscar,—Hindi mo nalalamang ako'y . . . . . .

—Sukat na: tapos na ang kanitang salitaan. Sinabi ko ng ako'y hindi naniniwalang may pag-ibig sa buhay na itó. Kailan pa mán at ako'y makatúklas ng isang lalaki, na kung dahil sa akin ay sasagasain maging bibitayan paman ay ako'y naniniwalang may pag-ibig nga, at ang lalaking iyón, kahit sino pa man siya, ay paka-asahan mo, Oscar, na siya'y sisintahin ko habang buhay.

—¿Ipinangangako mo?

—Isinúsumpá ko.

—¿Anó ang kutunayan?

—Heto: ang aking panyô.

—Ayaw akó niyan.

—Pati ng singsing ko.

—Ayaw ko rin niyan.

—¿At ano ang ibig mo?

—Isáng buhók.

—Hindi mangyayari: hindi ako papayag.

—Kung gayón, ay maipagpapálagay kong kabulaanan ang iyong sumpâ.

—Hindi

—Oo ngâ.

—¿At bakit pa ang isá kong buhok ay siya mong nahiling na maging katunayan ng aking salitâ?

—Sapagka't sa akin, ang isá mong buhók ay mahal pang di hamak kay sa lahat ng panyô at singsing na brillante sa sangsinukluban.

Si Ester ay nagmuni munî.

—Oo, payag akó, —aniya:—ikaw ay bibigyán ko ng isáng buhók, nguni't ikaw ang siyang bubunot dini sa dakong noó.

—!E di lalong mabute!

—Hintay muna: kailangang waláng másalang na ibang buhòk.

—¡Ke hirap naman yata niyan!

—Kung mahirap ay huwag. Tanging sa papaggayóng paraan lamang ay mabibigyan kitá ng isa kong buhok . ¿Anó? ¿Papayag ka?

—¿May sa di ba akó papayag? Akò'y .....

—Kung gayón ay maghintáy ka,

Si Ester ay tumindig at dagling nasok sa kaniyang silid.

—Hindi rin lamang siya makakukuha eh,— aniyang nagsasalitang sarili.—¡Saan ba siya

makabubunot ng isang buhok na di may masasaláng na ibá?

Siya'y kumuha ng isang salaming mukhâ, muling lumabás sa kabahayán at naupô sa iniwang likmuan.

--Siya,—aniya kay Oscar.—Bumunot ka na. Kapag may nàsalang na ibáng buhók, ay hindi ko ibibigay ang nabunot mo.

—Payag ako, nguni't ako'y muling bubunot.

—¡Abá! ¿At uubusin mo ba ang aking buhok? Kung ikaw ay bubunot sa tuwing may ibáng buho'k na másalang, ang dulo ay ako'y magiging si "lelang na panót." Hindi akó papayag.

—¿At paano?

—Sukat na ang minsan.

—At kung may ibáng másalang.

—Kung may ibang másalang ay talagáng sasapantahain kong ikaw ay kulang ng pagtitiyagâ, kulang ng pag iingat, at hindi dapat sa iyo ang magkaroon ng isá kong buhók.

—¡Ke hirap namán niyan!

—¡Nakita mo na! ¡Di ganiyan lamang ay nahihirapan ka na! At di ba lalong makaisang

laksang mahirap kay sa rian ang, dahil lamang sa akin, ay sumagasa at umakyát sa isáng bibitayán? !Mahirap daw! ¿Ganiyan ba ang pag. ibig na sinasabi mo? ¡Ang tunay na pag-ibig ay hindi marunong mahirapan.

—¡Napakatayog namán ng dunong mo! ?Ngayón ba't ako'y napatatalo ng walang laban, ay kakalampagin mo na namán akó ng.....

—Sa lumaban ka at hindi man, ay talagang talo ka. ¿Papayag ka ò hindî?

—Payag ako.

—Minsan lamang, ¿ha? Siya, bunot na.

Sakâ tinunghán ang salamin.

Si Oscar ay lumuhod sa harapan ni Ester, sakâ marahang hinawi yaong mga buhok na naglalarô sa kaniyang noo.

—¡Guguluhin mo palá namán ang aking "washington" ah!,—ang tutol ni Ester.—Siya na nga lamang.

—¿At papaano, sa pinipili ko ang aking bubunutin?

—Ang ibig mong sabihin, ay naghihiwalay ka ng isá, ¿anô? ¡Magaling!

—Kungdanga'y kulot ang buhok mo,

nagkasaklit-saklit at.....

—Kung ayaw ka'y sukat, nguni't hindi akó papayag na ikaw ay maghiwaláy ng isá.

—Hindi akó naghihiwalay; pumipili lamang akó ng mabubunot.

—Pumili ang matá, huwag ang kamáy.

—¡Abá! ¡Nápaka-—"agrabiado" namân akó!

—Sa lagay palá, ay ikaw pa ang binibigyan ng buhok, at ikaw pa rin ang "agrabiado"? ¡Siya na nga lamang!

—O, hale, talo na naman ako.

—Bunot na ng isá.

—Yumuku ka ng kaunti.

—Ayán.

—Yuku pa.

—Ayán, oh.

—Kaunti pa.

—Hindi ko na makita ang salamin, ah!

—Huwag mo ng tingnang ang salamin at...

—Ah, ibig mong magdaya, ¿ha?

—Oh, siya sulong.

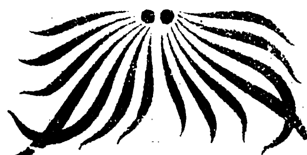
—Buno't ka na ng isá.

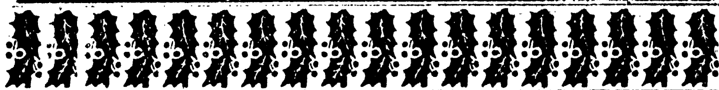
Dahan dahang hinawakan ni Oscar ang isang buhok na náhiwaláy sa dakong noo ni Ester.

—¡Esterl,—ang biglang tawag ng isang magandang bimbining biglang nasok sa kabahayán yaon, at may kasunod pang mga sampuong dalaga't bagong-taong kasama.

Pagkakita niya kay Oscar na nakaluhod sa harapan ni Ester, ay maliksing tumalikod, kunuwari'y di niya napansin, upang sila'y huwag mangapahiya, at siya'y biglang tumingalâ sa isang tapil na nagpaparangalan ng larawan ng dalawang inakay na kalapating naghihiniksikan. Hindi niya sinadyâ yaong biglang pagkasubok sa dalawà.

Sa biglang pagkagulat ni Ester at ni Oscar, ay sila'y dagling napatindig. Ang buhok na hawak ni Oscar ay nabunot at naiwan sa kaniyang mga daliri.

KABANATANG V

Ang tabil ni Gloria

Ang babaying pumasok na mabilis at naka. subok sa maligayang pagkaluhód ni Oscar sa harapán ni Ester na kaniyang binubunutan ng buhok ay dili iba kungdi si Gloria, bugtong na anák ng mayamang bantog na si Da. Mercedes Laksamana sa kaniyang nasirang asawang si D. Fernando Lakandula.

Si Gloria ay kaibigang matalik ni Ester, bu. hat pa sa kaniláng pagkabatá. Dahil sa gayón ay silá'y sabáy na nasok at nag-aral sa 'Centro Escolar,' at sabáy din namáng lumabás ng silá'y mangatutu na ng kailangan sa pamamahay at sa pamamayan, sapagka't siláng dalawá'y hindi nga maaring magkahiwaláy.

Sa nasabing "Centro Escalar" silá'y pinamagatan ng «Eleili,» sa makatwid ay «l» at «i». Ang «l« ay si Gloria, sapagkat siya'y mahagway; ang «i» ay si Ester, sapagka't siya'y pandák.

Si Gloria ay pinamamagatang "reinang' pinaka-tampok ng lahát na lipunang kaniyang daluhan, una'y dahil nga sa siya'y talagang may kababalaghang gandang bihirang ipagkaloob ng Maykapal sa taong linaláng, at ikalawá,y dahil sa kaniyang anyô, kilos at pangungusap na dapat kalugdan at kaalang alanganan.

Siya'y sumasakay na sa dalawáng puo't dalawáng puong taong gulang. Ba ingkinitan, timbang na lahát ang pangangatawan at bagay sa kaniyang katatagáng hagway.

Upang mapagwari ng mahal na bumabasa kung gaano ang kagandahan ni Gloria, ay sukat ng ulitin dito ang ibinalita ng isang matalinong makatang nakamasid sa kaniyang huling paliligó sa ilog sa kaarawan ng San Juan.

"Namumula ang kulay, —anang naturang makatà,—makinis ang balat, mahabà, makapal at maitim ang buhok, maliwayway ang noo,

malantik at masinsin ang pilikmata, mayabong ngunit makitid ang kilay, buháy at biluging ang matá, matangos ang ilóng, marikit ang bibig, bilóg ang baba, marikit ang hulog ng liig, malapad at mababa ang balikat, bilugin ang mga bisig, maliliit ang mga kamay, hubog kandilang daliring may baiwang sa mga kasukasuan, mumunti at mapupulang kukó, malantik ang likod, liad at buhay ang dibdib, malilt ang baywang, malaki ang balakang; malaman ang mga hitá, marikit ang hubog ng mga binti, mapulá ang sakong, maliliit ang paa at malalim ang talampakan."

Mataginting ang tinig, maliwanag magsalitâ at malambing makipanayám. Datapuwa't kagulat-gulat namán kung siya'y magalit.

Si Gloria ay uliran ng pagkamabini at kahinhinan kung siya'y may kaharap na di dating kaulayaw. Subali't kung nagkakasarilinán silá nilá Ester at ibá pang mga kapwa dalagang dating kabiruan, ay siya'y kasing tabil ng ibong "kanario"

Ngayong siya'y sasalubong kay Ruben na kaniyang kasintahan, at makikisalo sa hapunang

handog sa kanilang mga kaibigang magsisalubong at magpaparangal sa bagong Doctor sa panggagamot, ay nagpakabihis-bihis na anaki'y makikipag-pascó

Nakabotitos ng rasong puti at bago, may hebillang gintong tinampukan ng brillante sa bubóng; medias na sutlang "calado." kulay bughaw, damit na pangloob na pawang rasong halos putî nguni't kuláy murang rosas na namamanaag at kumikislap sa kabilá ng alampay; barò, saya, at tapis na pawang pinyang rengeng habing. Sebú at binurdahan sa Santa Ana sa Maynila Ang damit na yaon ay binayaran ni aling Mercedes na kaniyang iná ng halagang tatlong daan at limang puong pisong ganap.

Ang kaniyang pusód ay nag aalab halos sa pinaka buklod na dalawang sukiay na binatbatán ng maraming batong brillante; ang kaniyang gargantilya, alfiler at munting relos na gintong nakabitin sa kaniyang sukbitan, at gayon din ang palawit ng mahaba at munting talikalang gintong tali ng kaniyang marikit na paypay ay pawang pinatakán din ng masinsing batong brillante. Ang lalong maluningning na hiyas na

Gloria ay ang maraming singsing na brillanteng ipinagpaparangalan ng kaniyang maririkit na daliri sa magkabilang kamay, ang kaniyang mga hikaw na solitariong brillante ring kasinglalaki ng garbanso, at lalong-lalo pa ang kaniyang dalawáng galáng (pulseras) sa magkabilang kamay, na may tigdadalawang puo't limang brillanteng kasing lalaki ng munggó.

Ang damit at hiyas na suot ni Gloria noong gabing iyon, ay magkakahalagá ng mahigit sa walong libong piso. Sa bikas niyang iyòn ay dapat nga siyang pamagatán ng "reina."

Pagpasok na ng kaniyang mga kasamahan sa kabahayang kinaroroonan nilá Ester at Oscar, ay siya'y dinatnan ng nakatingalâ sa larawan ng dalawang inakáy na kalapating naghihiniksikan.

—¿Anó at biglà kang natigilan?,—ang may hiwatig na tanong ng kasunod niya sa likurán.

—Papaano'y biglang nakita ko rito sa kuadro,—ang kaniyang sagot,—itong dalawáng inakáy na kalapati. ¡Anong karirikit na inakáy! ¡Anong sarap maglambingan! ¡silá'y naghihiniksikan at nag-aanasan!

Nahalata ni Ester na siláng dalawà ni Oscar ang siyang tinutukoy ni Gloria.

—¡Gloria!—ang nagmamaka-among tawag ni Ester.

—Masdan ninyo sila,—ang dugtong ni Gloria na parang di pansin si Ester, at tuloy ang pagmamasid niya sa larawan ng mga inakay na kalapati. Ang lalaki ay makisig at ang babayi ay magandà.

¡Mapalad na inakày!

—Maglubay ka!,—ang samó ni Ester.

—Kahiyahi yaya,—ang bulong ni Oscar.

—Pagmasdan ninyó ang kanilang paglalambingan—ang patuloy ni Gloria, sabay turò sa mga inakáy.—Sa lagáy niláng itó ¿ay anó nga kayâ ang lambing na diya-anas sa kanilang sabik na taingá.

—Naghalakhakan ng tawa ang kaniyang mga kasama.

—¡Gloria!,—ani Ester.—¡Labis na naman¡—sakâ umiyak.

—¡Nabasag ang "mandolina" sa Centro Escolar.—anang mga kasamahan ni Gloria, kasabay ng maingay na halakhakan ng tawa.

—¿Bakit,bungsô¿!—ang malambing na tanong nitó kay Ester.¿Inanó ka ba nilá?

—Ako—ang hibik ni Ester,—ay hindi nagbibirô sa iyo kailan pa man ng ganiyan kasakit.

—¿At bakit, sa ibinabalita ko lamang sa kanilá itong dalawang inakáy na kalapati.

—Oo nga, datapuwa't kami ni Oscar ang iyong tinutukoy.

—Nagkakamali ka, bungsô, Ang tinutukoy ko ay dili iba kungdi iyang dalawàng inakay na kalapati.

Pagmasdan mò,t ayàn sila. ¡Anong sarap maghiniksikan!

—!Sumulung ka na namàn!—ang tutol ni Ester.

—¡Ang babaying itó!—ang bulong ni Oscar.

—¿Di ba totoo?,—ang ulit ni Gloria.—¡Anaki y silá'y naghahalikan! Nagbabaga ang kaniláng mapupulang tukâ sa lagablab ng kanilang pagsisintahan.

Lumagapak ng tawa ang mga kasama.

—Ah!,—ang dabog ni Ester.—¡Akó'y galit na sa iyo!

At anyòng aalis, nguni't siya'y hinabol ni

Gloria sakâ niyakap na mahigpit.

—Halika, bungsô,—ang kaniyang malambing na himok.—Halika na dini sa tabí ng aking puso. Huwag ka na lamang magalit sa akin. ay hindi ko na babangitin kailan pa man ang mga buisit na kalapating inakáy na iyan. Kung saka-sakali ay babanggitin ko na lamang ang kanilang mga magulang, ang ibig kong sabihin ay iyong dalawang kalapating nalalarawan doon sa kabilang tabì. Ayon sila't pagmasdán mó. Anong sarap magmahalan!

—Kay ulit! —ang tampó ni Ester.

—¿Bakit?,—ang tanong ni Gloria.—¿Hindî mo rin ba ibig na mabanggit ang dalawang kalapating nalalarawan doon sa kabilang tapil?

—¡Maano namáng! ...... ¡Gloria maawa ka na sa akin!

—¡Kay gagandang kalapatil,—ang patuloy nitó.

—¡Ah! ¡Bitiwan mo akô!,—ang bulas ni Ester, sakâ biglang nagpakawala sa mga bisig ni Gloria at matuling lumakad, tungo sa labas.

Siya'y hinabol ni Gloria at muling niyakap.

—¡Bungsô,—ang kaniyang amó.—Huwag ka

na lamang magtampó, ay hindi ko na babanggitin kailan pa man ang mga inakay at ang mga kalapating na sa magkabilang dingding. Ang babanggitin ko na lamang ay ang kanilang mga nunó, ang ibig kong sabihin ay iyong dalawang bato-batong nalalarawan doon sa tapil na na sa dakong kaliwa ng pinto ng iyong silid.

Lumagapak ng tawa ang mga kasama.

—¡Maulit pa kay sa langaw!,—ang sali ni Oscar.

—¡Kay bangis na babayi!,—ang hibik ni Ester.

—¿Bakit?,-- ang tuksó ni Gloria.--Hindi mo ibig na mabanggit ang mga anak, hindi mo rin ibig na mabanggit ang kanilang mga magulang, at ngayon ¿ay ayaw mo pa ring mabanggit ang kanilang mga "aguelo"? Kung gayón, ¿ay bakit hindi mo alisin dito iyang maraming tapil na nagpaparangalan ng maririkit na larawan ng mga inakay, mga kalapati, mga balod, mga batarlawin at sari-saring bato bató? Ang lahat ng iyan ay pawang angkan ng kalapati. ayán sila at may naghahalikan, may nag-aanasan, may naglalambingan, may . . . . . .

Biglang napansin ang buhók ni Ester na

hawak ni Oscar. Sa pakikinig nitó sa tabil ni Gloria, ay nalimutan tulo'y ang buhok na nabunot sa noo ni Ester kaginang sila'y magulat sa biglang pagdating nilá Gloria at mga kasama.

—¡Nakul,—ang dagling dugtong ni Gloria.—¡Santa Clarang pinong-pino! ¿Anó ang hawak ni Oscar?

Ang lahat ng matá ay sabay na tumingin sa kamay ni Oscar.

—Buhok,—anang isá.

—Buhok nga,—ang patotoo ng isá pa.

Napangatlabi si Oscar. Noon pa lamang niya naala-ala ang buhok na kaniyang hawak.

Anyong itatago sana, nguni,t maliksing lumapit sa kaniya si Gloria, pinigilan ang kaniyang kamáy sakâ itinaas.

—Tingnáng ninyó, at mahabà,—aniya.

—Buhok babayi,—ang pagsiya ng isá.

—Buhok ni Ester, ang sabi ng ikalawá

—Hindî,—ang habol ni Gloria,—iyan ay buhók ni Oscar, at ang katunayan ay si Oscar ang siyang may hawak.

—Hindi gayon,—ang saló ng ikapat;—si Oscar ay hindî kulot, at siya'y walang buhók na

ganiyan kahaba. Ang buhok na iyang ay kulot at mahaba; sa makatwid ay hindî buhok ni Oscar. Dito ay walang ibang may buhok na kulot at mahabá kungdi bukob tanging si Ester; sa makatwid ay iyan ay buhok ni Ester.

—Tama na,—ang pakli ni Gloria.—Datapuwa't kung iyan ay buhok ni Ester, ¿ay bakit kayâ si Oscar ang siyang may hawak? Ang buhok na iyan ay na sa kamay ni Oscar; sa makatwid ay ari ni Oscar, kaniyang sarili.

—Ari nga ni Oscar,—ang sali ng isá,—nguni't... nguni't.., nguni't buhok ni Ester.

Biglang lumagapak ang tawanan.

—¡Aalis na ako!—ang dabog ni Ester.

Anyong aalis, nguni't siya'y malambing na pinigilan ni Gloria.

Sinamantala ni Oscar ang sandaling pagkalibang ni Gloria, dumukot sa lukbutan sa tapat ng dibdib ng isang puting panyong sutlâ, iniladlad, doo'y inilagáy ang buhok ni Ester, sakâ muling tiniklop at isinauli sa lukbutang pinanggalingan. Sa lahat ng itó ay walang ibang nakapansin, liban lamang kay Ester.

—¿Nabasag na nga bagáng totoo ngayón ang

«mandolina» ng Centro Escolar?,—ang tanong ni Gloria.—

—Hindi pa,—ang saló ng isá:—nagkalagot-lagot lamang ang kaniyang mga kuerdas.

Maingay na tawanan, nguni't si Ester ay tumadyak sa sahig, sakâ nagmaktol.

—¡Ganiyán ngâ,—ani Gloria.—Lalo kang gumagandá ngayong ikaw ay magsimangot. Tingnan ninyo siya: isinimà at pinakaliit-liit ang bibig, sapagkat nagmumualan ng hangin. Ikulubot mo sana ngayon ang iyong palabirong ilong.

—Iyan nga, iyan nga:—ang sang-ayon nang ibá.—Ikulubot niya ang kaniyang ilóng.

—Ayaw akó,—ang laban ni Ester.

—Ikulubot mo na sana,—ang payo ni Gloria.—Hindi na kita tutuksuhin, ikulubot mo lamang sandali ang iyong ilóng.

—¿Bakâ hindi?,—ang tanong ni Ester.

—Totoo,—ani Gloria.—Totoong-totoo.

—Totoo nga,—anang ibá.

—Hale,—ang payag ni Ester.—Ayán, o.—sakâ ikinulubot ang kaniyang ilóng.

Biglang lumagapak ang maingay na tawanan, at pati na nga ni Oscar at ni Ester ay napa-

sunod tuloy.

Sa malaking tuwâ ni Gloria ay niyakap na mahigpit si Ester sakâ ulit-ulit na hinagkan sa ilong.

—¡Bungsô! ¡Bungsu ko!,—aniya, samantalang hinahagkan.

Biglang pumasok si Gerardo.

Ang tawanan ay napipi; ang kasayahan ay dagling naparam.

KABANATANG VI

Dinaig ng munting pipit ang lawing hari ng bangis.

=: o :=

Palibhasa'y batid ng madlâ ang dulingas na pagmamataas ni Gerardo, kayâ siya'y walang kaibigang tapat.

Si Gerardo ay may masamang gawî. Kapág siya'y nalalamangán ng kaniyang kasama, maging sa yaman at maging sa dunong, ay kaniyang kinai-inggitan, at lagi ng pinagngingitngitan at sinisiraan sa harapan ng ibá: kapag kaniyang makakapantay, ay tinitikis sa tuwi-tuwi na at pinagpapalaluan sa lahat ng bagay; kapag dukhâ at nalalamangan niya sa dunong, ay kaniyang linulupig, inu-utus-utusan, at sinisigaw-sigawán sa lalong maliit na bagay.

Sa gayong dahil ay mabigat na lubhâ ang

kaniyang pakikisama at siya'y kinamumuhian sa lahat ng lipunan. Lalong lalo na si Gloria, magbuhat pa noong mabalitaan niyang ipinamamarali daw ni Gerardo na sila'y nagkakasintahan, ay kinasuklamán niyang gaya ng pagkasuklam sa karimarimarim na uwod. Sapol pa noon ay siya'y pinagbantaan ng ibukó sa unang pagkakasabid.

Si Gerardo ay tuloy-tuloy na pumasok sa kabahayang iyón, hindi man lamang pinansin ang madlang dinatnan, humarap kay Gloria, sa kâ yumukô, yukông parang nakatutuyâ.

—¡Masayang oras, marilag na Venus,—ang kaniyang bati.

Siya'y sinukatan ni Gloria ng isang maalipustang tingin buhat sa ulo hanggang paa.

—¿Anó po ang ibig ninyong sabihin sa salitang Venus?,—ang kaniyang tanong.

—Ang ibig ko pong sabihin,—ang tugón ni Gerardo,—ay ang inyong kamahalan ay siyang hari ng kagandahan dito sa lupa, gaya na nga ni Venus na siyang hari ng kagandahan sa langit ng mga diwatâ.

—Salamat po,—ang pakli ni Gloria;—data-

puwa't ipinaninikluhod ko sa inyong darakilang dangál, na sa ulî, at magpakailán pa man, sakaling akó'y inyong tatawagin, ay sabihin ninyo ang tunay kong pangalan. Ang pangalan ko po ay hindî Venus: akó ay si Gloria Lakandulâ at Laksamana.

—¡Kay sakit!,—ang bulong ni Oscar sa kaniyang mga kasiping.

—¡Siya'y natapalan!,—ang sang-ayon ng mga ito.

Biglang tinalikdan ni Gloria si Gerardo Sa kilos niyang iyón, kilos dakila, tuwid ang katawán, taas ang noo at mapaghari-hariang matá, ay ipinahalata niyang si Gerardo. ay waláng muntî mang kasaysayan sa kaniyang harapan.

Si Gerardo ay nangatlabi.

—¡Akó ay linibak!,—ang kaniyang bulóng.

Si Gloria ay lumapit kay Ester, parang waláng nangyaring anó mang sigalot, at ngumiti ng malambing.

—Ester,—aniya,—ipinasasabi sa iyo ni mang na ipagpaumanhin mo raw ang hindi niya pagdaló dito ngayón, laban sa kaniyang nais na parangal sa iyong anyaya.

—¿Bakit?,—ang tanong ni Ester,—¿Hindi ba siya paririto?

—Hindi, at siya'y sinisinat.

Si Gerardo ay muling lumapit kay Gloria.

—Ginoo,—aniya,—akó po'y inyong linibak.

—¿At anò? ang hamon ni Gloria.

—Akò po ay hindi nagbigay ng daan, upang akó ay inyong hamakin.

—Di malayong di bumagyò,—ang bulong ni Oscar sa mga kasama.

—¿Hindi ba kayò nagbigay ng daan, upang kayò ay libakin?,—ang pakli ni Gloria kay Gerardo.—¿Sa akalá ba ninyò ay hindi daan ng libak ang tawag na "marilag na Venus" sa isang babaying hindi ninyo dating kabiruan at kaulayaw?

—Maaari pong tawagin "marilag na Venus," —ang sagot ni Gerardo,—ang isang babaying sinisinta gabi't, araw.

—Kung gayòn,—ang mabalasik na hatak ni Gloria,—¿ay bakit hindi ninyò tawagin "marilag na Venus' ang kaawa-awang si Quintina, ang mapagtiis na Quintinang asawa ng bantog na Gerardo.

—¡Sinasabi ko na!,—ang sila't ni Oscar:—bagyò na iyàn.

—Nabasâ ang bagwis ng lawin,—ang sagot ng isà.

—Nabali ang pakpak,—ang sali ng isá pa.

Pinangdilatan ni Gerardo si Gloria.

—¿Bakit?,—ang kaniyang galit na tanòng.—¿Sino ang nagsabing si Quintina ay asawa ko?

Si Ester ay lumapit kay Gerardo, daop ang dalawàng kamay.

—Gerardo,—ang kaniyang samó,—maanong maglubay ka na.

—Hindi mangyayari,—ang matigàs na sagot nitò.—Ibig kong malaman kung sino ang nagsabing asawa ko si Quintina.

—¿At ipagkakailâ ba ninyò ngayon?,—ang salò ni Gloria.—¡Oh! Ang gawâ ninyòng iyan ay hindi daan ng libak; ang gawâ ninyong iyan ay daan ng tunay ng...... kalapastanganan.

Sakâ biglàng tinalikdàn si Gerardo. Nguni't hindi pa mandin siya nasiyahan sa gayòn, ay muli siyang hinaràp, sinukatan ng maalipustang tingin buhat sa ulo hanggang paa, sakâ humalakhak ng tawa, sabay pihit at talikod sa kausap.

—Hindî na bagyo iyan,—ang pansin ng isà.

—Iyan ay buhawi na,—ang salò ng ikalawa.

—At may kidlat pang kasabay,—ang sali ng ikatlò —Ang mga matà ni Gloria ay namimilansik ng kidlat.

—At may kasunod pang kulog,—ang dugtong ng ikapat.—Ang halakhak ng tawa ni Gloria ay mistulang kulog na may lamán.

—Oscar,—ang tawag ni Gloria,—hali na sa piano.

—Narito ang aking bisig, bungsô,—ang malambing na sagot ni Oscar, sabay lapit kay Gloria.

Ito ay umakbay sa bisig ni Oscar, at silang dalawa'y marahang tumungo sa piano.

Silà'y hinabol ni Gerardo.

—Ginoong Gloria,—aniya.

Si Ester ay maliksing lumapit kay Gerardo, at gaya kangina, ay pinagdóop ang dalawang kamay.

—¡Gerardo!,—ang kaniyang panikluhod.—¡Maglubay ka na sana namàn!

—¡Hangal!,—ang bulas ni Gerardo.—¡Huwag mo akòng linlangin.

At muling hinabol silà Gloria at Oscar.

—Ginoong Gloria,—ang muling tawag.

Si Gloria ay lumingon.

—¿Anó po ang ibig ninyóng isuyu ko sa inyóng kamahalan?,—ang kaniyang malambot na sagot.

—Ibig ko pong malaman,—ani Gerardo,—kung sino ang nagsabing si Quintina ay asaawa ko

—¿Bakit?,—ang matatag na tugon ni Gloria —¿Hindî bagá ninyó naringig? Akó ang nagsabing asawa ninyó si Quintina. Akó.

—Akala ko,—ang tuyâ ni Gerardo,—na ang mga marangal na Gloria at Ruben ay sila ang naging saksi sa pagka-kasal ko kay Quintina.

—¡Anóng laking kapaslangan!,—ang tugon ni Gloria.—Ang ibig ninyong sabihin, Ginoong Gerardo, ay hindi ninyo pinakikasalán ang kaawa-awang si Quintina, at dahil dito, ay siya'y hindî ninyó asawa, kungdi babayi lamang? ¿Kung gayón, ay bakit siya'y inyóng dinaya at pinagliluhán? ¿At alin ang langit at lupang hinki ninyo ipinangakò sa kaniya, noong inyong kasalukuyan binibihag ang kaniyang wagas na pagkadalaga? ¡Ay sa abâ ng mga

babaying napabibihag sa kamandagang hibó ng isang karimarimmarim na hayop!

—¡Inanitan!,—ang bulung bulungan ng madlâ.

—¡Linapa!,—ang dagdag ng ibà.

—¡¡¡Oh!!!,—ang buntong hininga ni Gerardo·

Si Ester ay madaling lumapit kay Gloria.

—¡Gloria ko!,—ang kaniyang samò.—¡Maawà ka na sa akin! ¿Hindi mo ba nalalamang siya'y pinsang buô ko, at parang kapatid na tunay? Sakâ ngayon ...... Hali na, hali na sa piano at sumaliw.

—Oo, halina,—ang sang-ayon ni Gloria.

Silá'y lumapit sa piano.

Si Ester ay agad naupô sa harapan ng piano at tumugtug ng isang mabilis at marikit na pasimulâ (preludio)

Si Gerardo ay maliksing lumapit sa piano, tinutop ang mga kalabitan, pinigilan ang mga kamay ni Ester sakâ siya pinangdilatan.

—Nenè,—ang kaniyang kagulat-gulat na bulas,—Huwag mong kalampagin ngayón ang iyong kumakapak na tamból. Ibig kong makausap ang marangal na Gobernadorang nabubungad sa malapit na halalan·

—¿Naringig ninyó?,—ani Gloria sa madlang kaharap.—Itong mahal na Ingeniero ay talagang ingeniero nga sa mahirap na karunungan pagdustâ sa mga babayi.

—Walâ po akong ginawâ,—ang tugón ni Gerardo,—kungdî ang kayo'y tawagin kong Gobernadora, palibhasa'y hayag na kayó po ay magiging asawa ng Doctor Ruhen na magiging Gobernador nitong lalawigan. Datapuwa't kayo ay napakamalupit sa akin: akó ay tinawag ninyóng kamandagan hayop, at......

—¿At anó?,—ang sabat ni Gloria.—Kamandagang hayop ang tawag sa isang lalaking humihimok, bumibihag at dumadayá sa kahinaan ng isang babayi, upang busugin lamang ang kaniyang mahalay na pita. Hinimok ninyó ang kaawa-awang si Quintina, at ng siya'y nakabihag sa inyong mga masasarap na pangakò, ay siya'y inalipin ninyo, pinaglupitan sa salitâ at sa gawâ, at bagá ma't siya'y marangal, ay ikinahihiya ninyóng ipakiharap sa madlâ, na tila waring siya'y isang babaying taksil...... ¡Oh, Ginoong Ingeniero! Ang gawâ ninyóng iyan ay walang makasukàt na pangalan! ang

gawâ ninyong iyan ay kabilâ pa ng lalong karimarimarim na kapaslangnan. Dapat ninyong malaman na si Quintina ay hindi taksil: siya'y isang martir, martir ng katampalasanan at halay ng isang lalaking ganid.

—Linamog ang kaniyang mga laman at butó,—ang bulung balungan ng mga kaharap.

—¡Ako'y linibak!,—ang ungol ni Gerardo.

—¡Gloria, mahabág ka na sa akin!,—ang kahambal-hambal na samò ni Ester, kasabáy ng luhang bigláng tumalon at namalisbis sa kaniyang mga pisngi.

Si Gloria ay tumangis din.

Ang mga ibáng kaharap, lalo pa ang mga babayi, ay kulang lamang ay mangapatangis din. Si Oscar ay nagngingitngit ng galit.

—¡Patawad,—ang kahambal-hambal na hibik, ni Gloria kay Ester.—¡Ako'y iyong patawarin Neni ko! Hindi mo lamang nalalaman. Ang lalaking iyán ay ako'y siniraan ng dangal at puri sa buong bayan. Ipinamamarali niya sa balang makausap, na akó raw ay kaniyang kasintahang matalik, bago'y siya'y kinasusuklaman ko at hindi ko man siya ibig makita. At hindi

pa siya nasiyahan sa gayon, ay nakita mo nga, pagpasok na niya dito kangina, ay ako'y kaniyang linibak at tinawag na "marilag na Venus", bago'y nalalaman niyang si Venus ay sagisag ng halay sa piling ng mga diwatà, at dahil sa gayón ay siya'y inilalarawan ng hubô at hubad. ¿Anó kayâ ang palagáy niya sa akin? ¿Anó at akó'y hinamak ng gayón? Makailong hinatak akó, nguni't siya'y, hindi ko pinatulan, sinupil ko ang aking pagngingitngit, siya'y aking iniwasan at inilagan, ala ala ko'y bakâ nga sakaling dito'y magkaroon ng sigalutan. Bagá ma't akó'y kaniyang hinamak ng walang munting dahilán, ay akó'y nagtiis at parang walang anó man sa akin, alang-alang lamang sa pagmamahal ko sa iyo at sa alang-alang ko sa mga kaharap. ¡Tiniis ko ang hapdî ng kaniyang paglapastangan, akó'y ngumitî at lumapit sa piano, upang sumaliw, nguni't ako'y muli niyang tinugis, muling linibak; muling hinamon.... . ¡Es ter!

¡Maanong awatin mo ang iyong pinsan!

—Sinabi po ninyó,—ang sabát ni Gerardo kay Gloria,—na si Quintina ay martir ng katampala.

sanan at halay ng isang lalaking ganid.

—¡Gerardo!,—ang hibik ni Ester.—!Maanong nahahabag ka na sa akin!

Sakâ niya hinawakan sa kamay, at anyong itaguyod sa kaniyang silid, nguni't biglang binaltak ni Gerardo ang kaniyang bisig, kaya't si Ester ay napatapon at kaunti ng marapâ.

—¡Ulol!,—aniya.—¡Pabayaan mo akó!

Sakâ muling humarap kay Gloria.

—Sinabi po ninyó,—ang kaniyang madiing ulit,—na si Quintina ay martir ng katampalasanan at halay ng isang lalaking ganid.

Pinahid ni Gloria ang kaniyang luhang namamalisbis. Pinangdilatan si Gerardo ng halos lumuwâ ang nanglilisik at kakila-kilabot niyang mata, sakâ nagsalitâ ng madalang, malakás, mandin at kagulatgulat.

—Oo po, Ginoong Ingeniero,—aniya,—oo po, at sinabi ko nga. Sinabi ko na si Quintina ay hindî taksil, si Quintina ay martir na tunay ng inyó pong masidhing halay at katampalasanan. Si Quintina ay maaaring humalobilo sa amin dito, palibhasay babaying marangal, malinis at dakilang kaupwa namin. Datapuwa't kayó, kayó pô,

Ginoong Ingeniero, ay hindi kayó maaaring humarap sa amin, ng hindi tututol na mahigpit ang aming karapatan at puri, sapagka't kayó ay hindî namin kapantáy, kayó pô ay napakababang totoo. Kayó pô ay bagay lamang doon sa ilalim, sa kailaliman, sa labak, sa pusali, upang maglublob sa burak, kasama ng mga kalabáw at baboy.

—¡Gloria!,—ang tangis ni Ester.—¡Gloria ko! ¡Halina sana!

Sakâ binatak sa kamay tungo sa kaniyang silid.

Ang tabil ng mga dalaga't bagong taong doo'y kaharap ay biglang napipi at nangilabot sa nangangatal na tingig ni Gloria. Nakita nilang bumigat na lubhâ ang sigalutan.

—¡Sayang!,—ang buntong hiningá ni Gerardo.—¡Sayang at walâ isa mang lalaking managot sa babaying itó.

Si Oscar ay maliksing napagitnâ at humarap kay Gerardo.

—Mairoon,—aniya.—May lalaking nananagot kay Gloria: akó.

At dagling dinukot sa lukbutan ang kaniyang

munting kalupi, binuksan at kumuha sa loob ng isang "tarheta·"

Si Ester ay biglang lumapit sa kaniyang pinsan, sakâ niyakap.

—¡Gerardo!—ang kaniyang buntong hiningá.

—¿Kayó po?,—ang tanong ni Gerardo kay Oscar.

—Akó nga,—po, ang tahimik na sagot nitó. —Tangapin ninyó ang aking "targeta," at ako'y naghihintay abahín sa lahat ng oras.

Si Gloria ay maliksing lumapit kay Oscar at inagaw ang "tarhetang" inia-abót nitó kay Gerardo.

—Oscar,—aniya,—huwag kang sumunod sa bangin malalim na kaniyang kinaroroonan. Dakilang lubhâ ang iyong kalagayan, at hindi ko pahihintulutang ikaw ay lumusong sa labák na pinaglulubluban ng karimarimarim na kalayang iyan.

—¡Ginoong Gloria!,—ang bantâ ni Gerardo.

—Dinaig ng munting pipit ang lawin hari ng bangis,—anang isang binibini.

—Huwag pô kayóng mainip, Ginoong Ingeniero—ang patuloy ni Gloria.—Ituro ninyó ang pook at oras na kung saan ninyó ibig na tayo ay

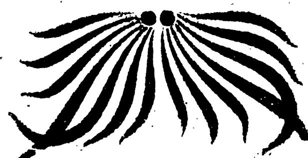
magsingilan at magbayaran ng utang at pautang ng isá't isá, at asahan ninyóng makikipagkita sa inyo at magdádala ng matibay na "lático" ang aking sota.

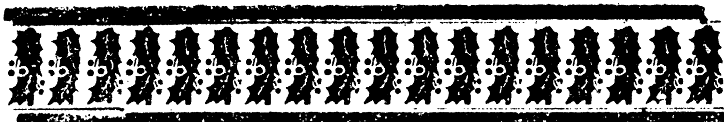
—¡Sumpâ ng ..., ang angil ni Gerardo.

—¡Ah, tunay po!,—ang nakangiting patuloy ni Gloria.—Lubháng malaking kabutihan ang magagawâ sa inyó ng sotang aking nabanggit. ¿Nalalaman ba ninyo kung bakit? Siya po'y datihan at sanáy na sumupil at magturò sa mga kabayo at kalabaw na simarón:

—¡¡¡Lalo kang simarón!!!,—ang sigaw ni Gerardo, sabay handulong kay Gloria.

Si kápitang Luis ay biglang dumating.

KABANATANG VII

Kahapon Ngayon at Bukas

—¿Anò yoon?,—ang tanong ni kapitang Luis.—¿Anó ang naringig ko ritong anaki'y sigalutan?

Yaong kagulat-gulat na sigalutang sumimbuyó doon sa loob ng masiglang kabahayán ay naampat pagdaka sa biglang pagdating ng kagalang galang na matandâ.

Yaong mga mukhâ at anyóng larawan ng galit, larawan ng sakunâ, ay maliksing nangakapagbihis ng gayák na tuâ, gayak na luwalhati. Bukod tanging si Gerardo ay siyang hindi nakapagbago ng anyóng masungit, palibhasa'y talagáng mahigpit ang galit na naghari sa kaniyang kalooban, at siya'y waláng sapát na lakás

na maipanupil sa simbuyó ng kaniyang sariling damdamin.

—¿Anó yaon?,—ang ulit na tanong ng matandâ.

—Waláng anó man, itá'y ko, —ang malambing na sagót ni Ester. —Pinag-uusapan lamang namin ang kapusakalán nong kaawa-awang aso mong Negrong namatay kanginang umaga.

—Kung ako,y hindí nagkáriringgán,—anang matandâ, —ay tila waring nairinig ko rito ang salitáng "simarón."

—Oo ngâ, itay, oo ngâ at . . ¿at hindí nga ba totoo? Ang nasirang si Negro, kung tumatahól, ay mukhang buayang balo, mukhang . . . mukhang simarón, ¿anó itay?

Lumagapák ng tawa ang madlang na ngaroon.

—Kaawà-awà namán yaóng aking Negro,—anang matandâ.—Gayóng kabait, gayóng pagmamahal ko, ay hindi na nagpakundangang . . . .

Saká inirapan si Gerardo: parang ipinaala-ala sa kaniya yaong kaawa-awang asong pinalo niya ng binalatak (martillo) sa ulo ka ginang umaga.

—Pabayaan mo, itay,—ang amò ni Ester. —Siya'y ipagluluksa ko, ipagpapaduplo ko ng siyam na gabi, sa katapusán ay maghahandâ

pa akó ng masaráp na pansit, at hindî akó magaalis ng luksâ hangáng di akó makatagpô ng kaniyang magiging kahalili. May nangakong magbibigay ng asò sa akin, mainam at hindi itim na gaya ng nasirang si Negro.

—¿Ano ang kulay ng balahibo?,—ang tanong ng matandâ

—¿Kung anó ang kulay?

—Oo, ang kulay.

—Kulay..... kulay "verde," itáy.

Muling lumagapák ng tawa ang naroon.

—Sakâ... sakâ hindi mukháng simaron,—ang patuloy ni Ester,—siya'y mukháng......

—¡Mukháng kalapating inakáy!,—ang sabat ni Gloria.

Ang lahat ay nagtawanan

—¡Abá langit!,—ang manghà ni kápitang Luis, pagkakita kay Gloria.—¡Anong laking dangal dito sa bahay! Narito palá ang maluningning na bininining Gloria Lakandula, ang marilag na babaying magiging darakilang putong ng aking mga mapalad na uban.

—¡Hem! ¡hem!,—ang tuksó ni Ester, sabáy kulubot ng kaniyang ilóng.

—Kápitang Luis,—ang tugon ni Gloria,—lumálaki pong lubhâ itóng kaliitan, sa tuing maringig ko sa inyóng mga labi ang salitàng ako'y siyang magiging palamuting putong ng inyong mga uban.

—Salamat, bungsô,—ang pakli ng matandâ.

—¡Mamanugagin nga?,—ang bulong ni Gerardo.—¡Akóy naiinis dito

Sakâ siya umalis ng waláng paalam.

—At ang Ginoong Oscar Dimatinag,—ang patuloy ni kápitang Luis,—ang bantog na binata, ang magiting na Abogadong may maligayang pag asa sa panahong sasapitin.

—Salamat po, baga ma't alangan sa akin ang gayong parangál.

—¡Anóng pagkálalaking papuri!,—ang saló ni Ester.—¿At sa akin, itáy, sa abáng si Ester, walâ bang parangál na gaya ng mga ipinagkaloob mo sa marilag na Gloria at sa magiting na Oscar?

—¿Sa iyo ba, Nenê?

—Oo, itay, sa akin.

—Ikaw,—ang sali ni Gloria,—ikaw ay siyang bulaklak ng kagandahan dito sa dulong

Silanganan.

—Ikaw ang hari ng tapang at lakas na bumabaka sa karurukan ng makapangyarihang pag-ibig,—ang silat ni Oscar.

—Ikáw ang sibol ng lalong mátamîs na lambing,—ang ulit ni Gloria.

—Ikaw ang darakilang diwatang tumawag ng birò, pangarap at kahalingán sa nais na pansuyò habang buhay sa isang dinadalanginan,—ang patuloy ni Oscar.

—Bayaning insurrecta, laban sa lahat ng kalapati at batobató, magiting na Abogada at marangál na tanungan nitong lálawagan,—ani Gloria, sabay kindat sa mga kasama.

Lumagapak ang tawanan.

—¡Kinubà ninyó akó ah!,—ang sagot ni Ester.—¿Iyan bagá ang sinasabi ninyong parangal sa akin? ¿Iyan bagá ang hinintáy-hintay kong maligayang binyág sa akin?

—Hindi binyág, kungdi kasál,—ang sabat ni Gloria.

Muling lumagapak ang tawanan.

—¡Kay sasayáng mga batà nitó!,—ang buntóng hiningá ng matandâ.—Halina, halina kayó

at tayó'y mag-ingay ng kaunti. Ayán si Oscar at tutugtóg ng pianó, at sasaliw namán sila Gloria at Ester

—Halina,—ang sang-ayon ni Oscár.

—Halina,—ang payag ng karamihan.

—Samantalang hindî pa dumáratíng si Ruben,—ang patuloy ng matandâ,—ay saliwin ninyo, at para na lamang ninyóng sinasanay ang "Kahapon Ngayon at Bukas" ni Laureto Leotonini.

—Ang "Kahapon Ngayon at Bukas,"—ang pakli ni Oscar,—ay isàng "melodiang" dapat saliwan ng piano, violin at violonchello.

—Si itáy,—ang sahod ni Ester,—ay magaling tumugtog ng violonchello. at maaaring idayo kahit saan, kahit pa man sa "Conserbatorio Musical sa Nápoles.

—Nene.—ang bati ng matandâ,—pabayaan mo na namán ang ibá, at huwag ikáw, ang magsalitâ ng ganiyan.

—Talagá pó namáng totoo,—ang patunay ni Oscar.—Bagá ma't mahabá ng panahon ang lumipas, ang inyóng violonchello ay malambing pang umaalingawngáw hanggá ngayon sa ma-

ligayang kabahayan ng palacio sa Santa Potenciana sa Maynilà.

—At uma alingawngáw pa rin,—ang saló ni Gloria,—sa lahat ng pook nitong lalawigan.

—Ngayón ay akó ang kaniláng kinubà,—ani kapitang Luis.

—Magtiis ka, itay,—ang payo ni Ester,—Ikáw ang may bahay, at dapat kang.......

—Siya,—ang payag ng matandâ—papaliksâhín ko, kung akóy maaari pa. D tapuwát ang ibig ko sana, ay kayo'y sumaliw na parang .. cristiano, hane. ¿Sino ang tutugtog ng violin?

—Akó, itay,—ang saló ni Ester.

—¿Ikáw na namán?,—ang sabat ni Glaria.—¡Ibig mo namáng pakyawing lahat ah! Sasaliw ka na, ¿at tutugtog ka pa ng violin? ¡Sukat na namán ang mataginting mong "mandolina."

Nagtawanan ang lahat.

—Kayó na nga lamang ang bahalà,—ang payag ni Ester.—Ibig ko sana ay pati piano at violonchello ay akó pa rin ang tumugtog eh.

Muling nagtawanan ang madlâ.

—¡Kay sasayá natin!,—anáng matandâ,—¿Sino ang tutugtog ng violin?

—Ayon, si Salomé,—ani Gloria·

—Ang bantóg na "profesora" sa violin;—ang papuri ni Ester.

—¿Akó ba namán ang kukubain ngayón?,—ang sagot ng tinawag na Salomé.

—Hindî ka kukubain- bungsô,—ang tugon ni Ester.—Ikaw ay ilulukIok sa.....

—Sa sungay ng buan.—ang patuloy ni Glòria. Sakâ kinuha ang violin sa ibabaw ng piano at ibinigay kay Salomé.

—Ang kagandahan ng inyong kalooban ay siya na sanang maging kapupunán ng aking mga kakulangán,—ang sagot nitó.—Akòy hindî lubhang sanay na......

—¡Maanong lagariin mo na lamang!—ang sabat nî Ester —¡Ke dami mo pang kuntil-butil! Nalalaman naming ikáw ay talagáng pangdayong gaya ng itay ko.—Sabay kulubot ng ilong.

Malakas na tawanan.

—¡Binalasbas na namán akó!,—ang tugon ng matandâ.—Siya, pagbutihin ninyó anâ saliw, ¿ha?

—Akó,—ang saló ni Ester,—ay sasaliw na parang isang "sirenang" sisilâ ng isang Abogado

at Doctor sa Leyes, na naglalayag sa isáng dagat na waláng pangpang.

—¡Aray!—ani Oscar.

—At akó,—ang sali ni Gloria,—ay sasaliw na parang isáng . . . . . .

—Isáng Doctora at nabubungad na Gobernadora,—ang sabat ni Ester sabáy kulubot ng ilong. Malakás na tawanan ng lahat.

—¡Namán!,—ang tutol ni Gloria.

—Lunukin mo na iyán,—ang patuloy ni Ester,—at bayad lamang sa mga inutang mong mga kala,pati at bato-bató.

Muling lumagapak ang tawanan.

—¡Kay sasayáng mga batà,—anáng matandâ Sakâ binuksán ang "partitura ng isang tugtugin.

Paliksahin natin,— angkaniyang dugtong. Sila'y tumugtóg ng isáng marikit na pasimulâ. Kalugod-lugód ang magaláw na pagsasálimbáyan ng piano, violin at violonchello. Bawa't isáng "notang" ipinupukol noong malalambing na cuerdas ay nagháhatid ng li mahulilip na tuà sa pusong nakikiramdám.

Pagdaka'y sumilát ang matagingting na saliw

ni Gloria at ni Ester. Ang kaniláng kaaya-ayang tinĝig ay anaking laan lamang sa mga malalaking lamayán ng mga diwatang turò ni Apòlo sa bundok ng Parnaso. Kung minsa'y lumakás na kagulat gulat, kung minsa'y huminang anaki'y hinahagod; Kung minsa'y may galit na kalagim-lagim; kung minsa'y malambing na tigib ng walang katapusang pag-ibig; kung minsa'y malumbay na parang tagulayláy; kung minsa'y masiglang anaki'y awit ng pagtatagumpay, alinsunod sa kahulugán ng salitang isinasaliw, at sa lahát ng itó ay magagalaw na nagsasalimbayang tila waring iniipo-ipo sa paghahabulan at paglalaruan kahalobilo ng mĝa maramdaming piano violin at violonchellong anaki'y sadyang ipinakilubib sa kaliga-ligayang tinĝig ng dalawang binibini. Narito ang saliw.

——o——

KAHAPON NĜAYON AT BUKAS

——o——

KAHAPO'Y si Inang Bayang Filipinas
saganà sa yamang waláng mákatumbás;
KAHAPON ay layâ lahát niyang anák,
pawang mga busóg, pawang malalakás.

NĞAYO'Y nararatay, maghingalô halos,
ang tangis ng abá'y kakilakilabot;
NĞAYO'Y pawang gutóm ang anak na irog,
sa sariling bahay silá ang busabos.

———o———

BUKAS pamimitak ng unang liwayway,
babangon si Iná kasabáy ng araw;
BUKAS magsasabog sa anák na tanán
ng biyaya't lakás, tuwa't kalayaan.

———o———

—¡¡¡Muy bien!!! ¡¡¡Muy bien!!!,—ang sigawan ng maraming taong nananhik sa hagdanan, kasabay ng maingay na palakpakan.

—¡Bah!,—ani Gloria.—May mga nanunubok palá sa atin.

—Naringig ko ang tingig ni Ruben,—anang matandâ.

Sila'y anyong magsisilabás, nguni't nakasalubong na nilá sa pintuan silá Rubén at ang kaniyang maraming mga kasamaháng pawang nagsipasok sa kabahayán, at sampo pa ni Gerardo ay kanilang kasunod.

—¡Si Rubén ngâ!,—ang buntóng hiningá ni Gloria.

—¡¡¡Rubén!!!,—anáng lahát na doo'y dinatnan.

Si Rubén ay humalik ng kamay sa kaniyang amá, kinamayán si Gloria ng ubos lugod at lambing, hinagkán ng buong tuwâ at pagmamahal si Ester sa noo, niyakap ng di karaniwang siglá si Oscar at kinamayán ng taimtim na lugod ang lahát no doo'y dinatnán.

Ang mga kasamahán ni Rubén ay pawang mga taong litáw na nagsipagbuhat pa sa ibát-ibáng bayang sakop noong lalawigan at nagsisalubong kay Ruben buhat pa sa Maynila, upang mangaunang magparangal at magbigay ng masayang oras sa kanilang mutyang kaibigan, dahil sa pagtatamó niya ng dakilang katibayang Doctor sa Panggamot

Gayon na lamang ang mga kasayahan at ingay ng mga pagbabatian.

Si Ruben ay isang makisig na binatà, kasingtaas ni Gerardo at nakakawangis pa ng kaniyang pagmumukhâ, lalo't nagkaka-ayos ang hawi ng kanilang buhók at sila'y kapuwa nakabihis ng itim noong gabing iyón. Ang

kaibhán lamang ni Gerardo kay Rubén ay ang marikit na kilay nitó, ang kaniyang maamong mata at ang tila waring nakangiting bibig, na di gaya ng kilay ni Gerardo na halos magka-abot sa gitnâ ng noo, may sukáb ang matá at tila waring nakatutuyáng bibig. Datapuwa't ang kaniláng mga noo, ilóng, babà, hugis ng mukhâ bikas at lakad ay talagáng waláng pinag ibhán.

—¿Sino ang mga tumatalindaw dito?,—ang tanong ni Rubén.

—¿Marikit ba, o hindi marikit?,—ang saló ni Ester.

—Hindî,—ang sagot ni Rubén.—Hindî marikit.

—Kung gayón ay hindi akó ang tumatalindaw,—ani Ester, sabáy kulubot ang ilóng.

—Eh lalò ng hindî akó,—ang sali ni Gloria.

—¡Abá marikit!,—ang habol ni Ruben.—¡Nakú, napakarikit!

—¡Ayan!,—ani Ester.—Kami ni Gloria ang sumasaliw eh. Kapag marikit, ay huwag ka ng magtanong at asahan mong kami na ngà.

Nagtawanan ang lahát.

—Ulitin ninyo, ulitin,—ang hiling ni Rubén.
—Ulitin ngâ, —ang sang-ayon ng ibá.
—Ulitin,—ang utos ni kápitang Luis.
Tinugtog na mulî ang pasimulâ, at muling sumaliw sila Gloria at si Ester.

Narito ang ulit:

———o———

KAHAPON NGAYON AT BUKAS

———o———

KAHAPO'Y si Inang Baya'y nakangiti;
KAHAPO'Y masiglá't linuluwalhatì;
KAHAPO'Y malayà ang diwà ng Lahì;
sa sariling buhay siya'y naghaharì.

———o———

NGAYO'N ay nagluksá't, nasa isáng sulok;
NGAYO'Y tumatangis at naghihimutok;
NGAYO'Y ang kaniyang kamáy ay may gapos;
ang diwà ng Lahi'y mistulang busabos.

———o———

BUKAS ay ang gapos kusang lalagutin;
BUKAS ay ang luksa'y kusang huhubarin;
BUKAS ay papanaw ang lahát ng dilim,
si Ina't ang Lahi'y sakâ luluningning.

——o——

—¡¡¡Muy bien!!! ¡¡¡Muy bien!!! —ang sigawan ng lahát.

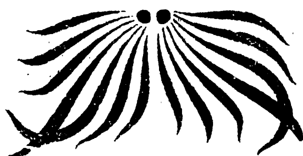
—¿Bakâ ibig pa ninyo?,—ang tanong ni Ester.

—Ibig pa nga namin eh,—ang sagot ng karamihan.

—Hintay muna,—ang tutol ni kápitang Luis.— Naghihintay ang hapunan at ..... naiinip na ang mga sikmurà. ¿Anó ang inyóng palagay?

—Halina,—ani Ruben.—at dini sa hapag na natin ituløy ang "KAHAPON NGAYON AT BUKAS.

—Halina, halina.—ang sang ayon ng lahat.

KABANATANG VIII

Hapunan at Talumpati

¿Sabihin pa kayà ang kasayahang umiral sa hapunang iyon? Ang mga nagkasalo-salo, ay pawang mga magkakaibigan, at ang karamiha'y mga magkakamaganak pa. Gayón pa may mawiwikà naung nagkapinsan sa linigid-ligid ng mahabang hapag na iyon ang ipinakikipamayang lakás, dangál at katalinuhán ng buong lalawigan, sapagka't doo'y nagkalipunang binuklod ng matalık na pagmamahalan ang lahat na magigıting na mahihırap, márurunong at mayayamang pinaka-haligı at suhay ng buhay sa lahat ng bayang sakóp noong nasabing lalawigan.

Doo'y walang anó mang pagkukunuarı, walang talıpandás na kahinhinang gaya ng karani

wang makita sa mga darakilang lipunang anaki'y tunay na 'carnaval", na kung saan nagkakabalobilo ang mga maririkit na "mascara', at nagpapainamang balatkayô, maging sa ngitî at maging sa salitâ.

Sa hapunang iyon ay pawang pagtatapat, pagmamahalang taimtim at saganang kaluwalhatian ang umiral. Bukod tanging si Gerardo ay siyang nagsasalitâ ng anak'y pilit lamang: nagdidilim ang pagitan ng kaniyang kilay, at tila waring may malaki at mabigat na bagay na dumadagán sa kaniyang pagiisip.

Subali't sa harapan naman noong kalagim-lagim na anyô ni Gerardo, ay masayáng naglalarô ang malambing na tabil ni Ester. Napanahunan at napalapat ang kaniyang mataginting na "mandolina" kaya't sari-saring maririkit na tugtugin ang kaniyang sunod sunod na binitawan, mga tugtuging lalong dumarakilà, sa tuwing salimbayin ng matinis na saliw ni Gloria, si Gloriang pinakadiwatà noong maligayang lipunan.

Ang naglutò ng hapunan ay isá sa mga pinakabantog na " cocinero" doon sa lalawigan, ngunit ang gumawâ ng" menú", sa makatwid, ang pala-

tuntunan ng mga pagkain, ay dili iba't kungdi si Ester, kaya't lumabas na maayos.

Narito ang

MENU

1—Sopang "Eleili (I at i)
2—Pucherong "Balintawak"
3—Apahap "Gobernadora"
4—Pabong "Gobernador"
5—Talabang "Abogadong palakâ"
6—Mayang "Mandolina"
7—Lechon "Isurrecto"
8—Lapulapong "Pag-ibig"
9—Usáng "Independencia"
10—Sari-saring matamis "Ng pusò!"
11—Champagne "Talumpati!"
12—Sorbeteng "Kasalan!"

———o———

Bawa't makabasa ng nasabing "menu" ay napapatawá ng di gayón lamang.

—Masarap nga sana ang ating "menu",—ang paltik ni Gloria kay Ester,—nguni't ang pintas ko lamang ay walang inakay ng kalapati.

—Wala ngang inakay na kalapati,—ang tugon ni Ester;—subali't may pabong gobernador

dunong. Dahil dito, sakali mang ako'y madulás at mabuwal, dala ng aking lupaypay na katandaan, ay hinihintay kong ako'y inyóng itayô, at paka asahan ninyóng bagà ma't ako'y gumugupù na, ay dadamay din akó at hindi hihiwaláy sa inyo magpahanggang sa libingan.

Masigabong palakpakan ng mga kaharap.

«Ngayong ako'y pinalad na mapasalamuha sa inyó,—ang patuloy ng matandâ,—ay lumuluksó yaring pusò sa malaking tuà, sapagka't sa inyong masasayáng ngitî, matatalas na tingín at malagablab na pag-iisip ay namamanaag ang ligayang pangakò ng panahong sasapitin. Kung anó ang kahoy ay siya rin ang tatal; kung anó ang punò ay siya rin ang bunga; kung anò ang binhî ay siya rin ang ani. Ang ibig kong sabihin, ay yayamang kayó ay pawang mga matangkakal, mga makabayan at mga pantás, ang inyong mga supling ay lilitaw din mga matangkakal, makabayan at pantás, at ang mga supling ninyong iyan paka-asahan ninyó, ang mga supling ninyóng iyan, ay silá ang babawì at magtatayô ng kayamanan, puri at dangal na ibinagsak ng mga ilang taksil sa ating darakilang Lahì.

Mahabang palakpakan.

«May sakit ang ating bayan,—ang dugtóng ng matandâ —Kailangang tayo'y pumukaw at siya'y bigyan ng lakas, upang makabangon sa pagkaratay. Dalawá ang sibol ng lakás ng bayan: una'y ang kayamanang salapî at karunungan, at ikalawa'y ang kayamanang yabong at dangal ng Lahi. Ang kayamanang salapi at dunong ay ibinibigay ng matiyagáng kasipagan, nguni't hindî iyong kasipagang lumulupig sa mga maralitâ, kungdi iyong kasipagang marunong magbigay ng karapatan sa lahat, iyong kasipagang nagiging matibay na bigkis ng mga mayayaman at mahihirap, upang sila'y magyakapáng parang tunay na magkakapatid, at magdamayán sa hapis at sa tuà, sa kariwasaan at sa kahirapan, sa kabuhayan at sa kamatayan.

Anyóng papalakpak ang lahat, nguni't sila'y biglang natigilan, dahil sa dagling patuloy ng matanda:

«Ang kayamanang yabong at dangál ng Lahi,—aniya,—ay ibinibigay naman ng pag-ibig nguni't hindi ang pag ibig na naglililo sa isáng kaawa-awang babayi, at hindî rin namán ang

pag ibig nagkakántuló sa dangal ng isáng lalaki at lalo pang hindî iyong pag ibig na "balimbing" na may mukhâ saan man mapaharap; hindî iyong pag-ibig na "giringpulá" na humaharap sa balang panggalingan ng hangin; kungdî iyong pag-ibig na wagas, marangal, taimtim at malulugdin; iyong pag ibig na nagbubuhol sa dalawáng hiningá upang magkadugtong; iyong pag-ibig na bumibigkis sa dalawáng pusò upang magkayakapang matalik; iyong pag ibig na nagbububô sa dalawáng kaluluwa upang magkaisa; iyong pag ibig na humaharap sa dambanà ng Maykapal upang ipangakò ang banal at walang kupas na pagmamahalan hanggang sa libingan.

Maingay at mahabang palakpakan.

—Lunukin mo iyan,—ang anas ni Oscar kay Esetr na kanyang kinakanan

«Dahil sa gayón,—ang patuloy ni kapitang Luis,—at ng upang makabangon ang bayan sa kaniyang pagkaratay, ày kailangan lubos: una, kayong mga mayayaman at marurunong ay magpakasipag at makipantay at makikapatid sa mga dukha at mangmang; ikalawa, kayong mga dalaga't bagong tao ay pumili ng inaaka-

là ninyóng may wagas, taimtim at malugod na pag ibig sa inyó, di kailangan mayaman ó dukhâ man, huwag na di marangal, mabait, masipag at di gumon sa mga "vicio", at kayo'y mangag-asawa na sa madaling panahón, upang kayo'y makasuyo sa bayan at mahandugán ninyó ang Làhi ng marami, matatabâ, malalakas, mga pantas at matangkakal na mga anak.

Palakpakang halos hindi matapos.

Kinurot ni Gloria sa hità si Ester na kaniyang kinakaliwâ.

—Ang dalaga ó bagong-taong magpalipas ng panahón at di mag-asawa hanggang sa tumandâ, ay hindi tunay na alagad ng Maykapal. Ang wikà ng Maykapal ay ganito:—"Crecite et multiplicamini" (Magsilaki at magpakadami kayó.) ¿Ano't hindî ninyó tuparin itong mahigpit na bilin ng Maykapal? Ang dalaga at bagong-taong hindî mag-asawa ay waláng pinag-ibhán sa "higuerang" isinumpâ ni Jesus: nagdadahon lamang, datapuwa't hindi nagbubunga. Ang dalaga't bagong-taong hindi mag-asawa, ay waláng maisusuyò sa Lupang Tinubuan. ¿Mabibili kayâ ninyó ng yutà-yutà mang piso bawa't isang

anak? Akalain ninyóng bawa't isáng sanggol na maihandog ninyo sa Lupang Tinubuan, ay isáng matibay na suhay ng ating mithing pagsasarili.

Matunog na palakpakan.

Mag-asawa ka na,—ani Gloria kay Ester, sabay kurót sa hità.

—¡Aray nakuuu!,—ang daing ni Ester.

—¡Hinog na hinog!,—ang bulong ni Oscar.

—¿Ang alin?,—ang tanong ni Ester.

—Ang talumpati ni kapitang Luis,—ang sagot ni Oscar.

—Kaya palá nasarapan mo ah,—ang pakli ni Ester, sabay kulubót ng ilóng.

Itinaas ng matandâ ang kaniyang singgalon.

—Naghahandog akó,—ang kaniyang patuloy: una, sa pagdating ng anak kong si Rubén; ikálawa, sa wagás na pag-ibig na nagbibigay ng lakás sa bayan; at ikatló, sa pagsasariling buhag sa lahat ng oras ng Lahing Filipino.

Palakpakan na namán.

Muling nangataas ang mga singgalong, sakâ nagsipagbalik sa hapag na pinangalingan.

Si Rubén ay timindig.

Hindi akó nagkamali,—aniya,—sa sinabi

kong tayo'y makapupulot ng malinamnam na bunga sa malabay na talumpating ating naringig Ngayón ay magsasalitâ naman ang isang dalagang, kung bantog man sa yaman at dilag, ay lalò pa namán sa timyas ng mabining kaloooban. Siya'y isang darakilang Reina. Ikinadádangal kong iharap sa inyó ang marilag na binibining Gloria Lakandula at Laksamana.

Masigabong palakpakan.

Si Gloria ay tumindig.

--Mga Ginoo:,—ang kaniyang pasimulà.— Kailán pa ma'y hindi ko dinamdam ang puról niaring pag iisip at ang bagal niaring dilà, na gaya ngayong ako'y mahirang na magsalita dito sa matalinong lipunan. Nais ko sanang matumbasan ng isang maluningning na talumpati ang nakasisilaw na dunong ng mga kaharap, datapuwa't mahinà akóng lubós, walang bagwis ang pahat kong pag-iisip kaya't kahit anóng luksó ang aking gawin, ay hindi mandín akó makaaabot sa libis man lamnng ng inyong matayog na kapantasan. Tunay at akó'y may kaunting na mumungan kung ang pag-uusapan sana ay hinggil sa mga inakáy na kalapating naghihi-

niksikan, (nagtawanan ang madlâ at kinurot sa hità ni Ester si Gloria) Subali't kung gaya ngayón, na pawang malalaking bagay ang mga kailangan ihayág, mga kásinglaki ng bunying Doctor na ating pinasasalubungan ngayon, mga kásinglaki ng magiting na hinihirang na maging Gobernador nitong lalawigan, ay dinaramdam kong lubhâ ang ako'y walang kayang iparangál sa kaniya, liban lamang sa taimtim kong nasang siya sana ay sumikat na parang isang malaking talà sa Lupang Tinubuan, upang siya'y maging paraluman sa mga bayan at gubat, sa matatanda't bata, sa mayayaman at dukhâ, at matanglawán ang buhay ng madlâ sa landas ng biyaya at dangál na minimithi ng ating nagdáralitang bayan.

Palakpakan.

«Alinsunod sa salitâ ng pantas na si kapitang Luis,—ang patuloy ni Gloria,—ay ninanais ko rin namán: una, ang lahat na may-asawa at lalalong lalò pa ang mga kaharap dito ngayon, ay magsipagsupling sana ng mga anak na pantás, bayani at matangkakal, upang sila'y maging suhay ng bayang pinagtitibay; ikálawa ang mga

mayayaman at mga maralitâ ay magmahalan sana, at magdamayáng parang tunay na magkakapatid habang buhay; ikatlò: ang mga dalaga't bagong-tao ay makátagpô sana ng kaisangdibdib na mabait, marangál, masipag malulugdin at malambing; ikapat: ang pinakamamahal kong Ester ay makapakipag-isang pusò sana sa isang Abogado, kahit "abogadong palakâ" lamang, at gayón din, ang minamahal kong si Oscar ay makátagpô sana ng isang binibining matimyas, matalino, marangal at kasing-ganda't lambing ng isang "Mandolina".

—Tama na,—ang bulong ni Oscar.

Matunog na palakpakan.

Muling kinurot na ubos lakas ni Ester si Gloria.

—¡¡¡Aray nakuuu¡¡¡,—ang anás nito.

—¡"Masiado" ka naman ah!,—ang bulong ni Ester.

Itinaas ni Gloria ang kaniyang singgalong.

Inihahandog ko itong "champan",—aniya,—sa marangal na Doctor Ruben Gatsalian, na ,sa kabila ng kaniyang maraming puyat at pagod ay nakarating sa tugatog ng karunungang kaniyang linayon. Inihahandog ko

rin namán dito sa marangal na lipunan, kasabay ng nais kong lumawig sana habang buhay itóng ating taimtim na pagmamahalan.

Muling palakpakan at taasan ng mga singgalong.

KABANATANG IX

Abogadong Palaka, Kupidong manok, Haring Alipin Ulupong na makabayang.

Matapos maiharáp ni Ruben ang mga ilang Tagapanalumpating pawang naghandog ng "champan" sa pangalan ng bagong Doctor na pinararangalán at sa pangalan ng lipunan, ay kaniyang iniharap si Ester na kaniyang kapatid.

Si Ester ay tumindig at nagsalitâ ng ganitó.

—Kagalang-galang na mga maginoo at pinakamámahal na mga kapuwa bata: Sa "Centro Escolar" na pinasukan namin ng marilag na kaibigan kong si Gloria, ay akó'y tinagurian ng masarap na pamagat na "Mandolina" at dito sa lipunan itó ay ako'y tinawag na nga ng "Mandolina" ng ating maluningning na Reina, marahil ay dahilán sa inaakala niláng ma-

lambing at mataginting ang aking tingig Datapuwa't. Bagá mat ang tingig ko'y kásingsamâ ng sa inakáy na kuago (at di inakáy na kalapati) ay pagpipilitan kong tuminis ang paos kong pananalitâ, upang matumbasan ko ang marikit na taguring "Mandolina", at tuloy tutugtog akó ng malambing na huning akmâ sa mahiwagang awitng isang Doctora't nabubungad na maging Gobernadora nitong lalawigan.

Palakpakan at tawanan-

—Kukurutin kitá; ¡ikaw ang bahalà!,—ang bulong ni Gloria kay Ester.

«Hindi akó sang-ayon sa sinabi ni kápitang Luis, hinggil sa pag-ibig, sapagka't waláng pag-ibig sa buhay na itó. Katunayan: ang lalaki samantalang gumigiri sa isang babayi, ay walang kilos na di panunuyò, waláng salitang di pamimintuhò, pagsunod, paglalambing at pagmamahal. Malaglagan ka lamang ng paypay ay maliksi na niyang dinarampot at ibinibigay sa iyo; kumilos ka lamang ng bahagyâ, ay tinatanong na niya kung anó ang iyong kailangan; lumakad ka lamang ng isang hakbang, ay inihahandog na ang bisig, upang masamahan ka

kahit saan. Datapuwa't kung ikaw ay mabinguít na niya, hindî ka man lamang tisurin; magpakabihis ka man ng marikit ay hindî ka na niya pansinin; yakapin mo man siya sa liig ay hindi ka rin lilingunin, at ibig pa niyang gumiri-giri sa ibá, di kailangang pangit man, kahit balihantot, huwag lamang ang kaawa-awang asawang sabik sa kaniyang mga suliyap.

Matunog na palakpakan.

—¡Tamang tama!,—ani Gloria.

—¡Lisyang lisya!,—ani Oscar.

«At ang katwiran ng maginoong lalaki ay narito,,—ang patuloy ni Ester:—"Masarap nga sana ang apahap, nguni't kung siya ng siya sa araw-araw, ay nakapagsasawa rin; kailangan ang tuyung tunsoy, dilis at iba pa, upang mabago sa panglasa Sa makatwid, ang pag-ibig na inihandog nilá noong sila'y gumigiri pa lamang, sa dakong huli ay kanilang ihinalintulad sa pagkain, kaya't ang dulo'y nagiging katakawan na lamang ng katawán sa katawán ng ibá. Walâ silang pinag-ibhan sa tatiaw: bala ng dumalaga't inahin ay ginigirian. ¿Pag-ibig bagá namán ang ganiyan? Kapág nagkagayón, ay kailangang tayo'y

dumakip ng isang sisiw, takpan natin ang kaniyang dalawáng matá, pagyamanin natin siya sa isang "monumento" at isigaw nating "Mabuhay si Cupidong Manok!

Palakpakan at tawanan.

—Sarili ko ang gugugulin sa "monumento,"—ani Gloria.

—Ipopospas ko namán si "Cupidong Manok",—ang tugon ni Oscar.

Muling tawanan.

«Huwag ninyóng pagtawanán si "Cupidong Manok" ang dugtong ni Ester sapagka't may sumasambá sa kaniya: ang sumasambáng itó ay alangáng isdâ at alangán ding lamáng kati, may madidilat na matá at malakas na tingig. ¿Nalaman ninyó kung sino? Siya'y isang "Abogadong palakâ."

Malakás na tawanan.

«Tunay,—ang agaw ni Ester,—siyá'y "Abogadong palakâ," sapagka't siya'y nakatingalâ sa langi't habang panahón, kokak ng kokak at waláng lubay ng katatalón upang sapitin ang "Cupidong Manok" na kaniyang dinadalanginan. Paka-asahan ninyó na kapag ako'y nayamót, ay

huhulihin ko ang nasabing "Abogadong palakâ," aking iiihaw sa sigâ ng ikinokokak niyang pag-ibig, at siyang iaambag ko sa piging ng kasal ng bagong Doctora't nabubungad na Gobernadora nitong lalawigan.

Palakpakan at tawanang hindi matapos tapos.

Itinaas ni Ester ang kaniyang singgalong.

«Inihahandog ko itong "Champan," aniya:—una, kay "Cupidong Manok," ikalawá, sa "Abogadong palakâ"; ikatló, sa aras at velo ng marangal na Doctora't Gobernadorang nabubungad, Reinang nagpapaluningning at nagbibigay ligaya dito sa kagalang-galang na lipunan.

Matapos ang mga palakpakan ay tumindíg si Ruben.

—Naringig na po nilá,—aniya,—ang tugtugin ng "MANDOLINA" sa Centro Escolar. May mataginting na tingig, magagalaw na "nota" at malambing na huni. Ngayón pakingan namán natin ang magiting na pantas, ligayang bayan, Abogadong bantog sa kasipagan at dunong. Ikinadadangal kong iharap sa inyó si Ginoong Oscar Dinatinag.

Matapos ang pasalubong na palakpakan, si

Oscar ay tumindig at nagsalitâ ng ganito:

—Mga kababayan:

«Baga ma't ang "Cupidong Manók' at ang "Abogadong Palakâ" ay kapuwa maririkit na tugtugin, palibhasa'y mga tugtugin bitaw ng mataginting na "Mandolina" sa Centro Escolar, ay tatalikdan ko muna sandalî, at sasamantalahin ko itong mapalad na oras, upang makapagsalitâ sa inyong harapán ng isang mahalagáng bagay, hinggil sa ikapapalâ ó ikapapanganyayà nitong ating kinamulatang lalawigan.

«Akó,y magsásalitâng hinggil sa paghirang ng dapat maging Gobernador dito sa lalawigan.

«Ngayón pa'y ipinag-papauna ko, na kayó'y walang mahahagilap na salitang maririkit sa aking maralitang panayám: subali't kung ang nais ninyong kamtan sa isang talumpati ay hindî ang balatkayong bihis na karikitan ng mga higkás, kungdi ang lamang katotohanang dapat ilapat sa buhay at pakikipamayan, ay isinasamò kong buksán ninyó ang laha't na pintuan ng inyong mga damdamin, sapagka't maraming katotohanan ang aking isasabog ngayón dito sa harapan, upang kumalat sa

lahat ng sulok nitong lalawigan, at maging mabisang lunas na laban sa salot ng sakim sa pangangatungkulan, na waláng ibang hangarin kungdî ang linugaw na handog ng pamahalaan.

«Batid ninyó, na buhat pa man noong unang panahón, ay hindi kakaunting buhay dugô, pawis at kahirapan ang pinuhunan ng ating mga nunò, sa pagbawî sa karapatán ng bayang lupig. Sa kaluwatan, iyong maraming pagtitiis na bumukol sa lahat ng pusò at utak ay biglang pumutok at sumiklab,naglagablab ang Limagsikan sa Sangkapuluan, at sa gitnâ ng dugóng bumulwák, sa ibabaw ng laksa-laksang bangkay ng mga anak ng Bayan, ay naitatag at naitayô ang isang maluningning na Republika, iyong Republikang pinagyaman ng Lahi sa bayang Malolos.

«Datapuwa't, palibhasay madalian ang nasabing Repúblika ay hindi nagkaroon ng sapát na tibay, kaya't sa unang bagyong bumugsong bitaw ng mga amerikano ay lumagpák, at marami sa atin ang mga nadaganán.

«Ngayón ay kasalukuyang naghahandâ na namán tayo ng mga kasangkapan, upang ma-

kapagtayô sa kapanahunang sukat ng bagong Republica.

«Kami ay nagkausap ng Gobernador General, at sinabi niya sa akin na ngayo'y kasalukuyang pinag-aaralan ang isang kautusang pairalin dito hinggil sa halalan: ang halalang ito'y dili ibá kungdî ang pagsasanay sa paghahari ng bayan sa kaniyang sarili.

«Nguni't samantalà, ay kailangang siya'y humirang ng isang tubò rito, upang maging Gobernador nitong lalawigan. At bagá ma't hindi pa umiiral ang panukalang halalang bayan, ay nais niyang buhat pa ngayon ay bayan na rin ang pumili sa ating magiging Gobernador. Dahil sa gayón ay siya'y nagpadalá ng liham, sa lahat na mámamayáng litáw dito sa lalawigan, gaya na nga ng inyong mga tinanggap, at siya'y humihiling ng sanggunì, hinggil sa kung sino ang may lalong sapat na karapatáng maging Gobernador dito sa lalawigan.—«Kayó ang pumili, aniya,—sa magiging pinaka-haligi ng inyóng buhay»—Kapag ang pinili nating pinaka haligi ay haliging bulak lamang at hindi mulawin, ay paka-

asahan ninyong lalagpak ang ating itinatayong bahay, at walang ibang madadaganan at madudurog kungdî tayo-tayo rin.

«Sinabi ko ang gayóg, saaagka't natatalastas kong may mga iláng kalalawigang halintulad sa punó ng bulak, ay nagsihabol na maging pinaka haligi ng ating bayan. Kilakilá na nga ninyó kung sino sila. Ang mga nabangit ay hindi isinaloob kailan pa man ang hangarin sa ikapapálâ ng buhay ng madlâ; hindi isinaisip kailán pa man ang bigát ng kaniláng sagutin sa harapan ng bayan at sa harapan ng kasulatan ng Lahi. Ang mga nabanggit ay waláng ibang layunin sa pangungatungkulan kungdi bukod tangging ang linugaw na umaapaw at tumatapon sa malaking katingan ng pawis ng bayan. Ang mga nabanggit, samantalang kayo'y hinihimok upang silá ang inyong hirangin sa inyong kasagutan sa liham ng Gobernador General, ay nangagbabalat kayô ng kilugod lugod na ngiti, masasarap na salitâ at malalambing na yakap, at tulóy ipinangangakò ang langit at lupang lalalangin nilá sa madaling panahón.

Subali't kung silá'y naluluklok na sa darakilang likmuang kanilang hangad, ay mapaparam ang masayang ngiti sa kanilang mga labi, makakatkat sa kanilang dilà ang malalambing na bigkás; mapaparam na parang asó ang langit at lupang kanilang pangakò; at saká sisimulan ang pagbahari-harian na tila waring walang kakilalang kababayan kungdî bukod tanging ang kanilang mga kampón. Ang mga nabánggit ay may mga ulong walang pinag-ibhán sa pantog: lumulutang sapagkat punô ng hangin. Ang mga nabaggit ay waláng pinag-ibhan sa bombo: matunóg, nguni't walang lamán, Ang mga nabanggit ay walang pinag-ibhan sa haliging balak: malalaki, matataas, matutuid, mapuputi, nguni't hindî man lamang maaring panggatong, sapagka't nagdaraig at ayaw magningas sa lagablab ng pag ibig sa Lupang Tinubuan. Sa madaling salitá, ang mga nabanggit ay siyang tinatawag na "Alipin ng Lugaw!"

Matunog at mahabang palakpakan.

«Mairoon pa,—ang patuloy ni Oscar.—Magmasid-masid kayó at inyóng makikita ang mga iláng nagbabalatkayò ng pagka-makabayan,

upang sampalatayanan ninyong pawang kabutihan ang lahat niláng kasamaan. Ang mga itó ay siyang naghahayag sa Sansinukuban na ang manggagawang filipino ay tamád, tekas at tulisan; ang mga itó ay siyang nagpupumilit humingi ng isang kautusán, upang kaniláng alipinin ang kaa-va-awang nagkautang, ó idalhág kayâ sa bilangguan kung hindi makabayad, tulag sa isáng magnanakaw; ang mga itó ay siyang humihiling ng mga laksa-laksang manggagawang insik, upang patamnan ng tubó sa kanilá ang lupang dinilig ng pawis ng ating mga nunò, at hindi na nilá inala-ala, na paglipas ng tatlong buan kabiawan, palibhasa'y ang mga nasabing insik ay wala ng sukat gawin sa bukid, ay sápilitáng magsisipumulós sa bayan, upang agawin namán ang lahat na hanap buhay ng mga maralità: sila'y mananahì, magbabarbero, magpaplatero, magaanluagi, mangungutsero, magkakargador, mamamalakaya, magtitindá, at sa gayong paraan ay hihititin nilá ang natitirang kaunting dugô ng bayan, sasamsamin nilá ang kaunting kaning isinusubo natin sa ating mga anak. At silá, siláng nagbabalat-

kayô ng pagkamakabayan, silang humihiling ng laksa-laksang mangagawang insik, ay nangagpapakasarap ng buhay sa tugatog ng kanilang karurukan, at di kailangan ang makita man nilang nangangatal ng gutom ang mga marálitâ, di kailangan ang makita man nilang mangamatay na dila't at malalalim ang matá, huwag di lamang magkaroon silá ng mga manggagawang insik na masipag at mura, at hindi tamad, tekas at tulisáng gaya raw natin . . . . . . ¡O mga mahal na kapatid! Ang mga taong binanggit ko ay siyang tinatawag na "Makabayang Ulupong," at ang mga itó'y masasamâ pang di hamak kay sa mga "Alipin ng Lugaw" na sinabi ko kangina. Kung kayó'y ayaw mapanganyayà, ay kayó'y huwag lubhang lalapit sa kanilá, sapagka't kapag nagkataon at dumilim, ang panahón, bumugsô ang unós, kumidlat at kumulog, ay paka-asahan ninyong ang mga "makabayang ulupong" na iyan ay siyang unang sasalibarin at kakalikawin ng mainit.

Maingay na palakpakan.

¿Bakit?,—ang dugtong ni Oscar.—¡Nagsi-akyat bagá sa bibitayán sila pari Burgos, Gomez at

Zamora, naghandog bagá ng buhay sa Bagongbayan silá Rizal at ibá pang mga martir, upang ibigay lamang natin sa manggagawang insik ang lahát na pagkabuhay ng ating mga marálitang kapatid, upang ipasaka lamang natin sa kanila iyang mga bukiring dinilig ng dugô nilá Andres Bonifacio, Emilio Jacinto, Edilberto Evangelista, Mamerto Natividad, Antonio Luna at laksa pang bayaning pawang anak ng bayan? Hindi nga: sila'y nangamatay, upang itong lupalop ng buong Filipinas, kahit anó pa man ang mangyari, ay pangasiwaan at maging aring sarili ng Lahing Filipino.

Palakpakan na namán.

«Kayâ nga,—ang patuloy ni Oscar.—Kayong nagsitanggap ng liham sa Gobernador General, upang ipagtapat sa kaniya ang kalalawigan nating may lubos na kaya at karapatang maging Gobernador nitong ating lalâwigan, sa mga araw na itó ay kayó'y may mahigpit na kapanagutan sa harapan ng Maykapal at ng Lupang Tinubuan. Na sa iyóng kamáy ang ikapapalâ ó ikapapanganyaya ng ating bayan. Ang sino mang magbili ó magkanulo ng kaniyang

halal, "voto" ó pamimili, ay masahol pa kay Judas, sapagka't si Judas ay walang ibang ginawâ kong di ang ipagbili lamang ang kaniyang darakilang maestro; datapuwa't ang ipinagbibili ng nagbibili ng kaniyang "voto" ay dili ibá kungdi ang kaniyang kaawa-awang Iná, ang kaibig-ibig na Inang Filipinas Pakatandaan ninyó. na bawa't isáng "votong" maipagkánuló sa mga bulong at kalabit, ay isang madiing dagok sa tumatangis na pusò ng kaawa-awang Inang Bayan. Kayâ ngâ, kung nais ninyong makatupad sa inyóng mabigat na sagutin, kung nais ninyóng kayô'y mabilang sa mga matangkakal na anak ni Filipinas, kung nais ninyóng mapalâ ang buhay sa kasalukuyan at lumuwalhati sa panahong sasapitin, ay huwag ninyóng ipagkaloob ang inyóng mahalagáng halal kungdî doon sa inaakalà ninyong tunay na makabayan, sa marunong at may kayang magtanggol ng ating katwiran at karapatan, sa nakikilala ninyong dating nakikipagkapatid at kusang dumadamay sa mga dukhâ, sa hindî naghahagilap ng linuguw sa hangád na pangangatungkulan, sa inaakala ninyóng mabuwal man

siya ó mabulid sa bangin, ay pilit na itataguyod ang bayan sa landas ng mithiing pagsasarili.

Muling palakpakan.

«Ngayón,—ang agaw ni Oscar,—ay tuturingan ko ang pangalan ng isang pantas, bayani, kapatid ng mga dukhâ, suhay ng katwiran, uliràn ng dangal, hindi nagkakailangan ng lugaw sa katingan ng pamahalaan, hindî haliging bulak hindî makabayang ulupóng, pangalang umaalingawngaw sa lahat ng pook nitok lalawigan. Ang pagtatagumpay niya ay siya ring pagtatagumpay ng karapatan, siya ring pagtatagumpay ng bayan. ¿Nalalaman ninyó kung alin ang pangalang iyan? Ikinadadangal kong isigaw ng ubos lakás ang kaibig-ibig na pangalan ni Doctor Rubén Gatsalian.

Palakpakang hindi matapostapos.

—¿Kita mo?,—ang tuksong anás ni Ester kay Gloria.— Asahan mong Gobernadora ka na.

—¡Maanong mapakali ka, Nene,—ang maktol ni Gloria;

Itinaas ni Oscar ang kaniyang singgalong

—Inihahandog ko itong "champan",—aniya,— sa pangalan nitong marangal na lipunan, Inihahandog ko rin namán sa pangalan ni Doctor

Ruben at sa kaniyang pagtatagumpay sa tungkuling Gebernador nitong ating lalawigan.

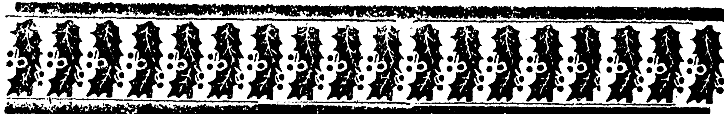
—¡Mabuhay ang ating lalawigan.

—¡Mabuhay ang ating nabubungab na Gobernador Ruben Gatsalian!,—ang sigaw ng isá.

—¡Mabuhay! ¡Mabuhay!,— ang sagot ng lahát.

Gaya rin kangina, nagtaasan ang mga singgalong saka muling nangagsibalik sa hapag.

KABANATANG X

Dinagit ng mga Lawin

Si Ruben ay tumindig at siya namán ang bumigkás ng isang talumpating marikit at busog sa masasarap na laman. Tatlong mahalagang bagay ang kaniyang tinukoy: una, ang mabuting pamamahalà sa bayan; ikálawá ang pagmamahalan at pagdadamayán ng mga marálitâ at mga mayayaman; at ikatló, ang mga bagay na sukat gawín, upang ating madaling kamtán ang mithing Kasarinlan sa loob ng lalong madaling panahón.

Natapos iyong masayang hapunan at talumpatian, nagsipasok ang lahat sa maaliwalas na kabahayán, at samantalang itinatatag ng mga bagong-tao't dalagang nangaroon ang pasimu-

lang rigodón, ay nagbubulungan ang magkapatid na Ester at Rubén.

—Rubén,— aní Ester,—humiram ka ng panyo kay Oscar.

¿Bakit pa?,—ang sagot ni Rubén.—Ako'y may panyo na. ¿Anhin ko ang kaniyang panyô?

—Ibigay mo sa akin: kailangan ko.

—¡Ah! ¿Gayon ba? Oo: ngayón din.

Anyong lalapit si Ruben kay Oscar, nguni't siya'y pinigil ni Ester at muling binulungán.

--Huwag kang tumanggap ng ibang panyô, —aniya,—kundi sariling ang panyong na sa bulsá niya sa tapat ng dibdib.

—Oo,—ang sagot ni Ruben, sakâ lumapit kay Oscar.

Nais makuha ni Ester ang panyong na sa bulsá ni Oscar sa tapat ng dibdib, sapagka't nalalaman niyang ang panyong iyòn ay siyang kinabalutan ng buhok na nabunot kangina sa kaniyang noo, na di talagang sinadyâ, kungdi sa pagkagulat lamang nila ni Oscar.

—Oscar,—aní Ruben,—pahiramin mo muna ako ng isáng panyô.

—Oo: heto, ang sagot ni Oscar.

At anyong dudukot ng panyô sa lukbutan ng salawál, nguni't maliksing binunot ni Ruben ang panyong nakaungos sa bulsang na sa tapat ng dibdib ni Oscar.

—Ito ang ibig ko,—aniya.

—May lamán iyan,—ang samò ni Oscar.

—Kayâ nga siya kong ibig,—ang sagot ni Ruben.

Si Oscar ay kinabahan, at si Ester ay napangitî, samantalang inilaladlad ni Ruben ang panyô.

—¡Abál,—aniya.—¡At may lamang buhok!

Sumapit silá Gloria at mga iláng dalaga't bagong-tao.

—Ang buhok na hawak ni Oscar kangina,—anang isá.

—Ang buhók na "relikyas",—ang saló ni Gloria.

Pumasok ang isang lalaking may taglay ng isang "tarheta"

—Magandang gabi po,—aniya,

Magandang gabi po namán,—ang sagót ni Rubén.—¿Anó ang atin?

—¿Sino pu ba ang Doctor Rubén dito,—ang tanong ng bagong dating.

—Ang buhok na "relikias",—ang saló ni Gloria.

Pumasok ang isang lalaking may taglay ng isang "tarheta"

—Magandang gabí po,—aniya.

—Magandang gabí po naman,—ang sagot ni Rubén.—¿Anó ang ating?

—¡Sino pu ba ang Doctor Rubén dito,—ang tanong ng bagong dating.

—Mag-utos po silá,—ang sagot ni Ruben.

—Ipinabibigay po sa inyó ni Don Bernardo Sanchez itong kaniyang "tarheta",—ang patuloy ng bagong dating,—At hindi na raw po niya sinulatan, sapagkát hindi makasulat ang kanniyang kamay: nabutas pô sa gitnâ ng palad, at ayaw tumigil ang dugong dumadaloy. Kayâ ngâ, ipinasasabi na po lamang sa inyó, na kung mangyari sana, ay siya'y dalawin ninyo sandali, upang maampat ang dugô at malagyán ng gamot ang kaniyang sugat.

—¿Bakit? Napaan siya?,—ang tanong ni Ruben.

—Silá po'y namaril ng ibon doon sa aming nayon. Kanginang nagtatakip silim ay kanilang linilinis ang baril. Ewan kung anó ang nang-

yari, ang baril ay pumutok at ang mga perdigones ay tumamang lahat sa palad ng kanilang kamay na kanan,

—¿Saan siya naroon ngayon?

—Sa aming bahay po.

—¿At saan ang iyong bahay?

—Diyan po sa ibayo ng ilog.

—Paalam akó sandali sa iyóng lahat,—ani Rubén sa mga panauhin.—Si Don Bernardo Sanchez ay isá sa mga pinagkakautangan ko ng loob, at hindi maaaring hindî ko siya daluhan ngayon din.

Muling tiniklop ni Ruben ang panyong may lamáng buhok, sakâ inilagay sa kaniyang bulsang na sa tapat ng dibdib.

—Papalitin kó ang panyong iyan,—ani Oscar.

—Mamayâ tayo mag-usap sa aking pagbalik, —ang sagot ni Ruben·

Pagdating niya sa hagdanan ay humabol si Ester.

—Ruben,—aniya,—akin na ang panyô.—Oo: mamayâ, pagbalik ko—ang sagot nitò, saka matuling nanaog at umalis, kasama ang sa kaniyá,y sumundô.

Sila'y nagdaan sa isáng botica, gumawâ ng isang "receta" si Rubén, kinuha ang kailangan gamot saka ipinadala sa kasama.

—Samantalà ay nagsasayawan ng rigodón sa bahay na kanilang iniwan.

Sapagkàt maluwat ng sirâ ang tulay sa ilog ng bayang iyon, kayát si Ruben at ang kan'yang kasama ay sumakáy sa bangkang naghihintay sa kanilá sa pampang. Sila'y tumawid at umahon sa kabilang ibayo. Doon ay may dinatnan silang limang lalaking pawang may hawak na revolver: isá sa mga itó ay si Dimas.

Si Ruben ay kinabahan pagkakita sa kanilá, lalo't doo'y walâ siyang natatanawang bahay na malapit. Gayón pa man ay siya'y hindî kumibô at nagmasid.

Lumapit sa kaniya si Dimas.

—Kaibigan,—aniya:—dito'y walang Bernardo Sanchez na nasugatan. Kailangan lamang na ikaw ay aming ipagsama ngayon, at kung Ikaw ay ayaw mamatay, ay sumunod ka't huwag lumaban, yayamang wala ka ring sukat na mailaban. Ikaw ay sumunod na malubáy at huwag

kang mag-ala-ala.

Naramdamang nanglamig ni Rubén ang kaniyang buong katawán. Inisip niyang kung siya ma'y lumaban sakali, ay sayang lamang, sapagka't bukod sa walâ siyang magagawa, ay di malayong siya pa ay mapanganyayà sa kamay noong mga taong anaki handang lumapastangan sa kaniya.

—¿Anó ang ibig ninyó sa akin, at saan ninyó akó dadalhin?,—ang kaniyang tanong.

—Sakâ mo na malalaman,—ang sagot ni Dimas.—Ngayon ay sumama ka na lamang sa amin.

—¿At kung ako'y ayaw sumama?,—ang muling tanong ni Rubén.

—Ikaw ay aming babarilin,—ang tugón ni Dimas, sabáy tudla ng rebolber kay Ruben

—¿Sasama ka o hindi?,—ang kaniyang ulit.

Sapagkát si Ruben ay may lubos na pag-asang siyáy walang ginawang masamà sa kapuwâ tao, kayá't di niya akalaing siyáy ipapahamak at sukat ng sino pa man, sa walang munti mang dahilán. At palibhasa'y siya'y may katutubong lakás ng loob, ay minagaling na nga ang su-

mama sa mga taong iyon, lalo't ibig niyang makita at malaman kung anó ang kailangan sa kaniya.

—¿Sasama ka o hindi?,—ang lalong mabalasik na tanong ni Dimas.

—Sasama akó,—ang sagot ni Rubén.

—Gapusin ninyo,—ang utos ni Dimas sa mga kasama.

Lumapit ang isá kay Rubén at inilagay sa kaniyang kamay ang "esposas" na ibinigay kangina ni Gerardo kay Dimas.

—Kidlat—ang tawag nitó—Kayóng dalawá ni Buhawi ang siyang magdadala kay Doctor Rubén, at siya'y ihatid ninyó sa tabi ng sapang malalim sa bundok ng Tangos. Huwag ninyó siyang sasaktan: kayó ang bahalà. Ako'y hintin ninyó doon.

Si Dimas ay dumukot ng isang panyong malaki sa kaniyang lukbutan, tinupi nang pahabâ, ipinulupot sa tapat ng matá ni Rubén, sakâ pinagbalik-balik na pinihit

—Kidlat,—aniya,—kunin ang inyong mga kabayo

Si Kidlat ay tumupad. Siya'y lumapit sa

isang punò ng kahoy na kanlong at kinalagan ang tali ang dalawang kabayong doo'y nahahandâ, sakâ inakay sa harapan ni Dimas.

—Ikaw Buhawi,—ang utos ni Dimas,—ay siyang makakaangkas ng Doctor sa kabayo, at si Kidlat ay susunod sa inyong likuran. Sumulong na kayó. Tayo'y magkita bukas ng hapon sa bundok ng Irig.

Pinasakyàn kay Ruben ang isáng kabayo, at sa kaniyang likurán ay umangkás si Buhawi. Si Kidlat ay sumakáy namán sa isang kabayong natitirá, sumunód sa kanilang likurán at yumaong mabilis.

—Ang utos ni poong Gerardo ay ganitó,—áni Dimas sa mga kasamang naiwan,—Ikaw, Tiktik ay muli kang pumanhik sa bahay ni kápitang Luis, at itanóng mo doon kung sino si aling Gloria. Sabihin mo sa kaniya na, sapagka't hindi lamang maaring iwan ni Doctor Rubén ang kasamang may sugat na si Don Bernardo Sanchez, ay ipinakikiusap na siya'y manaog sandalî at ang Doctor ay may isang mahalagang bahay na ipagbibilin sa kaniya. Pagdating ni Gloria sa lansangan, ay pangkohin

mo agad at inaliksing iabòt sa akin sa ibabaw ng kabayo, sakâ ka sumunod sa aking likurán. Kayó, Kulog at Bagyó, ay magsisakáy din kayó sa inyóng mga kabayo, magpáhuli lamang kayó ng mga limang puong dipá at sumunód din kayó sa aming likurán. Datapuwa't pagsapit natin sa Sangang-daan diyan sa dulong nayon, kami ni Tiktik ay tutulóy sa dakong kanan tungo sa dakong silanganan, samantalang kayóng dalawá, Bagyó at Kulog, ay bumali sa dakong kaliwâ, tugo sa Hilagaan. Pagdaka'y kayo'y magpaputok, upang kayo'y siyang hatakin ng mga habol. Sa papagayóng paraan ay kami'y makalalayô ng waláng panganib. Kayo'y makipagkita sa akin bukas ng hapon sa ating "real" sa bundok ng Irig.

—Mainam na balak,—ang sang-ayon ni Kulog

—Mainam ngâ,—ang susog ni Bagyó at ni Tiktik.

—Halina kung gayon,—ang pasiya ni Dimas.

Sila'y nagsisakáy sa bangkang sinakyán kangina ni Tiktik at ni Ruben, sakâ tinawid ang ilog.

Sila'y umahon sa ibayo, nangasipagtulo'y sa

dulong nayon, nagsipasok sa isang bakurang may isang dampang walang kasiping na bahay, at kinalagan ng tali ang kanilang apat na kabayong doo'y nahahandâ, mga kabayong pawang maatabâ at makikisig, kanilang pinagsasakyan, nagsiuwî ng bayan at nagsipagtuloy sa daang kinalalagyáng ng bahay ni kápitang Luis.

Ng may mga dalawáng puong dipá na lamang ang layò nilá sa nasabing bahay, silà ay nagbulungan at lumapit-lapit pa ng mga sampung dipá, marahang-marahan ang lakad, at nagsipaghintô sa dilim na anino ng isang malabay na manggang na sa tabi ng daan.

Si Tiktik ay umibis, itinali sa bakod ang kaniyang kabayo, sakâ pumanhik sa bahay.

Dinatnán niya ang sayawang "vals".

Nagkataong si Gloria ay hindi nagsasayaw sa, sandaling iyon, at siya'y tumungo sa labás, kaya't sila'y nagkasalubong ni Tiktik sa tapat ng hagdanan.

—Utang na loob po,—ani Tiktik sa kaniya

—¿Anó po ang atin?,—ang tugòn ni Gloria.

—¿Sino po ba si aling Gloria?

—Akó po, at mag-utos kayó.

—Salamat po: ipinasasabi po lamang ni Doctor Ruben sa inyô, na kung ma ari ay manaóg lamang kiyó sandali dian sa daan, sapagka't siya'y may isang mahalagang bagay na ipagbibilin, at hindi niya maiwan si D, Bernardo Sanchez na kaniyang kasama.

—¿Bakit hindi silá pumanhik dito?

—Sapagkà't si Don Bernardo Sanchez po ay may malubhang sugat.

—Ang Don Bernardo bang iyan ay siyang naputukan ng baril sa kamay?

—Iyan nga po.

—Halina,—ani Gloria,—at dagling nanaog

Si Tiktik ay sumunód sa kaniyang likurán.

—¿Nahan silá?,—ang tanong ni Gloria kay Tiktik, pagdating nilá sa daan.

—Ayón po,—ang sagot ni Tiktik, at itinurò ang kaniyang mga kasama.

—¿Bakit at siláy na sa dilim?,—ang tanong ni Gloria —

—Upang silá raw po ay huwag ng makita dian sa bahay, at bakâ pa sila'y anyayahang pumanhik,—ang sagot ni Tiktik.

Palibhasa'y si Gloria ay tiwalang lubós, kaya't siya'y lumapit sa mga nangangabayo. Pagdaka'y biglâ siyang pinangkó ni Tiktik at iniabot kay Dimas.

—¡¡¡Gikban akó!!! —ang ubos lakás na sigaw ni Glorià

Baga má't lubhang maingay ang "val" na tinutugtog nila Oscar, kápitang Luis at Salomé, palibhasa'y si Ester ay na sa tabi ng linib, ay kaniyang nápansin ang sigaw ng nagpapagibik.

Siya'y biglang kinabahan.

—¡¡¡Gikbán akó!!! ¡¡¡Gikban akó!!!,—ang lalong malakás na sigaw ni Gloria.

—¡Si Gloria! ¡Nagpapagibik si Gloria sa daan! —ang sigaw ni Ester, sabay takbó at nanaog sa hagdanan.

Sa kaniyang likurán ay parang ibinuhos na sumunod sila Oscar, kápitang Luis at lahat na panauhin.

—¡¡¡Gikbán akó!!! ¡¡¡Gikban akó!!!,—ang kakilakilabot na sigaw ni Gloria sa malayò, sa ibabaw ng kabayo ni Dimas na kasing-bilis ng hangin.

Ang lahát ay nagsihabol, bagá ma't waláng mga taglay na sandata. Si Oscar ay siyang nau-una sa lahát, kasunod ang mga ibang lalaki, sampo pa ni kápitang Luis, Gerardo, Ester at ibá pang mga babaying panauhin. Habang sila'y tumatakbó ng paghabol ay kanilang pinupulot sa lansangan ang bala ng mahagilap na bató, urang o anó mang sukat na magamit sa gayóng labanán.

Sila Dimas at mga kasamang tulisán ay nangakarating na Sangáng-daan sa dulong nayon. Si Gloria ay hindi na nagpapagibik, sapagka't siya'y hinimatay.

—Malayò pa ang mga habol,—ani Dimas kay Kulog at Bagyó.—Kami ni Tiktik ay tutuloy na dini sa dakong kanan, nguni't kayóng dalawá ay maghintay dito, at mamayang malapit na silá, ay kayo'y magpaputók sa itaas sakâ kayo magtuloy dian sa isang landas sa dakong kaliwa. Gayon ang mahigpit na bilin ni poong Gerardo at bahala na raw siya sa mga habol, upang silá'y diyan nga magsipagtuloy sa dakong kaliwa, at kaming máy dalá kay Gloria ay lumigtas ng walang munting

panganib dini sa dakong kanan.

Pagdakáy si Dimas ay nagpatakbó ng matulin kasunod si Tiktik.

Hindi nalaonan at nagsidating ang mga habol.

Alinsunod sa utos ni Dimas, si Kulog at si Bagyó ay kapuwà nagpaputok ng tigalawa sa hangin, sakâ mabilis na nagpatakbó sa lándas na na sa dakong kaliwâ, tungo sa Hilagaan.

Habulin silá diyan sa kaliwáng landás,—anang isang malakás na sigaw.—Ayón silá, at nauuna ang may dala kay Gloria. ¡Sa kaliwâ! ¡Sa dakong kaliwâ!

Ang sigaw na iyon ay tingig ni Gerardo.

Silang lahát ay nagsihabol sa landas na pinasukan nilá Bagyó at Kulog.

Ang kabayo ni Kulóg ay natisod sa isáng bató, naparapâ, at ang sakáy ay napatapon sa dakong harapán ng kabayo. Sapagka't ang kabayong itó ay mabait, pagkakitang nahulog ang kaniyang panginoon, ay naghintô.

Palibhasa'y nauuna si Bagyó kay Kulóg, kayat hindi niya napansin ang pagkahulog nitó sa kabayo. Datapuwa't ng siya'y malayo na,

at nalingunang walâ sa kaniyang likurán ang kaniyang kasama, ay biglang naghintô at naki ramdám. Naringig niya ang sigaw ni Kulog

—¡Bagyó, halika!,—aniya.

Si Bagyó ay dagling bumalik.

Si Kulóg ay napilayan mandin, kaya't naghihirap ng pagtindig.

Malaki ang agwát ni Oscar sa kaniyang mga kasama, kayá't siya ang unang nakarating sa kinahulugan ni Kulog. Pagkakita nitó kay Oscar, ay pinag ubos ang lakas, maliksing tumindig at kaniyang binaril ng hawak na rebolber. Ngunit si Oscar ay hindî tinamaan, at dagling niyapos si Kulog, ihinampas sa lupà, kinubabaw, inagaw ang kaniyang rebolber sakâ tumindig. Si Kulóg ay tumindig din, at anyóng susugurin si Oscar, kaya't siya'y binaril nitó, tinamaan sa dibdib at nabuwal.

Ang lahat ng itó ay nangyaring mabilis.

—Bagyó,—ang sigaw ni Kulóg.—¡Ipaghiganti mo akó!

Siyang pagdating ni Bagyó. Binaril niya si Oscar, kaniyang tinamaan sa bisig na kanan, at nalaglag sa lupa ang hawak na rebolber.

Pagdakay muling sinambót ng kaliwang kamay, sakâ binaril namán si Bagyó, nguni't hindi tinamaan.

Nagdatingan ang mga habol na kasama ni Oscar.

Pagkakita ni Bagyó sa maraming taong habol, ay bumaril sa kakapalan, tinamaan sa ulo ang isang lalaki, at agad nabulagtâ at namatay.

Si Bagyó ay nagpatakbô ng ubos tulin.

Hinawakan ni Oscar ang rienda ng kabayo ni Kulóg, sakâ hinabol si Bagyó. Ang kaniyang kaliwang kamay ay siyang may hawak ng rienda ng kabayo, at siya pa rin ang may hawak ng rebolbor: ang kaniyang kanang kamay ay laylay, at hindi na ma- gamit.

—¡Malapit na ang mga habol! Tulinan ninyó upang huwag abutan ang babayi,—ang magdarayang sigaw ni Bagyo, na tila waring kaniyang sinisigawán sa dakong unahán ang mga may dalá kay Gloria.

Pagkaringig ni Oscar sa gayong sigaw, ay lalò ng pinapagtulin ang sinasakyang kabayo. Noong may mga labing limang dipá na lamang

ang kaniyang layò kay Bagyo, ay kaniyang biniril, tinamaan ang kaniyang kabayo sa punò ng buntot, kaya't itó ay bigláng napaluksó ng ubos lakas at nahulog ang nakasaka'y. Pag-laka'y muling binaril ni Oscar si Bagyóng dinatnan paniyang nakahandusay sa lupà, datapuwa't ang rebolber niya'y hindi na pumutok: lilima ang punglô nitó, at naubos ng lahat. Si Oscar ay maliksing bumabâ sa kabayo, kinubababaw si Bagyo sa lupà, sakâ inaagaw ang kaniyang rebolber. Palibhasa'y hindi maaring tumulong ang kamay na kanan ni Oscar, kayá't kapag nawala ang kaniyang kamay na may hawak ng rebolber, at napasingitang binaril si Oscar sa kaliwang tagiliran. Si Oscar ay biglang nabaligtad, at si Bagyó ay nakatindig, maliksing sumakay sa kabayo ni Oscar, nagpatakbong ubos tulin, sakâ sumigaw.

—Narito na ang mga habol,—aniya.—Tulinan ninyó ang pagdadala niyang babayi.

Ang mga lalaki ay nagsihabol kay Bagyo.

Pagkakita ni Ester kay Oscar, ay dagling linapitan

—¡Oscar!,—aniya.

Si Oscar ay hindi tuminag at hindi sumagot.

—¡¡¡Patáy!!! ¡¡¡Patáy si Oscar!!!,—ang malakás na sigaw ni Ester.

Si kápitang Luis na kasalukuyang dumarating, kasama silá Gerardo at mg̃a ilang babayi ay nang̃agsidaló kay Oscar. Ang ibang mg̃a habol ay nang̃aiwan sa daan, sapagka't hindi na silá makatakbó.

Si Bagyó ay nakataanan, at ang habol na tumutugis sa kaniya ay nang̃agsibalik. sapagka't hindi na silá tumagál ng̃ paghabol sa anaki lumilipad na kabayong sinasakyan ni Bagyó.

—Mabuting simulâ,—ani Gerardo sa sarili.—May umagos na dugô.

Si Oscar ay huming̃á, ng̃unit hindî pinagsaulán ng̃ diwà.

Wakas ng Unang Bahagi

Pahayag

Ang pangalawang bahagi nitong nobelang "ANG BUHOK NI ESTER" ay kasalukuyang linilimbag, at lalabas sa katapusan ng susunod na buang Enero ng 1915.

Maglalaman ng sampung maririkit na kabanatà, na itò ngang mga sumusanod;

—«o»—

I—Gumagalaw Ang Ulupong.
II—Ang Babaying Lalaki.
III—Mabisang Kamandag.
IV—Ang Halik Ng Bangkay.
V—Lagaring Ginto.
VI—Si Juana At Ang Kaniyang Kalapati.
VII—Limang Libong Piso Sa Isang Buhok.
VIII—Ang Pagsisisi Ni Dimas.
IX—Ang Himutok Ni Ester.
X—Bagong Judit.

—«o»—

Huwag limutin ang aming direccion.

AURELIO TOLENTINO
206 G. TUASON
SAMPALOK
MANILA.

Kasulatang Ginto

Ito'y siyang pamagat ng isá sa mga pinaká-marilag na nobelang tagalog na kathâ ni Aurelio Tolentino.

May sampung mahahaba, malalamán at nagpapainamang kabanatà, na itò ngang mga sumusunod:

——«o»——

I—Sangdugô.

II—Bagong Araw.

III—Tatlong Bituin.

IV—Ang Haring Maliwat.

V—Malagablab Na Pag-ibig.

VI—Si Nunung Sinukuan, Ang Kaniyang Mga Tikbalang At Mga Tianak.

VII—Labanan Sa Gubat.

VIII—Ang Bangis Ng Panibughô.

IX—Kakila-Kilabot Na Lihim.

X—Katapusan.

——«o»——

Sa biglang pagbasa sa nobelang "KASULATANG GINTO" ay mamamanghâ at luluwalhatiin ang pag-iisip, sa pagmamasid at panonood sa mga darakilang buhay na sipi sa pinaka-tampok ng Kasulatan ng Lahing Malayà, hinggil sa mga kaugalian at dalisay na pag-iibi-

gan ng mga angkan ng mga Lakhan at Gat noong unang panahong bago dumatal dito ang bansang kastilà.

Sukat na ang bagay na itó, upang ang nobelang KASULATANG GINTO ay magkaroon ng karikitang ganap, na dapat paghanapin ng lahat na mahiliging magliwaliw sa mga mahalagang nobela, at makinabang sa mga nakukubling yaman ng Kasulatan. ng ating Lahi.

Subali't hindi itó lamang ang inihahandog ng nobelang KASULATANG GINTO sapagka't kung ito'y aalagataang mabuti ng pag-iisip, ay may malalasapang linamnam na pumupukaw sa damdaming nahihimlay, at nagbibigay ng masikhay na pag-asa sa luksang ala-ala ng panahong lumipas: sa kabilâ ng lahat ng iyan ay masiglang namamanaag ang nasirang watawa't ng Lahi, iyong watawat na sinagisagan ng isang Araw at Tatlong Bituin, na maluwat ng ibinaon ng Pamahalaan.

Sa makatwid, sa ibabaw ng libingan ng ating watawat ay doon din itinayô ng kumathâ ng kaniyang "Kasulatang Gintô, upang sa tuwi-tuwi na'y alalahanin ng bayan, na sa loob

ng nasabing libingan ay nalagak ang watawat na sinilungan ng Lahi at ng Republica Pilipina.

Basahin ninyó, at kayo'y masasarapan.

Kahapon Ngayon at Bukas

Ang nobelang KAHAPON, NGAYON AT BUKAS, (Larawan ng Bayan) na tulâ ni Aurelio Tolentino, ay siyang pinaka-kaluluwa noong dramang pinamagatan din ng KAHAPON, NGAYON AT BUKAS na ilinabas sa dulaang «LIBERTAD» dini sa Maynilà, noog ika 14 ng Mayo ng 1903, palabas na sinalakay at ginuló ng maraming amerikanong pawang may mga hawak na rebolber. Dahil sa nasabing drama, ang kumathâ nitó ay nahatulan sa apat na kasalanang tinatawag na «Sedición», «Conspiraicón», «Robelión» at «Insurrección».

May pitong mayayamang kabanatà, na itong mga sumusunod:

1—Talimhagang Paalam

2—Ang Libingan Ni Lakhang Bayan.

3—Watawat ng Kalayaan.

4—Ang Mag-inang Bihag.

5—Pangakong Mahigpit.

6—Maligayang Kababalaghan.

7—Natupad ang Tipan.

Upang mapagwari ang saganang sarap ng nobelang KAHAPON, NGAYON AT BUKAS, ay alagatain na lamang ang kaniyang sumusunod na

PATUNGKOL

«o»

Sa iyo bayan kong pinakaiibig,
handog itong bunga ng pahat kong isip:
ito'y munting binhi ng dakilang nais,
sa puso ng lahi ay ihinahasik:

Palibhasa'y bunga ng lantang halamang
hindî napadilig ng patabâng LUGAW,
kaya at mapait, mapakla't maanghang,
sa dilang may sugat ay di ngani bagay.

Nguni at sa dilang walang munting sakit
ay talagang lunas na di mahulilip:
lunukin mu lamang, ay tutubong pilit,
at mamumulaklak sa pusô mo't bait.

May sampung taon ng ito,y itinanim
sa lupang matabâ ng iyong damdamin;
di na inakalang panaho'y madilim,
sa langit ng buhay bagyo'y nabibitin.

¿Di anóng nangyari? Bumugsò ang unos,
ako'y sinanibilat ng bagyong may poot,
at sa isang bangin ako'y inihulog,
ang laman ko'y buto'y nagkadurog-durog.

Nguni't kahit minsa'y di akó dumaing,
hingalô ng buhay ay di ko pinansin;
yaring mga mata'y doon itiningin
sa KAHAPON NGAYON at BUKAS na taning.

¿At anó ang aking naging kasalanan?
¿Anó at dadaing, ano't mamamanglaw?
¿Kasalanan bagá ang magtanim lamang
ng tuyot na binhing handóg ko sa buhay?

Tadtarin ang pusò, durugin ang utak,
labnutin ang dila, maaaring lahat;
kung ang kaluluwa'y tahimik at wagás,
dustang kamataya'y walang kasingsarap.

Nakita na natin, sa mga libigan
ng mga bayani'y namitak ang araw;
yaong mga patáy ay muling nabuhay
sa bunton ng bangkay ng maraming buhay.

Kayâ nga at ngayong parang may-liwanag,
anaki'y naparam ang masingsing ulap,
muling itatanim ang binhing pangarap,
bunga ng KAHAPON ng NGAYON at BUKAS.

Sakali't bumagyó, at ako'y tangayin,
at gaya ng una, mabulid sa bangin,
masarap sa pusò, aking tatangapin

at dî magsisisi, magpahangang libing.

Ang nobelang KAHAPON, NĞAYON AT BUKAS ay tulad sa isang pakayang (mina) gintô, samantalâng sinasayod ang kaniyang kalaliman, ay lalong dumadami ang natatagpuang kayamanan.

Walâ ng pinaka-mahalagang handog sa isang kaibigan, at pinaka-mayamang «aginaldong» pamasko at pang-bagong-taóng ukol sa mga kamaganak at minamahal na binibini, na gaya ng mga aklat na nangabanggit sa itaas.

HALAGA

Kasulatang Gintô	40 sentimos
Kahapon, Ngayon at Bukas . .	30 sentimos

Ang mga nagnanais magkaroon ng mga nasabing nobela ay maaaring sumulat kay AURELIO TOLENTINO, 206 G. TUASON SAMPALOC MAYNILA, kalakip sa loob ng 'sobre" ang halaga ng mga nasabing aklat, maging pilak, o maging "giro postal" man, at maaasahang tatanggapin nila sa pagbabalik ng Correo.

